תמצית הדף

סיכומים קצרים וברורים ללומדי הדף היומי

גליון 126 | סנהדרין כ"א. – נ: | טבת ה'תשפ"ה

תמציית
להתענג בידיעת התורה

הנושאים הנלמדים בחודש זה

דיני ממונות ודיני נפשות-

פרק שלישי (זה בורר. כ"ג. – ל"א:) עוסק בדרך בחירת הבי"ד והדיינים בדיני ממונות, מתי בעל דין יכול לפסול דיין או עד של השני, ועד מתי בעל דין יכול לחזור בו מהסכמה שהסכים לבעל דינו יותר ממה שהוא מחויב, וכן מבואר מיהם אלו הפסולים לדון או להעיד מחמת שהם נחשבים רשעים או קרובים, וכן מבוארים דיני עדים זוממים, מתי אפשר לחייב אדם על פי הודאתו, האם המגלה היכן נמצאים מעות מסוימים נאמן לומר של מי הם, האם העדים צריכים לראות או להעיד יחד, עד מתי אפשר לסתור את הדין, ודין עדות המכחשת זו את זו בבדיקות, ועד מתי אפשר לסתור את הדין.

פרק רביעי (אחד דיני ממונות. ל"ב. ל"ט:) עוסק בצורת קבלת העדות ע"י בי"ד, מתי צריך דרישה וחקירה, והרבה מכללי דיני ממונות ודיני נפשות והחילוקים שיש ביניהם (מספר הדיינים, פתיחה בזכות, הטיה על פי אחד לחובה, החזרת הדין לחובה, האם הדיין יכול לחזור בו וללמד חובה, דין וגמר דין בלילה, באיזה דיין מתחילים את הדין, ומתי הדין חוזר או שהדיין חייב לשלם כשהדין הוא טעות, סדר ישיבת הסנהדרין והתלמידים היושבים לפניהם, כתיבת הדיונים ע"י סופרי הדיינים, ועדות מאומד).

פרק חמישי (היו בודקין. מ. – מ"ב.) עוסק בדיני החקירות שעושים לעדים בדיני נפשות, ומה הדין כשיש הכחשה בין העדים בבדיקות או בחקירות, ובאיזה צורה בי"ד מכריעים את הדין.

ד' מיתות בית דין- פרק שישי (נגמר הדין. מ"ב: - מ"ט.) מתחיל לעסוק בצורת כל מיתה מד' מיתות בי"ד, שהם סקילה שריפה הרג וחנק, ובפרק זה מבוארת צורת הסקילה ותליית הנסקלים, ודיני איסור הנאה ממת ומדברים השייכים לו. פרק שביעי (ד' מיתות. מ"ט: - ס"ח.) עוסק בסדר החומר של הד' מיתות (ונ"מ למי שנתחייב ב' מיתות שדנים אותו בחמורה), ובדיני מיתת אשת איש שזינתה (ארוסה או נשואה, כהנת או ישראלית, מתי היא חייבת שריפה ומתי סקילה או חנק).

נושאים נוספים- דיני מלך (עד דף כ"ב: - איסור רבוי נשים או סוסים או כסף וזהב, מצות כתיבת ספר תורה, איסור להשתמש בדברים מסוימים של המלך). דוד המלך ובניו וכתב התורה ולשונה. (כ"א). שתיית יין ותספורת כהנים. (כ"ב). בדיקת העדים, ומתי אפשר לחייב אדם על פי הודאתו (כ"ט). מה דוחה את מה בעבודה שבת מת מצוה ומיתת בית דין (ל"ה). כמה דברים השייכים לבריאת האדם ותשובות לטוענים על התורה (ל"ח ל"ט). אחאב (ל"ט). מקור הדין שצריך התראה (מ"א). ברכת החודש (מ"ב). חטאו של עכן (מ"ג מ"ד). הושע (מ"ד). ענייני קבורה והספד (מ"ו מ"ז). דיחוי בקרבנות ומתי המיתה מכפרת (מ"ז). אם הזמנה מילתא (מ"ח). מה עשה יואב ועל מה נגזר דינו למיתה (מ"ח מ"ט).

כ"א. כמה נשים יכול המלך לישא-

לתנא דמתני' אין למלך לישא יותר מי"ח נשים, דכתיב "לא ירבה לו נשים", ומצינו שבאותו זמן היו לדוד ו' נשים, (אחינועם היזרעלית, אביגיל, מעכה, חגית, אביטל, עגלה והיינו מיכל שהיתה חביבה עליו כעגלה. והא דכתיב גבי מיכל שלא היה לה ילד עד יום מותה, לפי שבזה לדוד שכרכר לפני הארון, היינו שמאותו מעשה והלאה לא היו לה בנים, אבל לפני כן היה לה), וכתיב "אם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה", "כהנה" עוד שש כמו שהיה לו, ו"וכהנה" עוד שש, ומבואר שמותר למלך י"ח נשים, ואין הכונה לעוד י"ב, דמקיש כהנה בתרא לכהנה קמא.

וי"א שמותר למלך כ"ד נשים, ד"וכהנה בתרא" היינו י"ב כמו אחרי ה"כהנה" הראשון.

וי"א מ"ח, דדריש נמי ו' ד"וכהנה".

לרבי יהודה מותר למלך להרבות נשים, ובלבד שלא יהיו מסירות את ליבו, ואף דבעלמא לא דריש טעמא דקרא, (דס"ל שאסור למשכן אלמנה בין עניה בין עשירה), הכא דקרא מפרש טעמא משום "לא יסור", וממילא אם אינם מסירות מותר.

לר"ש אפי' אחת ומסירה את ליבו לא ישאנה, וקרא דלא ירבה איירי אפילו בצדיקות כאביגיל, דכיון דבעלמא דריש טעמא דקרא, (דס"ל שאלמנה עשירה ממשכנים אותה שאינה צריכה לאותו כסות בלילה, ורק עניה לא משום שמשיאה שם רע בשכנותיה ע"י הכניסה לבית שחרית וערבית), ממילא אי לא כתיב טעמא היה אסור רק המסירות ליבו, וא"כ מה שהתורה הוסיפה "לא יסור" כדי לאסור אפי' אחת המסירה את ליבו.

דוד ובניו

כתיב "ויקח דוד עוד פילגשים ונשים בירושלים", והיינו עד י"ח, נשים בכתובה ובקידושין, ופילגשים היינו שלא בכתובה ושלא בקידושין.

ד' מאות ילדים היו לדוד מיפות תואר, והיו מגדלי בלוריות, ויושבים בקרונות של זהב ומהלכים בראשי גייסות, והם בעלי אגרופים של בית דוד.

אמנון ותמר- תמר בת יפת תואר הנשבית במלחמה היתה, (שנולדה לפני שמעכה נתגיירה בלב שלם) שהרי אמרה לאמנון "דבר נא אל המלך, כי לא ימנעני ממך", וולד שפחה ונכרית מישראל אין לו קורבת אב. ויונדב שהיה חכם לרשעה יעץ לאמנון שיעשה עצמו חולה ויבקש מאביו שתמר תעשה לו מאכל, וכן היה ועשתה לו תמר מיני טיגון, ואח"כ שנא אותה שנאה גדולה יותר ממה שאהב אותה לפני כן, משום שקשרה לו נימא ועשאתו כרות שפכה, (ואף שאין לבנות ישראל שער בית השחי ובית הערוה, תמר הרי היתה בת יפת תואר), ושמה תמר אפר על ראשה וקרעה את כתונת הפסים שעליה, ובזה שביזתה עצמה בדמעתה וזעקתה גדרה גדר גדול, שאם לבנות מלכים כך קרא קלקול זה כ"ש להדיוטות, ואם לצנועות כך כ"ש לפרוצות. ובאותה שעה גזרו על יחוד של פנויה, אבל יחוד בעריות נרמז בתורה, דכתיב "כי יסיתך אחיך בן אימך" וכיון שאף בן אב מסית, כוונת התורה לרמוז שבן מתייחד עם אמו ולא עם שאר עריות.

כ"א: אדוניה רצה למלוך ולא הלמתו כתר המלכות, לפי שהיה שרביט זהב בחלל בכתר, ומי שהיה ראוי למלכות היה חריץ בראשו בשביל כך. ועשה רכב ופרשים, וחמישים איש נטולי טחול ע"י סם, שהטחול מכביד לאדם, וחקוקי כפות רגלים בלא בשר, ורצים על הקוצים והברקנים ואינם ניזוקים, לרוץ לפניו.

פינת הריבית נערך ע"י גמ"ח 'אושר בכבוד'

כתב הב"י (תק"נ) בשם האבודרהם שאילו היה חל עשרה בטבת בשבת לא היו יכולים לדחותו משום שנאמר בו 'בעצם היום הזה' כמו ביום"כ.

והוסיף בחי' הגר"ח ר"ה יח: דשאר תעניות נתלו בחדשים כדכתיב בקרא 'צום הרביעי' וכו' לכן אפשר לדחותם, משא"כ עשרה בטבת שנתלה ביום אין לדחותו הלכך מתענין אף בשבת כדחזינן בתענית חלום שמתענין בשבת כיון שאין לדחותו.

באמת חזינן בקרא דיחזקאל (כד) הדגשה מיוחדת כלפי יום זה 'בן אדם כתב לך את שם היום הזה, את עצם היום הזה, סמך מלך בבל על ירושלים בעצם היום הזה', אבל עדיין לא מבואר מדוע נשתנה עשרה בטבת להיתלות ביום ולא בחודש, אמנם מובן שישנה חומרא בתחילת פורענות אבל איך חומרא זו מפרנסת את גדר הדין ליום ולא לחודש [ולכאו' כן הגדר גם כאשר יהפכו לששון ולשמחה, וכל ביאור בזה נכון גם לאז].

בסדר תקנת התפילות אנו מוצאים חילוק בין היחס לחדשים לבין היחס לימים, דלא מצינו תפילה בתחילת היום שיהיה יום מבורך וטוב, לעומת זאת בתפילת מוסף דר"ח מבקשים חדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה וכו', וכן בשבת מברכים.

יתכן נכון ללמוד מזה ע"פ הידוע שהחדשים תלויים במזלות, כלומר חודש הוא מצב נתון בבריאה, אלא שאין מזל לישראל 'דע"י תפילה וזכות משתנה מזלו לטובה' (רש"י שבת קנו.), לכן מתפללים על כך, אבל כל יום לכשעצמו אינו נקבע מראש ותלוי בבחירה [אמנם להאמור - בתוך מסגרת החודש] לכן אין תפילה מפורשת על מצב היום.

במקביל לזה גם באדם, מדריגתו היא מצב נתון ובמסגרתו היא עבודתו אלא שבידו לשנות את מדריגתו [כידועים דברי הרב דסלר בממ"א בדבר 'נקודת הבחירה']. באופן ש'לפתח חטאת רובץ', וכל שזוכה להזהר מלפתוח אזי מדרגתו נשמרת, אולם ברגע שנפתח הפתח ונכנס הרובץ - מעתה העבודה והמלחמה במצב אחר לגמרי כאשר הרובץ מתאזרח פנימה. כמובן מידה טובה מרובה כאשר זוכה בבחירתו להעלות מדרגתו, אלא שכידוע קל יותר לרדת מלעלות כמש"כ במס"י שהעבירות רודפות אחר האדם ומשא"כ במצוות צריך לרדוף אחריהן.

כך גם עמ"י היו נטועים בא"י והתרה בהם הקב"ה יום השכם ושלוח מאות בשנים עד שהוגדשה הסאה ונשתנה מצבם. שינוי זה חל בעצם תחילת הפורענות, שנפתח הפתח למלך בבל לצור על ירושלים, מכאן ואילך המצב שונה וההסתר פנים הוא כזה שכביכול עמ"י נתון לתהליכים מחוייבי מציאות.

אם כנים הדברים זוהי הנבואה הנוקבת ליחזקאל, דביום זה בחירת העם שינתה את כל מהות מצבם, ומעתה הפורעניות מגיעות כביכול בהשפעת החדשים התלויים במזלות. לכן גידרו של צום עשרה בטבת תלוי ביום זה ולא ניתן לידחות, והיא חומרתו שבו התחילה הפורענות ויש בה כדי לדחות מצות עונג שבת.

כעין זה כתב החת"ס גבי הא דכ' רש"י ר"פ ויחי דכשנפטר יעקב נסתמו עיניהם וליבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם, דבחיי יעקב שהיה ספון בחיבת אהלה של תורה ומתיקותה קיימו גם צאצאיו בנפשם 'בצילו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי' ולא פנו כלל למנעמי רחובות מצרים, וממילא לא היתה למצרים כל דהו שליטה עליהם, אבל במותו - ובפרט אחרי מות כל השבטים - נמשכו אחר תענוגי ערות מצרים, על כן התחילו מצרים לשעבדם. והיינו כדאמרן, כאשר נפתח הפתח ונכנס הרובץ הוא כבר מצב אחר, והוא יצה"ר הוא שטן והוא מלאה"מ.

כך גם על הפסוק ויעבידו מצרים את בנ"י בפרך דרשו חז"ל (סוטה יא:) בפה רך, וברש"י דמשכום בדברים ובשכר והרגילום לעבודה, ומשמע שאם לא היו נשמעים לא היו שולטים בהם.

גמ"ח אושר בכבוד וחל"צ
אושר בכבוד
חושבים עתיד כהלכה
בעידודם ובברכתם של מרנן ורבנן גדולי ישראל שליט"א
לקבלת שטר זכרון דברים המהודר ללא חשש ריבית:
info@osher-b.org
להצטרפות: 073-3678617 | office@osher-b.org

פינת הריבית נערך ע"י גמ"ח 'אושר בכבוד'

וכן במידה טובה, יצי"מ, אף שלא יצאו ע"י מלאך שרף ושליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, מ"מ נתבעו לצאת בעצמם מתוך מצבם ולהעמיד עצמם במצב של בני חורין. כ"כ רש"י עה"פ בשה"ש 'קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך' - 'זרזי עצמך וישאלו איש מאת רעהו'. מבואר שנדרשו לדרוש שכר פעולתם [כמבו' בסנהדרין צא. בתשובת גביהא בן פסיסא לבני מצרים לפני אלכסנדרוס מוקדון] והיינו לקבוע מהות מצב כל מציאותם למפרע במצרים כבני חורין העובדים בשכר ולא כעבדים בחינם.

כידוע איסור ריבית הלכה מיוחדת היא בישראל בינם לבין עצמם משא"כ לגוי ומגוי, ונזכר בה יצי"מ, ובטור רי"ס קס דהמלוה בריבית כאילו כפר ביצי"מ, והיוצא מכך שהקפדה בה מעמידה ומשמרת אותנו במצב מרומם כבני חורין. ויה"ר שנזכה לקיימה - עם כל מצוות התורה - כהלכתה ובהידורה.

כיום ישנה תופעה במוצרים מסויימים, כגון מזרנים או מכשירי כושר, שהמוכרים מאפשרים תקופת נסיון, ועד תום התקופה רשאי הקונה להחזיר את המוצר ולקבל את כל כספו בחזרה, ויש בזה שאלה חמורה שמא דבר זה אסור ויתכן אף מדאורייתא, וכדלהלן. וכבר ציינו בעבר שבמסגרת זו לא באנו אלא לעורר את הנידונים ולצדד בהם להלכה, אך איננו קובעים מסמרות למעשה כלל וכלל.

הלכה פסוקה היא (יו"ד רי"ס קעד) 'מכר שדה לחבירו ואמר לו לכשיהיו לי מעות תחזירנה לי לא קנה וכל הפירות שאכל ריבית קצוצה היא ומוציאין אותה בדיינים'. ובש"ך מבואר דלהרמ"א הוי אבק ריבית.

והיינו דתנאי כזה מגדיר שהמקח בטל מעיקרו ואגלאי מלתא שהמעות שהיו ביד המוכר הלואה הם, ובשכר זאת הקונה - שהוא המלוה - השתמש בחפץ של הלוה. והמחבר פסק כרבינא (סז.) דהואיל ומשתמש בחינם גם על דעת שיתבטל המקח הוי כקציצה ויוצאה בדיינים, והרמ"א פסק כרבה בר רב הונא דכיון דלא קץ ל"ה אלא א"ר. ולכאורה ה"ה בנידוננו יהיה אסור לקונה להשתמש במוצר כל שיש לו זכות ביטול העיסקה, להמחבר מדאו', כך שאם ישתמש יחוייב לשלם דמי שימוש מדין חזרת ריבית, ולרמ"א מדרבנן ואם ישתמש פטור. ויצטרך להתנות שחלק מהתשלום הוא על השימוש ואם יחזיר את המוצר יחזיר לו המוכר את הכסף בניכוי סך השימוש כמסוכם.

ואמנם הלכה הנ"ל מיירי שזכות החזרה היא ביד המוכר ובניד"ד זכות זו הינה ביד הקונה, אולם בשו"ע הרב כתב להדיא שאין חילוק בזה, וכך הסברא נותנת דכיון שעכ"פ המקח בטל ואכל פירות בשכר המעות מה לי אם מבטל המוכר או הלוקח.

ומבואר בגמ' (סה:) שגם קודם שיחזיר אסור לאכול את הפירות, ופי' הריב"ש (תסד) הטעם דחיישינן שמא יחזיר המעות וייבטל המקח ונמצא שאכל ר"ק. אכן לשון המחבר שהוא ל' הר"מ משמע שלא קנה כלל, וכ"מ בשו"ת הרי"ף רפו, והכי ס"ל לבעה"מ לח: בדה"ר, והיינו משום דלא גמר ומקני, וא"כ אפי' אם לבסוף לא יחזיר המעות הוי' ר"ק, והדברים ארוכים, ובניד"ד יתכן דכיון שהקונה לוקח זאת לנסיון לכו"ע עדיין לא גמר וקני עד שיחליט.

מאידך י"ל להיפך, שאפי' הסוברים דהתם לא גמר ומקני היינו משום שהמוכר אינו רוצה למכור אלא שנזקק לכך מחמת צורכו במעות ולכן דורש אפשרות חזרה לכשיירווח הלכך לא גמר ומקני, אבל כאן המוכר ודאי רוצה למכור, והלוקח רוצה לקנות, אלא שמעוניין באפשרות לביטול המקח בתוך תקופת הנסיון.

אמנם היו שרצו לחדש דהכא שאני, דכיון שאפשרותו של הלוקח לבטל את המקח הוא דוקא אם המוצר לא ניזוק, הרי שקיבל עליו אחריות אונסין, וקי"ל (עג.) דכאשר מקבל עיסקה בינתיים הרי שאחריות המקבל על המוצר קובעת שהחפץ נחשב בבעלותו, א"כ הכ"נ נימא דלא אמרינן דחשיב ביטול מקח למפרע אלא כשאין לו אחריות אונסין. ברם נראה דזה אינו, שהרי ברור בכוונת המוכרים שבמקרה של נזק חלקי לא יוכל הלוקח להחזיר את המוצר ולדרוש את כספו בניכוי דמי הנזק, ש"מ שאין כאן שום אחריות אלא שזכות ביטול המקח מותנה בכך שיחזיר את המוצר בשלימותו.

אכן, אם המוכר מסכים לקבל צ'ק דחוי נמצא שהשימוש אינו בעד המתנת המעות שהרי מוותר עליה, ובכה"ג נראה שהשימוש מותר גם אם ישלם במזומן, דמוכח שהשימוש ניתן לו לא משום המתנת המעות אלא מפני שהמוכר מעוניין בקידום המכירות ע"י מתן אפשרות נסיון במוצריו.

אבל במידה והמוכר דורש תשלום במזומן, או אפי' רק מקדמה במזומן, הרי שדורש המתנת מעות וא"כ הדבר אסור ואולי מדאו' לכו"ע לפי"מ שצידדנו לעיל שעדיין לא מתכוון לקנות.

ואפי' אם יחליט הקונה שלא יחזיר יתכן דלא פלוג ואסור להשתמש כל עוד יש לו זכות חזרה. יעוי' מלחמות (לח: בדה"ר) דמהא דלר"מ (מגיל' כז:) אסור לבני העיר למכור ביהכ"נ אלא בתנאי שיוכלו לחזור בהם הוכיח הרמב"ן דהמקח חל אלא שיש זכות חזרה דאי נימא כבעה"מ דהוי אסמכתא אכתי בקדושתה קיימא ואיך דר בה הלוקח. ותימה דאף בזכות חזרה נאסור שמא יחזרו בהם ואגלאי דבקדושתה קיימא. ולכאו' עכצ"ל דבבני העיר לא חיישינן שבפועל יחזרו בהם. ואעפ"כ מבו' בגמ' שם דאסור משום ריבית, ש"מ דגם בגוונא שאין חשש חזרה אסור משום לא פלוג. וצ"ע בכל זה.

גמ"ח אושר בכבוד (חל"מ)
אושר בכבוד
חושבים עתיד כהלכה
בע"ודום ובברכתם של מרנן ורבנן גדולי ישראל שליט"א
לקבלת שטר זכרון דברים המהודר ללא חשש ריבית:
info@osher-b.org
להצטרפות: 073-3678617 | office@osher-b.org

עוד מדיני מלך

רבוי סוסים למלך- אסור למלך להרבות סוסים בטלנים, אבל הנצרכים למרכבתו, ואפי' להרווחה, וי"ג לאפוחי להחליף סוס מידי פעם כדי שהשני ירגע, מותר, דכתיב "לא ירבה לו סוסים" שהסוסים באים ממצרים לארץ ישראל וכשישלח שליח להביא סוסים ממצרים יעברו על "לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם", ואפי' סוס אחד בטל אסור, דכתיב "למען הרבות סוס", ועובר על כל סוס שמרבה, דכתיב "סוסים".

שלמה היו לו ארבעים אלף איצטבלאות בית גדול למדור הסוסים, וכל אחד היה בו ארבעת אלפים אורוות, או ארבעת אלפים איצטבלאות, ובהם ארבעים אלף אורוות.

רבוי כסף וזהב למלך- אסור למלך להרבות כסף וזהב, אבל הנצרך ליתן לאפסניא שכר חיילותיו מותר, ואפי' להרווחה שיהיה לו אם יצטרך לשכור עוד חיילות, דכתיב "וכסף וזהב לא ירבה לו", (ומהא דכתיב "לא ירבה לו נשים" דורשים שלהדיוט מותר להרבות נשים).

בימי שלמה לא היה הכסף נחשב למאומה, אמנם אחרי שנשא את בת פרעה היה הכסף נחשב כאבנים. ובשעה שנשא את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים, ועליו נבנה כרך גדול שברומי.

לא נתגלו **טעמי תורה** כגון למה נאסרה לבישת שעטנז ואכילת חזיר וכדומה, שהרי גדול העולם נכשל בשתי מקראות שנתגלה טעמם, שהרבה נשים ונשיו הטו את לבבו, והרבה סוסים שהסוסים באים ממצרים, ועוברים ב"לא תשוב לראותם עוד עד עולם", והשיב מן העם למצרים.

כתיבת ספר תורה- המלך צריך לכתוב לו שתי ספרי תורה, אחת יוצאה ונכנסת עימו, (אך לא נכנס עימה לבית המרחץ או לבית הכסא, שנא' "והיתה עימו וקרא בו כל ימי חייו" אינה עימו אלא במקום הראוי לקרות), ועושה אותה כמין קמיע קטנה בכתב דק שהיא קלה לנשיאה, ותולה בזרועו, שנא' "שויתי ד' לנגדי תמיד". ואחת מונחת לו בבית גנזיו. ואע"פ שהניחו אבותיו ס"ת יכתוב בעצמו, (ולרבה ה"ה בכל אדם, ואביי מקשה עליו).

כתב התורה ולשונה-

בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי של בני עבר הנהר ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ובלשון ארמי, ובירור להם כתב אשורית (שעלה עמהם מאשור, מאושרת בכתב) ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית והיינו ליבונאה (אותיות גדולות כעין מה שכותבים בקמעות ומזוזות), ולשון ארמי.

ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלמלא שקדמו משה, ואע"פ שלא ניתנה תורה על ידו, נשתנה הכתב על ידו, וכדכתיב "משנה התורה" כתב הראוי להשתנות.

כ"ב. לרבי הכתב לא נתחדש בימי עזרא אלא בו ניתנה תורה וכשחטאו בימי בית ראשון ובזו את התורה שכחוהו, וכשחזרו בתשובה חזר להם הכתב.

ולר"א המודעי לא נשתנה הכתב כלל, ו"משנה התורה" היינו שני ספרי תורה, ומה שלא הבינו את הכתב עד שבא דניאל, מפני שנכתב להם "מנא מנא תקל ופרסין" בא"ת ב"ש, והיינו "יטת יטת אדך פוגחמט", ולשמואל נכתב ממתוס ננקפי אלארן צירף אותיות ראשונות של כל תיבה לתיבה אחת, ואח"כ השניות וכו', ולריו"ח נכתב אנם אנם לקת ניסרפו, ולרב אשי נכתב נמא נמא קתל פורסין.

המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו, שנא' "שויתי ד' לנגדי תמיד".

איש ואשה-

אין אשתו של אדם מתה אא"כ מבקשים ממנו ממון ואין לו.

כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו.

כל אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו.

בזיווג ראשון מ' יום לפני יצירת הולד, בת קול מכרזת בת פלוני לפלוני, ובזיווג שני קשה לזווגם כקריעת ים סוף.

אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה. ורב יהודה היתה אשתו תקיפה, וקרא עליה "ומוצא אני מר ממות את האשה" וגו', אולם היתה מעבירה על מידותיה ומצא בה קורת רוח.

אשה גולם היא לפני נישואיה היא ככלי שלא נגמר, ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי.

אין איש מת אלא לאשתו, ואין אשה מתה אלא לבעלה.

עוד מדיני המלך

סוס המלך אסור לרכב עליו.

כסא המלך אסור לשבת עליו.

שרביט המלך אסור להשתמש בו. ואבישג סוכנת המלך דוד היתה אסורה לאדוניה לפי שהיה הדיוט, והיתה מותרת לשלמה לפי שלא ידעה דוד, (מפני שהיתה אסורה עליו שכבר נשא י"ח נשים, ובא על בת שבע י"ג פעמים להראות לה שלא תש כוחו, ולא גירש אשה מנשותיו משום שהגירושין קשים מאד, ומצינו שהמגרש אשתו ראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות, ועדיף להתיר לו יחוד עם פנויה מאשר גירושין).

כ"ב: אין רואים את המלך כשהוא מסתפר, ולא כשהוא בבית המרחץ, ולא כשהוא ערום, שנא' "שום תשים עליך מלך" שתהא אימתו עליך.

מלך מסתפר בכל יום, שנא' "מלך ביפיו תחזינה עינך".

דיני כהנים-

תספורת כהנים- כהן גדול מסתפר בכל ערב שבת, הואיל והמשמרות מתחלפות. כהן הדיוט מסתפר פעם בל' יום, דכתיב בנזיר כתיב "קדוש יהיה" בגימטריא שלושים, וכתיב בכהן "ופרע לא ישלחו" והיינו שיגדלו פרע ולא יותר. ואף דפסוק זה כתוב רק ביחזקאל, צ"ל שדין זה נמסר למשה מסיני, ובא יחזקאל וכתבו, כמו שיחזקאל כתב שערל בשר שמתו אחיו מחמת מילה, וערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, לא יבואו לשרת בבית המקדש. והא דכתיב בסיפא דקרא "כסום יכסמו את ראשיהם" היינו תספורת לולינית, שהיא תספורת יחידאה נאה ואין כמותה, ראשו של זה בצד עיקרו של זה, ותספורת של כהן גדול, פיזר בן אלעשה חתנו של רבי את מעותיו כדי להראותה.

למה בזמננו לרבנן אסור לכהן לשתות יין, ומותר להיות פרוע ראש-

רבי מתיר לכהן לשתות יין, משום שתקנתן קלקלתן שלפני החורבן היו אסורים רק בזמן המשמרת שלהם, והחורבן שיערבב סדר המשמרות, תיקנם משום דלא חייש שמא יבנה פתאום. ורבנן אוסרים שתית יין מדרבנן משום גזירה, דמהרה יבנה ביהמ"ק ובעינן כהן הראוי לעבודה, ורוב הכהנים אינם בקיאים בזמן משמרותיהם, שאף שדרך מיל ושינה כל שהוא מפיגים את היין, מ"מ בשתה יותר מרביעית הרי דרך טורדתו ושינה משכרתו, ומ"מ י"ל שתספורת מותר, שהרי כשיבנה ביהמ"ק הכהן יכול להסתפר ולהיות ראוי לעבודה.

רב אשי מתרץ ששתית יין מחללת את העבודה בדיעבד, משא"כ פרועי ראש. והגמ' מקשה על דבריו ששתויי יין ופרועי ראש הוקשו זה לזה לעונש מיתה, וא"כ ה"ה שבשניהם מחוללת העבודה.

זה בורר

מי בוחר את הדיינים בדיני ממונות

אם בעלי הדין אינם מסכימים על בי"ד שידון אותם בדיני ממונות, כל אחד מבעלי הדין בוחר דיין אחד, ושניהם או שני הדיינים בוחרים את הדיין השלישי, וכדלהלן.

כ"ג. דיני ממונות צריכים בית דין של שלשה.

אם כל אחד מבעלי הדין רוצה בי"ד אחר, אין יכולים לכוף זה את זה, אלא לר"מ כל אחד מבעלי הדין בורר לו דיין אחד, ושניהם בוררים עוד אחד, שמתוך כך יצא הדין לאמיתו דהמפסיד אומר שודאי היפכו בדין לטובתו, וגם הדיינים נח להם להפך בזכות שניהם מפני ששניהם בוררום, וגם הדיינים צריכים לדעת מיהו הדיין השלישי, שהרי אין יושבים בדין אא"כ יודעים מי ישב עמהם, (ואין העדים חותמים על השטר אא"כ יודעים מי חותם עמהם, שמא יחתום עמהם פסול ובטלה כל העדות ומתביישים. ובברייתא איתא שכך היו עושים נקיי הדעת שבירושלים, וגם לא היו נכנסים לסעודה, בלי לדעת מי מיסב עמהם, דגנאי לת"ח להסב עם עם

הארץ בסעודה). ולחכמים שני הדיינים בוררים להם את הדיין השלישי, וא"צ שזה יהיה מדעת בעלי הדין.

וכיון שהלוה אינו יכול לעכב ולדון דווקא בבית הועד אלא כופים אותו לדון בעירו, ורק המלוה יכול לעכב ולומר שילכו לבית הועד, ד"עבד לוה לאיש מלוה", באמת אין הלוה יכול לפסול דיינים מומחים, וכאן איירי שהדיינים הם כערכאות שבסוריא שאינם בקיאים בדין תורה. ולרב פפא איירי שאין הלוה מטריחו למקום רחוק, אלא כגון בי דינא דרב הונא ורב חסדא ששניהם באותו מקום.

האם יכול אחד לפסול את הדיין של השני- לר"מ יכול אחד לפסול דיין של השני אם הוא כערכאות שבסוריא, עד שיקבל עליו בי"ד שמומחה לרבים. ולחכמים אם הם כשרים נעשו כמומחים ואינו יכול לפוסלם אא"כ מביא ראיה שהם קרובים או פסולים.

האם יכול אחד לפסול עד של השני

שני עדים נאמנים בעדותם ואין אחד מבעלי הדין יכול לפוסלם, אולם יש אופנים שהבעל דין יכול לפסול עד, וכדלהלן.

במתני' מבואר שלר"מ יכול לפסול עדים, ולרבנן אינו יכול.

לריש לקיש מיירי בעד אחד, שלממון אינו נאמן, ולשבועה נאמן ואינו יכול לפוסלו, ומתני' מיירי **שקיבל עליו עד אחד כשניים**, ונחלקו ר"מ ורבנן אם יכול לחזור בו. וכן נחלקו ר"מ ורבנן כאשר אמר נאמן עלי אבא או אביך להיות דיינים יחד עם עוד שני דיינים כשרים, או ג' רועי בקר אם יכול לחזור בו, (וקמ"ל התם שאע"פ שאבא ואביך נאמנים בעלמא, יכול לחזור בו לר"מ, והכא קמ"ל שאף שעד אחד אינו נאמן בממון כלל אינו יכול לחזור בו לרבנן), אבל אם מביא ב' עדים אין הבעל דין השני יכול לפוסלם.

כ"ג: ולרבי אלעזר איירי **בבא הבעל דין עם אחר** לפסול את העדים של השני, דבסתמא אינו נאמן דהוי נוגע, וכן אינו נאמן לקרוא עליו ערער דגזלנותא, אבל אם קרא עליו ערער דפגם משפחה, שהוא ומשפחתו ממשפחת עבד שלא נשתחרר, לר"מ נאמן על המשפחה וממילא נפסל העד, ולרבנן אינו נאמן כיון דהוי נוגע.

לרבי יוחנן בסתמא אינו יכול לפסול את העדים, ואיירי מתני' **כשטען שיש לו ב' כיתי עדים**, ואחרי שהביא כת אחת בא ופסלם, דהשתא אינו נוגע בעדות כיון שיש עוד כת, ונפסלו העדים גם לעדויות אחרות, שלר"מ צריך להביא את שתי הכיתות כדי לברר דבריו, ומ"מ אם הביא את הכת השניה מהני, דקיים דבריו להביא ב' כתות, ולא דקדק לדעת שהם פסולים, ולחכמים מספיק להביא כת אחת ויכול לומר אין לי עוד כת, וממילא הוי נוגע בעדות, ואינם נפסלים אפי' בעדות זו. רש"י מקשה על ביאור זה למה לר"מ יכול להביא כת אחת פסולה, וגם אי נימא שזה מועיל מ"מ הוא נוגע בעדות בגלל שאם יפסלו השניים נמצא שהרויח בכך שפסול את הראשונים. ולכן גורס רש"י שלר"מ א"צ לברר דבריו ומספיק להביא כת אחת, וממילא אין נ"מ שהכת הזו נפסלת כיון שמספיקה לו הכת השניה, וממילא הם פסולים גם לעדות אחרת, ולחכמים צריך לברר דבריו ולהביא ב' כתות כשרות, וממילא הוי נוגע.

ומה שנחלקו רבי ורשב"ג באדם שטוען שיש לו שטר וחזקה על קרקע, שלרבי צריך להביא גם את השטר ואם לא מצא את השטר לא מועילה לו החזקה, שאף שבעלמא החזקה עומדת במקום שטר, דיותר מג' שנים אין אדם שומר את השטר, מ"מ כיון שאמר שיש לו שטר עליו לברר דבריו, ולרשב"ג מספיק להוכיח רק את החזקה, וכ"ש שאם מביא את השטר מהני, דכל החזקה מועילה מכח מה שאומרים שהחזיק בקרקע ע"י שטר, אין הכרח שזו אותה מחלוקת, די"ל שר"מ כרבי, ורבנן סוברים שאף לרבי שאני התם שכיון שהחזקה באה מכח השטר, לכן צריך להביא את השטר, אבל כאן אין שייכות בין עדים לעדים. וכיון שהלכה כרבי מחבירו, מהדרינן לאוקמי פלוגתייהו אליבה.

ואף אם אח"כ נמצאו עידי הכת השניה נמצאו קרובים או פסולים, מ"מ כבר העידו עדים הראשונים -כבר נתקבלה העדות לפסול את העדים, ולא הוי נוגע בעדות למפרע. לישנא אחרינא כבר העידה הכת הראשונה, ועכשיו היא חוזרת לכשרותה כיון שהתברר שהוא נוגע. ולשון ראשון נראה.

כ"ד. לרבין כוונת מתני' שאם פסל את העדים נפסלו הדיינים **במיגו**, שהרי יש בי"ד אחר, ואם פסל את הדיינים נפסלו העדים במיגו, היכא שיש עוד עדים, וס"ל כרב דימי דלעיל, אלא שנחלקו אי אמרינן מיגו.

חביבות חכמי ארץ ישראל זה לזה

בא וראה כמה מחבבים זה את זה, שכל הרואה את ריש לקיש בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנם מטיחם ומקישם זה בזה שהיה חריף מאד, ומ"מ שאל על ר"מ "פה קדוש יאמר דבר זה", ומחמת החביבות טרח ליישב את הדבר. אבל לא היה זה מחמת ענוה, שהרי כל הרואה את ר"מ בבית המדרש, כאילו עוקר הרי הרים וטוחנם זה בזה, ומבואר שר"מ היה חריף יותר מריש לקיש.

וכן מצינו שאע"פ שרבי יוסי היה כפוף ויושב לפני רבי, שהרי רבי ישמעאל ברבי יוסי היה ממלא מקום אבותיו (–חשוב כאביו), והיה כפוף ויושב לפני רבי, ומ"מ אע"פ שסבר רבי שאסור להטמין מים צוננים בתוך חול צונן כדי שלא יתחממו בשבת, כששמע שרבי יוסי התיר, אמר "כבר הורה זקן".

תלמידי חכמים שבארץ ישראל מנעימים זה לזה בהלכה, ונוחים זה לזה בהלכה כשמן זית -מעיינים יחד וזה מתקן דברי זה והשמועה יוצאת לאור.

בבל

ת"ח שבבל חובלים זה לזה בהלכה מקשים זה לזה בלשון עז וחימה, ומרורים זה לזה בהלכה כזית.

חנופה שמראים עצמם חסידים וגסות הרוח ירדו לבבל. ואף שעילם נטלה ט' קבין גסות הרוח (ואחד כל העולם כולו), הגסות ירדה לבבל, ומשם השתרבבה לעילם, והסימן לגסות הרוח הוא עניות בתורה, שעילם זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד, שדניאל היה בשושן הבירה אשר בעילם ולא לימד תורה, ועזרא היה בבבל ולימד חק ומשפט בישראל.

בבל- שבלולה במקרא ובמשנה ובתלמוד, והא דכתיב "במחשכים הושיבני כמתי עולם", זה תלמודה של בבל שאין נוחים זה עם זה ותלמודם ספק בידם.

חזרה מהסכמת בעל דין לבעל דינו

בעל דין יכול לקבל על עצמו להתדיין בפני דיינים שבלא הסכמתו אינם כשרים לדון, ולהלן יבואר האם יכול לחזור בו.

בעל דין שאמר לבעל דינו נאמן עלי אבא להיות דיין (ואבא פסול לדון בין לזכות בין לחובה, דכתיב "לא יומתו אבות על בנים"), או שאמר נאמן עלי אביך, או שאמר נאמנים עלי ג' רועי בקר, (וה"ה כל ג' שאינם יודעים לדון, ונקט הני לפי שאינם שכיחי בישוב ולא ראו ולא שמעו דיני תורה. כ"ה:), מבואר במתני' שלר"מ יכול לחזור בו, ולחכמים אינו יכול לחזור בו.

וכן מי שהיה חייב לחבירו שבועה חמורה, ואמר בעל דינו דור לי בחיי ראשך, לר"מ יכול לחזור בו, ולחכמים אינו יכול לחזור בו.

הגמרא אומרת דמתני' מיירי כשקיבל עליו את אבא או את אביו כדיין אחד, ואע"פ שיש עוד ב' דיינים אמר ר"מ שיכול לחזור בו.

אם נחלקו במחול לך או באתן לך-

לרב יהודה כל המחלוקת היא באומר שאם הבי"ד שהוא קיבל על עצמו יפטרו את הבעל דין מלשלם מחול לך, דס"ל לחכמים שכיון שיצא זכאי זכה זה במה שבידו. אבל באומר אם הבי"ד יחייבו אותי לשלם אתן לך, לכו"ע יכול לחזור בו, דכיון שהממון בידו א"א להוציאו אלא בדיינים כשרים.

ולרבא נחלקו באתן לך אבל במחול לך לכו"ע אינו יכול לחזור.

ורבי יוחנן אמר שנחלקו באתן לך. והגמ' מסתפקת אם לדבריו נחלקו גם במחול לך או לא. ומהא דנחלקו באומר דור לי בחיי ראשך, אין ראיה שנחלקו גם במחול לך, ואיירי בנשבעים ולא משלמים, די"ל שנחלקו רק באתן לך, ואיירי בנשבעים ונוטלים כשכיר ונגזל וכדו', ואף שחידוש זה אפשר ללמוד מהרישא, תנא תולה בדעת אחרים אבא ואביך, ותנא תולה בדעת עצמו של הבעל דין, די"ל שרק בתולה בדעת אחרים יכול לחזור בו, משום דלא גמר ומקני אם היה יודע שיזכו אותו, דמי יימר דמזכי ליה, משא"כ תולה בדעת עצמו דאסיק אדעתיה שודאי הבעל דין ידור כדי להיפטר, וידע ומחיל, קמ"ל שהמחלוקת היא בשני האופנים.

אם נחלקו לפני גמר דין או לאחר גמר דין-

כ"ד: לריש לקיש נחלקו רק לפני גמר דין, אבל לאחר גמר דין לכו"ע אינו יכול לחזור בו.

ולרבי יוחנן נחלקו לאחר גמר דין, אבל קודם גמר דין לכו"ע יכול לחזור בו.

רבא אמר שאם קיבל עליו קרוב או פסול, לפני גמר דין יכול לחזור בו, ולאחר גמר דין אינו יכול לחזור בו, וכרבי יוחנן ואליבא דרבנן, ואין לומר דרבא כר"ל ואליבא דר"מ, דלא שביק רבנן ועביד כר"מ, דלקמן פסקינן כחכמים, ואין לומר דטעמא דנפשיה קאמר, כיון דלא איירי כלל במחלוקת זו, אלא בא לפסוק דין.

ואם קיבל עליו לפני גמר דין וקנו מידו מתחילה שלא יחזור, אין לאחר קנין כלום.

מי פסול לדון ולהעיד

גזלנים פסולים לעדות דכתיב "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס", וכ"ש שהוא פסול להיות דיין. ולהלן יבוארו כמה סוגי אנשים שהם מעין גזלנים, או שעוברים על עבירה מחמת חימוד ממון, שהם נקראים 'רשע דחמס', והם פסולים לדון ולהעיד. (ולהלן כ"ז. נחלקו אביי ורבא אם רק 'רשע דחמס' נפסל, או שכל רשע והיינו מי שעבר עבירה שיש בה מלקות נפסל).

המשחק בקוביא-

משחק בקוביא היינו שמשחק בפיספסין, או בקליפי אגוזים ורימונים אע"פ שאין עשויים לכך והוי אקראי בעלמא, פסול לדון ולהעיד. וחזרתו היא שישבור את הפיספסין ולא ישחק אפי' בחינם. (כ"ה:).

איתא במתני' "אמר רבי יהודה אימתי בזמן שאין להם אומנות אלא הוא, אבל יש להם אומנות שלא הוא כשרין".

לרמי בר חמא טעם הפסול לרבנן הוא משום **דאסמכתא לא קניא** והוי כעין גזל, אסמכתא היינו שאינו נותן מדעתו אלא סמך על זה שינצח. ורבי יהודה סובר שטעם הפסול הוא לפי שאינם עסוקים בישובו של עולם וממילא אינם בקיאים בטיב דינים ומשא ומתן ואינם יראי חטא, ונ"מ שאם יש לו עוד אומנות אינו נפסל. ואיתא להלן (כ"ו) שהלכה כרבי יהודה.

לרב ששת משחק בקוביא לא הוי אסמכתא, דמספיקא גמר ומקני, ורק בדבר שסומך על דבר שבידו לעשות הוי אסמכתא, וטעם הפסול אף לרבנן הוא **משום שאינם עסוקים בישובו של עולם**, ולא פליגי רבנן ורבי יהודה, וכדאמר רבי יהושע בן לוי שכל מקום שאמר רבי יהודה אימתי לא בא לחלוק אלא לפרש, (ואם אמר "במה" לריב"ל בא לפרש, ולריו"ח בא לחלוק, ולרמי בר חמא אף באימתי בא לחלוק וכנ"ל). ואמנם דעת רבי יהודה בשם רבי טרפון שפסול אף ביש לו אומנות אחרת, וכדאמר לגבי נזירות שהאומר על מי שעובר לפניו הריני נזיר אם הוא נזיר, וחבירו אמר הריני נזיר אם אינו נזיר, ושניהם התכוונו לנזירות, אף אחד מהם לא הוי נזיר, דלא ניתנה נזירות אלא להפלאה, ד"איש כי יפליא" משמע יפרש, וכאן הנזירות נאמרה על הספק, ומבואר שהתולה דבריו במה שאינו יודע ואינו בידו הוי אסמכתא, ולא אמרינן דמספיקא גמר ומקני.

ברש"י מובאת דוגמה לדבר שבידו שאינו אסמכתא, באופן שאומר אי אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא.

כ"ה. ריבית-

המלוה והלוה פסולים לעדות, שכיון שחמדת הממון גרמה להם לעבור על לא תעשה הוי כרשע דחמס. (חזרתם משיקרעו את שטריהן, ולא ילוו אפי' לנכרי שישתכח שם ריבית מפיהם, שודאי לא יחזרו לקלקולם. כ"ה:).

רבא פסל אדם שהעידו עליו שניים שהלוה בריבית, אע"פ שאחד מהעדים טען שהוא עצמו היה הלוה, דרבא לטעמיה דס"ל אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע דאין קרוב מעיד לא לזכות ולא לחובה.

החשוד על הטריפה אינו מועיל לו שיגדל שערו וצפורניו כדי להראות שעשה תשובה, דדילמא הוי הערמה, אלא תקנתו שילך למקום שאין מכירים אותו, ויחזיר אבידה בדבר חשוב, או שיטריף בהמה שלו בדבר חשוב, דודאי חזר בו מחמדת הממון.

מפריחי יונים פסולים לעדות.

בבבל ביארו דהיינו שאומר **אם תקדם יונך ליוני** אשלם לך כך וכך, ואע"ג דכבר תנא משחק בקוביא, איצטריך תרוויהו, (דהוא אמינא שבקוביא הוי אסמכתא משום שתלה בדעת עצמו וחשב שהוא יודע טוב מאחרים ולא היה לו ספק בדבר, וממילא לא גמר להקנות על הצד שיפסיד, ומאידך הוא אמינא שדווקא ביונה גמר ומקני משום שחשב שהוא יודע טוב יותר לנקש בעצים שכשהיונה שומעת שבעלה מזרזה היא ממהרת לעוף), אבל המחזיק יונה המביאה יונים של אחרים אינו נפסל, דאינו גזל אלא מפני דרכי שלום, כיון שלא זכה בהם בעל השובך דממילא קרבו ואתו להתם.

ולרב חמא בר אושעיא מפריחי יונים היינו **ארא** -המחזיק יונה המביאה יונים של אחרים מביתם לבית בעליה בעל כרחם, ויש בזה גזל מפני דרכי שלום, אבל באומר אם תקדמיה וכו' היינו משחק בקוביא. והא דאיתא בברייתא שזה שייך גם בבהמה והרי אם בהמה תביא לביתה בהמות הבר ירדפוה החיות, הכונה לשור הבר שהוא דומה לחיה, ואם מגדלו בביתו הולך למדברות ומטעה החיות לבוא אחריו, וכמ"ד שהוא מין בהמה, (ולרבי יוסי הוא מין חיה, ונ"מ לענין היתר חלבו וכיסוי דמו).

כ"ה: מפריחי יונים פסולים עד שישברו את פגמיהן ולא יעשו כך אפי' במדבר דלא שכיחי יוני דישוב. והיינו למ"ד שזה ארא, ולמ"ד אם תקדם יונך ליוני צריכים לא לעשות כך אפילו בחינם, כמו לגבי משחק בקוביא.

פסולי עדות נוספים שהוסיפו חכמים-

הגוזל מציאת חרש שוטה וקטן פסול. ואע"פ שאינו גזל אלא מפני דרכי שלום, מ"מ הרי סוף סוף ממון הם לוקחים.

חמסנים- מתחילה לא רצו לפוסלם מפני שהם משלמים, וכשראו שהם חוטפים בידים, ואתי לידי גזלנות ממש, פסולם.

הרועים פסולים לעדות, כיון שראו חכמים שהם מכניסים בהמותיהם לשדות אחרים בכוונה. ואפי' סתם רועה שלא ראינו שהכניס בהמותיו לשדות אחרים פסול לעדות. ואמר רבא שבין רועה בהמה דקה בין רועה בהמה גסה פסולים, דכיון שמרעה אותם באפר של ישוב, נכנסים לשדה אחרים, אבל המגדלים בהמות, פסולים רק אם הם מגדלים בהמה דקה בארץ ישראל, דחמירא טפי משום ישוב ארץ ישראל, דעבידא דמשמטא ורהטא לתוך השדות, אבל המגדלים בהמה דקה בחוץ לארץ, או בהמה גסה (שאינה נשמטת לשדות ואפשר לשומרה) אפי' בארץ ישראל, כשרים.

הגבאים ממונים מטעם המלך לגבות מס **והמוכסים** פסולים לעדות, כיון שראו חכמים שהם לוקחים יותר ממה שקצבו להם, ואמנם סתם גבאי שלא ראינו שלקח יותר מהקצבה כשר לעדות.

אבוה דרבי זירא היה גבאי, וכשהיה מגיע השר היה אומר לת"ח "לך עמי בא בחדריך", ולשאר האנשים היה אומר שהשר מגיע לגבות מהם, וכולם היו מתחבאים, והיה אומר לשר העיר שאין כאן הרבה אנשים לגבות מהם, ובזמן מיתתו אמר שיקחו י"ג מעות הצרורות בסדין ויחזירו לפלוני שגבה ממנו ולא היה צריך להם.

סוחרי שביעית-

הנושא ונותן בפירות שביעית פסול לדון ולהעיד, דכיון שחמדת הממון גורמת לו לעבור על דברי תורה, הוי כרשע דחמס. וחזרתו משתגיע שביעית אחרת ויבדל שלא ישא ויתן בפירותיו, ויפקיר גינתו לעניים. ואמר רב נחמיה שאין די שיחזור בדברים לומר לא אוסיף עוד, אלא צריך חזרה הניכרת שיקח מאתים זוז שכינס בפירות שביעית ויתנם לעניים.

כ"ו. ואמר רבי שמעון שבתחילה היו קוראים להם אוספי שביעית, משרבו האנסים חזרו לקרותם סוחרי שביעית.

לרב יהודה כוונת ר"ש שבתחילה היו פוסלים רק סוחרים ולא אוספים כיון שיכולים לאכול לפני זמן הביעור, ומשרבו ממציאי מעות לעניים שהיו העניים אוספים עבורם בשביל המעות, והוו סוחרי שביעית ורחמנא אמר "לאכלה" ולא לסחורה, חזרו לומר שגם האוספים פסולים, ומשרבו האנסים חזרו לקרותם אוספי שביעית.

וי"מ שבתחילה היו גם האוספים פסולים, וכשהיה אונס ארנונא שמחמתו התירו לזרוע בשביעית, דשביעית בזמן הזה דרבנן, דבטלה קדושת הארץ, אמרו שרק הסוחרים פסולים אבל האוספים כשרים.

רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הלכו לעבר שנה בעסיא, ונלוה להם ריש לקיש, וראו איש זומר כרמים, אמר להם "כהן וזומר", אמרו לו שהוא יכול לומר שהוא חותך לצורך עקל בית הבד לקשור את תפוח הזיתים כשעוצרים אותם בקורה, אמר להם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות -לעבור על הדת. שוב ראו אדם חורש שדה בשביעית, אמר להם "כהן וחורש", (דכהנים חשודים על השביעית, כדמצינו שסאה תרומה שנפלה לפחות ממאה סאים פירות שביעית דהוי ליה מדומע, ירקבו, ולא ימכרם לכהנים בדמי תרומה שהיא זולה יותר לפי שאינה ראויה אלא לכהנים, חוץ מדמי אותה סאה, דמותר למכור שביעית ע"מ לאכול היא ודמיה לפני הביעור, כיון שהכהנים חשודים על שביעית להשהות שביעית אחר זמן הביעור, שכיון שהותר להם תרומה וקדשי קדשים, מורי התירא בקדושת הארץ), אמרו לו שהוא יכול לומר שהוא אגיסטון (-שכיר בקרקע של נכרי, א"נ משום ארנונא שכרו בעה"ב לחרוש), וסילקו את הסולם כיון שלא רצו שיעלה עמם לעיבור השנה, הלך ריש לקיש וטען לרבי יוחנן שאין לסמוך על עיבור השנה, דכיון שהם חשודים על השביעית שנעשו סנגורים לרשעים, קשר רשעים אינו מן המנין, ולא חל העיבור אפילו אם עושים אותו כדת וכדין, דבעינן בי"ד, ואמר לו רבי יוחנן דא עקא מה שאתה קורא להם רשעים.

שבנא- היה ממונה על ביתו של חזקיהו מלך יהודה, והיה דורש לפני י"ג רבוא, וחזקיה לפני י"א רבוא. כשהגיע סנחריב שלח לו ששבנא וסיעתו השלימו לעבדך וחזקיה וסיעתו לא השלימו, ואמר הנביא לחזקיה שלא יפחד מהרוב, כי קשר רשעים אינו מן המנין. וכשהלך לחצוב לו קבר בקברי בית דוד שרצה למרוד במלכות ולהקבר במותו בקברי המלכים, אמר לו הנביא "מה לך פה ומי לך פה וכו' ", וטלטלו ד' ופרחה בו צרעת, וכשהיה יוצא מירושלים עם סיעתו כדי להשלים, נעל המלאך את השערים שלא יוכלו לצאת עימו, ואמרו אנשי סנחריב שהוא משטה בהם, נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי סוסיהם, והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים. ואמר רב אלעזר ששבנא היה בעל הנאה כמשמעו, וי"מ משכב זכור.

כ"ו: כי השתות יהרסון, צדיק מה פעל- י"מ שכוונת הפסוק שאילו חזקיה וסיעתו יהרסון (דצדיק נקרא שתות), יאמרו צדיק מה פעל מה הקב"ה משלם. וי"מ שהכונה שאילו בית המקדש (שנקרא שתות על שם אבן השתיה שהיתה תחת הארון) יהרס בעצתו של שבנא, יאמרו צדיק מה פעל -איה נפלאותיו של הקב"ה. וי"מ שאילו מחשבותיו של הרשע לא יהרסון, יאמרו צדיק -חזקיהו מה פעל והיכן שכרו.

תורה נקראת תושיה משום שמתשת כוחו של אדם, או משום שניתנה בחשאי מפני השטן שמקטרג ואומר שהתורה תהיה רק לעליונים ולא ימסרו הלוחות ביד משה, או משום שהם דברים של תוהו רק דיבור וקריאה שאין בהם ממש, שהעולם משותת עליהם - על התורה ולומדיה.

מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה, אא"כ לומד לשמה, והיינו שהדאגה על המזונות גורמת לשכח שאר המחשבות, וגם את תלמודו, והקב"ה נותן לו מזונות כדי שיוכל ללמוד תורה. לישנא אחרינא מחשבה שאדם חושב לעשות או להספיק דבר מסוים כגון להעשיר, זה גורם שלא תתקיים מחשבתו, ואפי' לדברי תורה שאומר עד יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגירסא, אין הדבר עולה בידו.

המשך ענייני הפסולים לדון ולהעיד

הכרזה לפסולים- כל הפסולים צריכים הכרזה בבי"ד, ואינם נפסלים לפני כן. וברועי בקר נחלקו רב אחא ורבינא אם א"צ הכרזה כיון שהעבירה שלו מפורסמת לכל, או שצריך הכרזה, ולמ"ד שצריך הכרזה הא דאמר רב שסתם רועה פסול, הכונה שמכריזים על סתם רועה אפילו שאין עדים שהכניס בהמותיו לשדה אחר. וגזלן דאורייתא החוטף ממש א"צ הכרזה שהעבירה שלו מפורסמת לכל.

אוכל דבר אחר שמקבל צדקה מהנכרים פסול לעדות, משום שמחלל שם שמים לצורך ממון, והוי כרשע דחמס, והיינו דווקא כשמקבל בפרהסיא, והיה יכול לקבל בצינעא, אבל בלאו הכי כשר, דחיותיה הוא.

רב נחמן הכשיר לעדות **חשוד על העריות** (דבעינן רשע דחמס). (ורב ששת תמה איך כשר כשלוקה דאפילו בלי התראה מלקין על השמועה הלא טובה), אבל אם מעיד על האשה שבעלה גירשה או מת להוציאה מבעלה פסול, דניחא ליה שתהיה פנויה כדי שתהיה מצויה לו, ולומר שפלוני קידשה כשר, דאע"פ ש"מים גנובים ימתקו", מ"מ עדיף לו שתהיה מצויה יותר.

אריס הגונב דבר מועט בדבר שנגמרה מלאכתו, ביומי ניסן זמן הקציר או תשרי זמן הבציר והאסיף, כשר לעדות, דמורי התירא ליטול דבר מועט יותר על שכרו, מפני טרחו. ורב זביד פסל איכר שאינו חולק בפירות, שגנב קב שעורים, ואריס שגנב אשכול תמרים.

רב פפא נידה **קוברי מתים שקברו ביו"ט ראשון של עצרת**, ופסל אותם לעדות משום שהם רשעים דמשום רווח ממון הם עוברים על דת והוו כרשע דחמס, ורב הונא בריה דרבי יהושע הכשירם, דהם חושבים שזה מצוה וזה מותר, ואף שמנדים אותם והם חוזרים ועושים זאת, הם חושבים שעושים זאת כדי לכפר להם על מה שעשו, אף שמותר לחלל יו"ט בשביל המצוה ולשבת בנידוי כדי להתכפר.

דיני עד זומם

עדים שהעידו על דבר מסוים, ובאו עדים והעידו שבאותו זמן שעליו מעידים העדים היו במקום אחר, הרי העדים שהוזמו נפסלים לעדות, מפני שהם רשעים שהרי העידו עדות שקר. ויש מחלוקת האם הם נפסלים משעה שהוזמו או משעת העדות, והאם הם פסולים לכל עדות, או שאם העידו שקר על ממון כשרים לעדות נפשות, וכדלהלן.

כ"ז. ממתי עד זומם נפסל לעדות- לאביי עד זומם נפסל למפרע מזמן העדות שהוזם עליה, שהרי מזמן שהעיד עדות זו הוא רשע, והתורה אמרה "אל תשת רשע עד". ולרבא עד זומם נפסל מכאן ולהבא, י"מ הטעם משום שזה חידוש לסמוך על המזימים ולא על העדים הראשונים דמאי חזית, וממילא אין לך בו אלא משעת חידושו ואילך. וי"מ שהטעם של רבא הוא משום פסידא דלקוחות שלא ידעו שהוא פסול וקנו שדות על סמך חתימתו בשטר. ונ"מ שאם שנים פסלו אחד (-שני כתות העידו כל כת על עד אחר) או שפסלום בגזלנותא שלא הזימום אלא העידו שהם גזלו לפני העדות.

הלכה כאביי ביע"ל קג"ם. -יאוש שלא מדעת. עד זומם. לחי העומד מאיליו. קידושין שלא נמסרו לביאה. גילוי דעת בגט. מומר אוכל נבילות להכעיס (כדלהלן).

האם רשע להכעיס פסול לעדות- מומר האוכל נבילות לתאבון פסול לכו"ע, שכיון שנבילות זולות יותר מבשר כשר הרי הוא חוטא בשביל ממון, והוי רשע דחמס. ואם אוכל להכעיס, לאביי פסול, דהתורה אמרה "אל תשת רשע עד", ולרבא כשר, דאינו נפסל לעדות אלא ברשע דחמס כגזלן ומלוה בריבית שעבר עבירה בשביל ממון, ולכן הוא חשוד לקבל שוחד ולהעיד עדות שקר, ולדבריו הא דתנא שהעובר על איסור שבועה פסול לעדות, איירי דווקא בשבועת ממון ולא בשבועת שוא (-הנשבע על עמוד של אבן שהוא אבן). ומה שהגמרא (שבועות מ"ד:) רוצה לומר שמי שנשבע שבועת שוא שכנגדו נשבע ונוטל, כיון שהוא חשוד על השבועה, אע"פ שבשבועת שוא הוא רק רע לשמים, שאני התם שכיון שהוא כופר ממון לחבירו הוא גם רע לבריות.

לאיזה עדויות עד זומם נפסל- עד זומם לר"מ פסול לכל התורה, ולרבי יוסי אם הוזם בדיני נפשות פסול אף לדיני ממונות שכיון שהוחשד לחמור הוחשד לקל, אבל אם הוזם לדיני ממונות כשר לדיני נפשות, דאינו נפסל בדבר חמור יותר ממה שהוזם.

הגמרא מבארת שרבא סובר שאף לר"מ שעד זומם פסול לכל עדות, שאני התם שהוא רע לשמים ולבריות, אבל מומר אוכל נבילות שהוא רע רק לשמים כשר אף לר"מ. ואביי מודה שלרבי יוסי מומר האוכל להכעיס כשר, ואביי מכשיר כיון שהוא סובר כרבי יוסי, דרע לשמים ולבריות הוא חמור יותר מרע לשמים לבד, והיינו קולא וחומרא כמו ממון ונפשות.

כ"ז: והלכה כר"מ, ואע"פ שבמחלוקות ר"מ ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, שאני הכא דסתם לן תנא כר"מ, דתנן שהפסולים לעדות כשרים לכל עדות שהאשה כשרה, ומבואר שפסולים גם לדיני נפשות, שהרי אשה פסולה לדיני נפשות.

והלכה כאביי דס"ל כרבי מאיר.

בר חמא באו עדים שהרג אדם, ואמר ריש גלותא שאם יתברר הדבר להכיוהו לעיני ינקרו את עיניו משום קנס, דמיתות ב"ד בטלו, וי"א שיטלו ממונו ויתנו ליורשים, וי"א שמתא, וראשון עיקר, והביא עדים לפסול את אחד העדים, אחד אמר שראה את העד גונב קבא דחושלא, והשני ראה אותו גונב קבא דבורטיא, ופטר רב פפי את בר חמא, דהלכה כר"מ שאם הוזם לדיני ממונות פסול אף לדיני נפשות. ונשק בר חמא את רגליו של רב פפי, וקיבל עליו לשלם במקומו מס כל השנים.

איתא במתני' כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות. לרבי יוסי שעד זומם דממון כשר לדיני נפשות, י"ל דאיירי בפסולי יוחסין כגון גר וממזר, דלבי"ד בעינן מיוחסים, (וכן מבואר בסיפא, דקתני שיש ראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות, ובהכרח איירי בפסול יוחסין, שהרי מי שהוזם בדיני נפשות פסול לכו"ע לדון דיני ממונות).

קרובים הפסולים לעדות

קרובים פסולים לעדות (וה"ה לדון), דכתיב "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות", והיינו שבן פסול להעיד על אביו והאב פסול להעיד על הבן, בדיני נפשות, וחז"ל דרשו מן הכתובים לפסול גם שאר קרובים, וגם שני קרובים המעידים יחד לאדם אחר, וגם בדיני ממונות, וכדלהלן. וכן יבואר אלו קרובים פסולים.

כתיב "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות", ולא איצטריך קרא הנ"ל לומר שלא יומתו זה בחטאו של זה,

דהא כתיב "איש בחטאו יומתו", (אמנם כשהבנים אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם נענשים, דכתיב "פוקד עוון אבות על בנים", וכדכתיב "ואף בעוונות אבותם איתם ימקו". והיכא שהיה בידו למחות ולא מיחה, נענש על עוון חבירו, דכתיב "וכשלו איש באחיו" איש בעוון אחיו, שכולם ערבים זה בזה), אלא בא הכתוב ללמד שלא יומתו שני אבות ע"י עדות הבנים, והיינו שגם לאחי האב הוא פסול להעיד, דהא כתיב "אבות" בלשון רבים, ולא יומתו הבנים בעדות של האבות, וכ"ש שהאח אינו מעיד לאחיו שהרי הבנים נאסר להעיד על אחי אביו מכח האב.

אלו הן הפסולין אחיו, אחי אביו, אחי אמו, בעל אחותו דבעל כאשתו, וקרובי האם כקרובי האב, בעל אחות אביו שהוא כאחות אביו, בעל אחות אמו שהוא כאחות אמו, בעל אמו, חמיו, וגיסו -בעל אחות אשתו. וכל אלו פסולים הם ובניהם וחתניהם.

חורגו (-בן אשתו) לבדו פסול, ולא בנו וחתנו.

שיטת רבי יוסי שדודו ובן דודו **וכל הראוי ליורשו** –קרובי האב פסולים, אבל קרובי האם כגון אחי אמו כשר להעיד לו, שהרי אינו יורשו, וכן גיסו כשר להעיד לו, אבל אדם פסול להעיד לאחי אמו כיון שהוא ראוי ליורשו.

קרוב שנתרחק- לרבי יוסי אינו פסול אלא אם הוא קרוב באותה שעה שבא להעיד או שראה את העדות, אבל קרוב ונתרחק כגון חתנו שראוי ליורשו שמתה אשתו לפני ראית העדות, כשר. ולרבי יהודה אפי' מתה בתו ויש לו בנים ממנה הרי זה קרוב. ונחלקו בגמרא (כ"ח:) אם הלכה כרבי יהודה או לא.

פסול אוהב ושונא מבוארים לקמן כ"ט.

בני אחים פסולים להעיד זה לזה דכתיב "בנים" בלשון רבים.

כ"ח. עדות קרובים זה עם זה- בני אחים אינם מצטרפים זה עם זה להעיד על אחרים, דכתיב "ובנים לא יומתו על אבות" ולא כתיב "ובן" או "והם" לא יומתו על אבות. ורמי בר חמא רצה לומר שהטעם הוא משום שאם יוזמו נמצא אחד נהרג מכח עדות אחיו, שהרי לולא שאחיו היה מעיד איתו לא היה נהרג, ורבא דוחה דהזמה ממילא קאתי שמשלם מכח המזימים ולא מכח העד השני. (שהרי בג' אחים המעידים על חזקת ג' שנים, כל אחד על שנה אחרת, ואחד מצטרף עמהם ומעיד על ג' השנים, הרי זה ג' עדויות והוי חזקה, ולהזמה הוי עדות אחת שאינם משלמים ממון עד שיזומו כולם, כיון שאין הקרקע עומדת ביד הלוקח אלא מכח כולם, אף שנמצא שעד זומם משלם מכח עדות אחיו).

קרובי האם פסולים מדכתיב "אבות" תרי זימני, אם אינו ענין לקרובי האב תנהו ענין לקרובי האם.

לחובה ג"כ פסולים הקרובים להעיד, דכתיב "יומתו" תרי זימני, אם אינו ענין לחובה תנהו ענין לזכות.

בדיני ממונות ג"כ פסולים, דכתיב "משפט אחד יהיה לכם".

שלישי בראשון ושלישי בשני- לתנא דמתני' שלישי בראשון (-אחים נחשבים ראשונים, ונכד האח הוא שלישי בראשון) כשר לעדות, דהא לא תנא במתני' אלא שני בשני, (ואין לומר שחתנו היינו חתן בנו, דהא תני רבי חייא שיש ח' אבות הפסולים לעדות שהם כ"ד יחד עם בניהם וחתניהם, ואם שלישי בראשון פסול יש כאן ל"ב פסולים. ואין לומר שחתן הוא כדור אחר וממילא אם חתן פסול להעיד לדודו גם שלישי בראשון פסול, דא"כ למה חתן אחי אביו פסול, והרי הוא שלישי בשני, ושלישי בשני כשר). ורב אמר שהוא ובנו וחתנו פסולים להעיד לאחי אביו, ומבואר דס"ל ששלישי בראשון פסול, והמקור הוא מדכתיב "לא יומתו אבות על בנים ובנים", לרבות דור אחר. ובברייתא איתא בשם רבי אלעזר שגם שלישי בשני פסול, דכתיב "על בנים" -פסול האבות שדי אבנים. ורב סובר כרבי אלעזר רק לענין שלישי בראשון.

אחי חמיו או חמותו, ובן אחי חמיו או חמותו, ובן אחות חמיו או חמותו פסולים לעדות, וכדתנן במתני' שבעל אחות אביו ובעל אחות אמו, הן ובניהן וחתניהן, פסולים.

כ"ח: אדם פסול להעיד **לאשת חורגו** -אשת בן אשתו מאיש אחר. ובנשי שאר קרובים פשיטא שפסול, שהרי הוא פסול להעיד לבניהם והבנים פסולים להעיד לו, וממילא פסול להעיד על האם מפני שהבנים ראוים לירש את האם, משא"כ בחורגו שהוא כשר להעיד לבן חורגו, קמ"ל דמ"מ לאשתו פסול. בסורא אמרו שהטעם הוא משום דבעל כאשתו. ובפומבדיתא אמרו שהטעם הוא משום שאשה כבעלה והרי הוא כאילו הוא חמיה, דכתיב "ערות אחי אביך לא תגלה, אל אשתו לא תקרב דודתך היא" ומבואר שאע"פ שהיא אשת דודו היא נקראת דודתו.

בעל אמו ובנו וחתנו פסולים לעדות, **ואחי האח** -בן בעל אמו מאשה אחרת, לרבי ירמיה פסול לעדות מפני שהוא אחי אחיו, ולרב חסדא כשר לעדות, (ולדבריו הא דתנא במתני' בעל אמו ובנו, היינו לומר שגם אחים מן האם פסולים).

אבי חתן ואבי כלה (-מחותנים) כשרים לעדות זה לזה, ולא אמרינן שבשביל שהבן נעשה קרוב לו גם הוא עצמו פסול.

אשתו ארוסה- י"א שהארוס כשר להעיד להוציא מארוסתו, אבל להכניס לה לא נאמן דאדעתא דידיה קעביד. והגמ' אומרת שאינו נאמן אף להוציא ממנה, ואף שאינם קרובים לענין אנינות שאם מתה מותר באכילת קדשים ואם הוא מת היא מותרת, וטומאה שאם הוא כהן אסור לו להטמא לה, (אבל לכהנת מותר להטמא לכל המתים, וי"מ שהכונה שאינה מצווה להטמא לו), והוא אינו יורש אותה, (ואם הוא מת היא גובה את כתובתה אם כתב לה כתובה מן האירוסין), התם ב"שארו" תלה רחמנא דכתיב לענין טומאה "כי אם לשארו" ושארו זו אשתו, ולענין ירושת הבעל כתיב "לשארו הקרוב אליו ממשפחתו וירש אותה" מלמד שהבעל יורש את אשתו, ואכתי לאו שארו היא, אבל הכא כיון שדעתם קרובה פסולים.

גיסו פסול לעדות, במתני' איתא שאף בנו וחתנו פסולים, ולרבי יוסי דברייתא אינו פסול אלא גיסו עצמו וה"ה בנו פסול, שהרי הוא בעל אחות אמו, ולרבי יוסי דמתני' אף גיסו עצמו כשר, כיון שאינו ראוי ליורשו. (רב יוסף רצה להכשיר מתנה שהיו חתומים עליה שני גיסים, וטען לו אביי שאף ששנינו שהלכה כרבי יוסי, י"ל שהכונה לרבי יוסי דברייתא שפוסל גיסו, ולא יועיל להקנות בעידי מסירה וכרבי אלעזר, דמודה רבי אלעזר במזויף מתוכו (-שחתמו בו עדים פסולים) שהוא פסול).

רבי יוסי הגלילי מכשיר דיין שהיה קרוב ונתרחק, דכתיב "אל השופט אשר יהיה בימים ההם". ואמר רבי יוחנן (ללישנא בתרא) שהלכה כרבי יוסי הגלילי. ומר עוקבא פסל עצמו לדון קרוב שנתרחק, ואמרו לו שהרי אין הלכה כרבי יהודה, ואמר שהוא פסל עצמו משום שהם לא יצייתו לדין.

כ"ט. אוהב ושונא- לרבי יהודה שונא והיינו שלא דיבר עמו ג' ימים באיבה פסול לעדות, דכתיב "והוא לא אויב לו" וקאי על העד, דעל הרוצח כבר כתיב "והוא לא שונא לו" ועוד פסוקים, וכן פסול להיות דיין דכתיב "ולא מבקש רעתו" וסמיך ליה "ושפטו העדה". וכן אוהב והיינו שושבין פסול לעדות (ביום הראשון, וי"א שפסול כל ז' ימי המשתה), דכמו ששונא פסול משום דמרחקא דעתיה, ה"ה אוהב פסול משום דמקרבא דעתיה. ולרבנן אוהב ושונא כשרים, דלא נחשדו ישראל על כך להעיד שקר משום איבה, וחד קרא איצטריך לדיין דמודו רבנן דפסול לדון, דכיון שהוא שונא לו אינו יכול להפך בזכותו, ואידך לומר ששני ת"ח השונאים זה את זה לא ישבו בדין יחד.

בדיקת העדים-

היו מכניסים אותם לחדר **ומאיימים עליהם**. לרב יהודה היו אומרים להם שבגלל עדות שקר תהיה עצירת גשמים, ואפילו כשיהיו עננים ורוח לא ירד גשם, ולרבא זה אינו מספיק כי העד סבור שהוא לא ינזק, אלא אומרים לו שבעוון עדות שקר תהיה מגיפה. ולרב אשי אינו מספיק מפני שרגילים לומר שאף שהיתה מגיפה שבע שנים אנשים לא מתו לפני זמנם, אלא יאמרו להם שעידי שקר אפי' השוכרם מזלזל בהם.

אח"כ היו מוציאים את כולם החוצה חוץ מהגדול שבעדים, ושואלים אותו איך הוא יודע שהוא חייב לו, אם אמר שפלוני אמר לו לא אמר כלום, ואם אמר שבפניו הודה הלוה שהוא חייב לו, יבואר להלן מתי אפשר לחייבו על פי הודאתו. ואח"כ היו מכניסים את השני ובודקים אותו, ואם נמצאו דבריהם מכוונים נושאים ונותנים בדבר.

מתי אפשר לחייב אדם על פי הודאתו

אע"פ שאדם קרוב אצל עצמו, מ"מ הוא נאמן לחייב את עצמו, וברש"י (קידושין ס"ה:) כתב הודאת בעל דין כמאה עדים דכתיב "אשר יאמר כי הוא זה" הרי שסמך על מקצת הודאתו. ולהלן יבואר מתי האדם יכול לטעון שלא היתה כוונתו להודות באמת אלא כוונתו לשטות בתובע, או שאמר זאת מסיבות אחרות כגון שלא ידעו שיש לו ממון וכדומה.

מתי יכול לטעון משטה הייתי- אם אמר לעדים אתם עידי, או שאמר המלוה שהשומעים יהיו עדים והלוה שתק, ואפי' היו העדים מאחורי הגדר וכדו', הוי הודאה. אבל אם לא אמר אתם עידי, או שאמר הלוה שאין רצונו להודות בפני עדים כדי שלא יתבענו לדין, יכול לומר משטה הייתי בך.

אמנם אם המודה לא טען משטה הייתי בך **אין טוענים עבורו**, אלא אומרים לו שכיון שהוא הודה צריך לשלם, אך בדיני נפשות טוענים לו טענת זכות אע"פ שהוא לא טען, מלבד מסית חבירו לעבודת כוכבים שאין טוענים לו טענה אא"כ הוא טוענה, וכדמצינו בנחש הקדמוני שהיה יכול לטעון הרבה טענות, (דברי הרב דברי התלמיד דברי מי שומעים), ולא טענם הקב"ה מפני שהנחש לא טענם.

כל המוסיף גורע, דכתיב "לא תאכלו ממנו, ולא תגעו בו" והקב"ה לא הזהיר על הנגיעה, והנחש הראה לחוה שלא מתה בנגיעה ואמר לה אף על האכילה לא תמותי, "אמתים וחצי ארכו" שבלא א' הכונה למאתים, דאותיות התורה קריאתם ככתיבתם, עשתי עשרה יריעות".

כ"ט: אם המודה לא טען משטה הייתי בך אלא **טען לא היו דברים מעולם** שהודיתי לך, ויש עדים ששמעו שהוא כן הודה, לאביי הוחזק כפרן ואינו נאמן בשבועה, ולרב פפא בריה דרב אחא בר אדא לא הוחזק כפרן, דכל מילי דכדי לאו דכירי אינשי.

האומר שאינו חייב מעות אלא לפלוני ופלוני, אין לחייבו ע"פ הודאתו, **דאדם עשוי שלא להשביע את עצמו** שאינו רוצה להיראות שבע מממון, ואומר שהוא חייב מעות, כדי להתרחק מעין הרע, ואם הודה בשעת מיתתו, לרבי ישמעאל ברבי יוסי חייבים היורשים לשלם, ולרבי חייא גם בזה אומרים שאדם עשוי שלא להשביע את בניו, (אמנם אמר לתובעים שלא יחזירו מה שגבו, כיון שכבר הורה להם רבי ישמעאל ברבי יוסי).

אם הודה על **מטלטלין** בפני שניים וקנו מידו כותבים שטר הודאה, אע"פ שלא אמר כתבו, דסתם קנין לכתיבה עומד, אבל בלא קנין אין כותבין דניחא ליה מלוה על פה ממלוה בשטר. ואם הודה בפני ג' ולא קנו מידו, לרב אסי אין כותבין, ולרב כותבים דעשאן ב"ד והפקירן הפקר, והם עומדים במקום הלוה לעשות שליח לכתיבה, אמנם היה מעשה שרב חשש לדעת רב אסי, ולרב אדא בר אהבה אם הוא כינסם כותבים, אבל אם היו מכונסים כבר אין כותבים דדילמא היה מודה גם בפני שנים ולא היה מחזר אחרי בי"ד, ולרבא אפי' בכינסם אין כותבין עד שיאמר הוו עלי דייני, ולמר בר רב אשי אפי' בזה אין כותבין, עד שיקבעו מקום ויקראו לו לבי"ד דכיון שעומד בדין נעשית כמלוה בשטר שגלוייה לכל.

אם הודה על **קרקעות** בפני ב' שהיה ראובן מוחזק בהם והודה לשמעון שהם שלו, ולא קנו מידו, לאמימר אין כותבין, ולמר זוטרא כותבין שכיון שהודה לו הרי הקרקע שלו, ואינו אלא גילוי מילתא בעלמא, ולא דמי למטלטלין דמלוה להוצאה ניתנה ומיחסרא גוביינא, וכן הלכה.

ואם הודה בפני שנים **במטלטלי ואיתנהו בעינייהו** צבורים ומונחים, לרבינא כותבין דכל היכא דאיתנייהו דידיה הוו, ולרב אשי אין כותבין כיון דמחסרי גוביינא וכיון שיכול להוציאה שמא יוציאה ולא ניחא ליה שיהא על זה שטר.

שטר אודיתא שחתומים עליו שני עדים, שלא כתוב בו "אמר לנא כתבו וחתמו והבו ליה" כשר, **דחזקה אין העדים חותמים על השטר אא"כ נעשה בכשרות**, כמו שאמר ר"ל שחזקה אין העדים חותמים על השטר אא"כ נעשה בגדול בן עשרים שיכול למכור בנכסי אביו.

ל. שטר אודיתא שהיה כתוב כולו בלשון בי"ד, והיו חתומים עליו רק שנים, ולא היה כתוב בו "במותב תלתא הוינא וחד ליתוהי" כמו שצריך לכתוב כאשר ישבו שלשה לקיים את השטר ואחד מת, חוששים בזה לבי"ד טועים שסבורים ששנים יכולים לדון, ואם כתוב בו בי דינא חוששים שזה בי"ד של שניים שהוא ב"ד חצוף, דאמר שמואל שנים שדנו דיניהם דין אלא שנקראים בי"ד חצוף, אך אם כתוב בו ואמר לן רבנא אשי כשר, ונקט רב אשי מפני שבית דינו היה ראש בימי רבינא, ושניהם סידרו את התלמוד בבלי, ובימיו נאמרו דברים הללו ונקבעו בגמרא.

המגלה היכן המעות, אם נאמן של מי הם-

האומר ליתומים ראיתי את אביכם מניח מעות במקום מסוים, והם של פלוני או של מעשר, אם בידו ליטלם דבריו קיימים, דמה לו לשקר, אם הוא רוצה הוא יכול ליטלם ולתתם למי שהוא מעיד לטובתו, ואם אין בידו ליטלם לא אמר כלום.

ואם ראו את אביהם מניח מעות ואמר להם שהם של פלוני או של מעשר, אם אמר להם כמוסר דבריו לבניו בלשון צוואה, דבריו קיימים, ואם אמר כמערים שאינו רוצה שיטלום בחייו או שיחזיקוהו כעשיר ויוסיפו על הוצאותיו, לא אמר כלום.

אם בא בעל החלום ואמר לו שהמעות של אביו שאביו לא אמר לו היכן הם נמצאים במקום מסוים, והם של פלוני או של מעשר, דברי חלומות לא מעלים ולא מורידים ומותר לו להשתמש בהם.

פסק בי"ד על פי רוב-

אם שניים מזכים ואחד מחייב הרי הוא זכאי, ואם שניים מחייבים ואחד מזכה הרי הוא חייב, אבל אם דיין אחד אומר איני יודע, אפילו אם שני הדיינים האחרים מסכימים לדעה אחת, צריכים להוסיף דיינים.

כאשר שניים מהדיינים מזכים או מחייבים, גדול שבדיינים אומר איש פלוני אתה זכאי או איש פלוני אתה חייב. ואסור לדיין שזיכה לגלות שהוא זיכה וחבריו רבו עליו וחייבו, ועל זה נאמר "לא תלך רכיל בעמך", וכתיב "הולך רכיל מגלה סוד". ורב אמי הוציא מבית המדרש תלמיד שיצא עליו קול שמגלה מה שנאמר בבית המדרש לפני כ"ב שנים, שהיה מדבר לשון הרע.

לרבי יוחנן כותבים זכאי, ולא כותבים מי חייב, משום "לא תלך רכיל בעמך". ולריש לקיש כותבים מי מזכה ומי מחייב, משום שאם יכתבו זכאי מחזי כשיקרא, ולרבי אלעזר כותבים מדבריהם נזדכה פלוני שמשמע שהיתה מחלוקת ביניהם ומתוך דבריהם נזדכה, דחושש לרכילות ושקר.

אם חייבו ונתברר שטעו הדיין שזיכה א"צ לשלם כלל, מפני שאם היו שומעים לו לא היו מחייבים, והדיינים האחרים משלמים כל אחד את חלקו, אבל לא את חלק המזכה, כיון שאם לא היה הוא משתתף איתם לא היו יכולים לפסוק את הדין.

האם היו מוציאים את בעלי הדין- בפשטות לתנא דמתני' לא היו מוציאים את בעלי הדין בזמן שנושאים ונותנים בדבר, אך י"ל דס"ל לתנא דמתני' כדאמר רבי נחמיה שמנהג נקיי הדעת שבירושלים שהיו מוציאים את הבעלי דין והעדים בזמן שהיו נושאים ונותנים.

אם העדים צריכים לראות ביחד

נחלקו ת"ק ורבי יהושע בן קרחה האם שני העדים צריכים לראות יחד את הדבר שעליו הם מעידים או לא. ולהלן יבואר במה נחלקו, והאם יש בזה חילוק בין עדות על בעלות על קרקע לבין עדות על הלואה, ומה הדין בעדות על הבאת ב' שערות ובעדות שהמום שבבכור נפל מאיליו.

לת"ק אין שני עדים מצטרפים לעדות אא"כ שניהם ראו יחד את הדבר שעליו הם מעידים. ולרבי יהושע בן קרחה מצטרפים אפילו אם ראו בזה אחר זה.

ונחלקו אם נחשב שכל אחד מעיד על מנה אחר, או דאמנה בעלמא תרוויהו מסהדי.

או שנחלקו אם דורשים מהפסוק "לא יקום עד" מדאפקיה רחמנא בלשון חד אע"פ שהכונה לשניים (דמדכתיב לא יקום אחד" לומדים שסתם עד הכונה לשניים), שמע מינה שצריך שיראו שניהם כאחד, ולרבי יהושע בן קרחה כתיב "והוא עד או ראה או ידע" מכל מקום.

ל: רבי יוחנן סמך את רבי יוסי ברבי חנינא כיון שחשב שהוא יודע כמו מי ההלכה, ואמר רבי יוסי ברבי חנינא שהוא שמע שלרבי יהושע בן קרחה א"צ שיעידו יחד, וכרבי נתן, ואמר רבי יוחנן שזה פשיטא, אמנם הואיל ועלה לא ירד. ומזה לומדים שגברא רבה שנסמך לא ירד.

כמו מי ההלכה-

לרבי חייא בר אבין הלכה כריב"ק בין בעדות על קרקעות שכל אחד אמר בפני הודה שהקרקע שלו, בין בעדות על מטלטלין שכל אחד אמר בפני הלוהו מנה, ואע"פ שאינן מעידים על אותו מנה.

לעולא י"א שהלכה כריב"ק רק בקרקעות שהקרקע מוטלת בפנינו ושניהם מעידים עליה, ולא במטלטלין מפני שאין עדות שלימה לא על זה ולא על זה. וי"א שהלכה כריב"ק אף במטלטלין.

לרבי אבא ורב אידי בר אבין לא נחלקו חכמים על ריב"ק בעדות קרקע, (וכן בעדות בכור (שמצינו שכהנים לא נאמנים לומר שהמום נפל מאיליו אם הוא ראוי לבוא בידי אדם, וצריך ב' עדים, מפני שהם חשודים להטיל מום בבכור בזמן הזה כדי להתירו בשחיטה, וכד אחד על מום זה ועד אחד על מום אחר מצטרפים. ואין לפרש שהכונה לעדות שחכם התיר את הבכור, דבזה אף עד אחד ואפילו הבעלים נאמן, דמילתא דעבידא לגלויי לא משקר), וכן בעדות חזקה שכל אחד מעיד על ג' שנים אחרות, כיון ששניהם מעידים על קרקע אחת, ובבן ובבת כגון אחד אומר שהביאה ב' שערות בגבה (-בין קשרי אצבעותיה) והשני אומר שהביאה ב' שערות בכריסה, ששניהם מעידים שהיא גדולה, אבל אם אחד מעיד על שערה אחת בגבה והשני מעיד על שערה אחת בכריסה הוי חצי דבר וחצי עדות).

לרבי זירא שיטת רב שהלכה כריב"ק רק בקרקעות שבשעת העדות שניהם יודעים שהם מעידים על דבר אחד, וקרינן בהו "והוא עד" אע"פ שבשעת הראיה אחד לא ידע מהשני, אבל במטלטלין כל אחד מעיד על מנה אחר, ורב לטעמיה דס"ל שהודאה שאחרי הודאה אחרת או אחרי הלואה מצטרפים כיון י"ל ששניהם מדברים על אותו מנה, (ואמר רב הונא בריה דרבי יהושע דמיירי שאמר לשני שכבר הודה לראשון, וחזר ואמר לראשון שהודה על זה גם לשני, דאי לאו הכי אין מצטרפים כיון שאינם מעידים על אותו מנה. אך הקשה דא"כ לאו היינו הודאה אחר הלואה), אבל הלואה אחרי הלואה או אחרי הודאה אינם מצטרפים, מפני שאינם מעידים על אותו מנה, (ולנהרדעי אף הלואה אחר הלואה או אחר הודאה מצטרפים, כריב"ק).

אם העדים צריכים להעיד יחד- לת"ק אין עדות מצטרפת עד שיעידו שני העדים יחד, ולרבי נתן יכולים לשמוע עד אחד היום ועד שני ביום אחר. ונחלקו אם צריך שיעידו יחד, כי עד אחד לבדו אינו מחייב אלא שבועה, או שמצרפים ב' העדויות לעדות על ממון. או דס"ל כרבנן הנ"ל שצריכים לראות את העדות יחד ודלא כריב"ק, ונחלקו אם דורשים מהפסוק "והוא עד או ראה" להקיש הגדה לראיה, או לא.

עדות המכחשת זו את זו בבדיקות

כתיב "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" מכאן שצריך לחקור את העדים על הזמן והמקום שהיה הדבר, ומדכתיב "והנה אמת נכון הדבר" לומדים שבודקים את העדים על פרטים שאינם שייכים לגוף העדות ממש. אם העדים סתרו את עצמם בחקירות עדותם בטילה. ולהלן יבואר מה הדין כשהעדים סתרו את עצמם בבדיקות.

לרב יהודה עדות המכחשת זו את זו בבדיקות (ולא בחקירות והיינו באיזה יום באיזה שעה, שההזמה תלויה בהם) כשירה בדיני ממונות. ואמר רבא שדין זה מסתבר כשהכחישו זה את זה בצבע הארנקי, אבל אם הכחישו זה את זה בצבע המנה העדות פסולה.

לרב חסדא אף בדיני נפשות אם הכחישו זה את זה בצבע בגדי הרוצח העדות כשירה, אבל אם הכחישו זה את זה אם הרגו בסיף או באירין העדות פסולה.

ל"א. לנהרדעי אפי' אם הכחישו זה את זה בצבע המנה, העדות כשירה, ואינו מטעם דס"ל כריב"ק, שהרי לא שמענו שריב"ק מכשיר כשמכחישים זה את זה, אלא ס"ל **כרשב"א** שאמר שאם עד אחד אומר מאתים והשני מנה, לב"ה כשר ולב"ש פסול, אבל בשתי כתות שאחת אומרת מאתים והשניה מנה לכו"ע כשר, דבכלל מאתים מנה, ולא אומרים ששניהם שיקרו אלא הולכים אחרי הפחותה שבהם.

מכח דברי רשב"א חייב רבי אמי לשלם דמי חבית יין מתוך דמי חבית שמן, במקום שהיתה הכחשה אם היה חייב דמי חבית יין או דמי חבית שמן, (אבל אם נחלקו העדים מה היה בחבית, לא אמר רשב"א שיש בכלל מאתים מנה).

אם הכחישו זה את זה אם המעשה היה בדיוטא העליונה או בתחתונה, לרבי עדותן מצטרפת, דס"ל כריב"ק שתרוויהו מנה מחייבי, וכרבי יהודה שאין בעיה שהוכחשו בבדיקות.

עד מתי אפשר לסתור את הדין

להלן יבואר באלו אופנים יכול הבעל דין להביא ראיות לטובתו אחר שנפסק הדין.

כל זמן שאחד הצדדים מביא ראיה לטובתו, יכול לסתור את הדין, אך אם **אמרו לו שיביא את כל הראיות שלו עד ל' יום**, לחכמים אינו יכול לסתור אח"כ את הדין, ולרשב"ג מה יעשה מי שמצא ראיה אחר ל' יום. והלכה כרשב"ג, ואין הלכה כחכמים אפי' בדיעבד.

אם אמר לו הבא עדים או הבא ראיה, **ואמר שאין לו**, ולאחר זמן הביא עדים או ראיה, לחכמים אינו כלום שהרי אמר אין לי ויש לחוש שזייף או ששכר עדים, ולרשב"ג מה יעשה מי שמצא עדים או ראיה שלא ידע מהם מתחילה. והלכה כחכמים, (ובזה אין הלכה כרשב"ג, ובערב וצידן יש מחלוקת אם הלכה כרשב"ג או לא, אבל בשאר מקומות ששנה רשב"ג במשנתינו, הלכה כמותו). אמנם אם באו עדים ממדינת הים, או שהיתה דיסקיא של אביו מופקדת ביד אחרים, יכול לסתור את הדין.

אם ראה שהוא הולך להתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני, או שהוציא ראיה מתחת פונדתו, הרי זו אינה כלום גם לרשב"ג, שכיון שידע מהם ואמר אין לי, ודאי הם שקרנים.

ינוקא שאמר אין לי עדים וחייבו רב נחמן, ובאו עדים היודעים בענייני אביו, מודים רבנן שהעדים כשרים, דינוקא אינו יודע בענייני אביו.

ל"א: נאמנות שליש- אשה שיצא שטר מתחת ידה, ללישנא קמא נאמנת לומר שהוא פרוע, ולא משום דס"ל כרבי שאותיות נקנות במסירה, דמוכר שטר חוב לחבירו קנה את החוב במסירת האותיות, והכא נמי קנאתו והוי כדידה ונאמנת לומר פרוע, אלא משום דאי בעיא קלתיה ולמה לה לשקר. וללישנא בתרא אמר רב נחמן שאינה נאמנת, דכיון דאיתחזק בבי דינא שכתבו עליו הנפק לא אמרינן אי בעיא קלתיה, דלא אלימא איהי לאפקועי מעשה בי"ד, ורבא הוכיח מברייתא שהשליש נאמן, (דאיתא בברייתא ששובר אם יש עליו עדים יתקיים בחותמיו, ואם אין עליו עדים והוא יוצא מתחת יד השליש ששניהם מודים שמינוהו לשליש, או שיוצא אחר חיתום שטרות שכתוב בשטר עצמו אחרי חתימות העדים, כשר).

אם הבעל דין יכול לדון דווקא במקום הוועד- התוקף את חבירו בדין, שחבירו רוצה לדון כאן והוא רוצה ללכת למקום הוועד שנועדים שם הרבה ת"ח כדי שיתבייש מהם, לת"ק כופין אותו ללכת למקום הוועד, ולרבי אלעזר כופין אותו ודן בעירו, והוסיף רב ספרא שאם הוצרך דבר לשאול, שולחים לבית הוועד, ואמנם המלוה יכול ללכת דווקא לבית הוועד, דעבד לוה לאיש מלוה.

שלחו מארץ ישראל למר עוקבא (שזיו פניו כבר בתיה כמשה שגידלתו בתיה כבן, ל"א כמשה שנאמר עליו "בכל ביתי נאמן הוא", ומר עוקבא היה חכם וכתיב חכמת אדם תאיר פניו, ובספר הגדה איתא שהיה בעל תשובה, שעמד בנסיון של אשת איש והיה האור זורח עליו) שעוקבן הבבלי טען בפניהם כנגד אחיו ירמיה, ויש להם לדון אותו, ואם אינו מציית שישלחו אותו לטבריה. ולרב אשי זה היה דיני קנסות שאין דנים אותם בבבל דכתיב "אלוהים" דבעינן סמוכים ובבבל אין סמיכה, ושלחו לומר שידונו זאת בטבריה.

אם הבעל דין רוצה שיכתבו לו מאיזה טעם דנוהו, כותבים ונותנים לו.

היבמה הולכת אחרי היבם, אפי' מטבריה לציפורי אע"פ שישיבת טבריה גדולה משל ציפורי, דכתיב "זקני עירו".

אחד דיני ממונות

דרישה וחקירה

כתיב "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" מכאן שצריך לחקור את העדים על הזמן והמקום שהיה הדבר. ולהלן יבואר האם יש דרישה וחקירה בדיני ממונות, מדאורייתא ומדרבנן.

ל"ב במתני' איתא שצריך דרישה וחקירה בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות, דכתיב "משפט אחד יהיה לכם", ובדיני נפשות כתיב "ודרשת וחקרת".

הגמ' שואלת א"כ למה לא שייך הזמה בשטר ממון שמא איחרוהו וכתבוהו (וכבר ראו את ההלואה לפני כן, וכתבוהו תאריך מאוחר, ובאותו זמן היו במקום שאמרו המזימים, וכתבו בשטר את שם המקום שהיתה ההלואה ולא את מקום הכתיבה, וזה כשר, אמנם עדיף לכתוב מקום הכתיבה מחשש שיבואו לידי הזמה). ומטעם זה כשר שטר שזמנו אחד בניסן בשנת השמיטה ובא לגבות בו כיון שיש עליו משכון או שעשה פרוזבול או שהגיע זמנו קודם ר"ה של שמינית וכבר תבעו לפי ר"ה, ונקט שמיטה לומר שאף שלא מצוי להלוות וי"ל שאין לתלות שאיחרוהו כיון דלא מרע לשטריה, מ"מ מכשירים כיון דשביעית אינה משמטת אלא בסופה.

וכן צ"ב למה שטר חוב מאוחר שבאו עדים ואמרו שההלואה היתה לפני הזמן הכתוב בשטר כשר, (ומוקדם פסול שמא יגבו בו מלקוחות שקנו לפני כתיבת השטר, וקנסינן התירא אטו איסורא לפסול אפילו מזמן הכתיבה).

רבי חנינא מתרץ שמדאורייתא צריך דרישה וחקירה גם בדיני ממונות, ורבנן תיקנו שא"צ, כדי שלא תנעול דלת בפני לווין, (ואם טעו הדיינים משלמים אע"פ שאם היה דרישה וחקירה שמא לא היו טועים, כדי שלא תנעול דלת בפני לווין שיפחדו להפסיד ע"י ב"ד טועים).

לרבא בדיני קנסות בעינן דרישה וחקירה דליכא למיחש לנעילת דלת, ובדיני ממונות מדרבנן א"צ דרישה וחקירה דאיכא למיחש לנעילת דלת.

לרב פפא בהודאה והלואה בעינן דרישה וחקירה בדין מרומה שמכירים בתובע או בטענותיו רמאות, דכתיב ביה "צדק צדק תרדוף", אבל בדין שאינו מרומה אין דרישה וחקירה, דכתיב ביה "בצדק תשפוט עמיתך" ולא כתיב פעמים צדק.

לרב אשי התירוצים נכונים, וקראי אחד לדין ואחד לפשרה, וכדמצינו שכשיש מקום רק לאחד, תידחה ספינה שאינה טעונה מפני טעונה, או שהקרובה תידחה מפני שאינה קרובה, ואם המרחק שוה יש לעשות פשרה, ואחת תשלם לשניה.

יש לחזר אחר בי"ד יפה.

קול ריחיים בבורני זה סימן שיש ברית מילה, שקבעו סימן זה בזמן שהיתה גזירה שלא למול, ואור הנר בברור חיל זה סימן למשתה.

יש לחזר אחרי חכמים לישיבה, כגון אחר ר"א ללוד וכו'.

מה בין דיני ממונות לדיני נפשות

אף דכתיב "משפט אחד יהיה לכם" להשוות דיני ממונות לדיני נפשות, יש הרבה דינים חלוקים בין דיני ממונות לדיני נפשות, וכפי שיבואר בדפים הבאים.

מספר הדיינים- דיני ממונות בג', דיני נפשות בכ"ג.

אם פותחים דווקא בזכות-

דיני ממונות פותחים בין בזכות בין בחובה.

דיני נפשות פותחים בזכות ולא בחובה, וכדלהלן. ואף דכתיב "משפט אחד יהיה לכם", לענין דברים שתלויים בחובה וזכות א"א להשוותם, דזה לא שייך בדיני ממונות.

לרב יהודה היינו שאומרים לעדים אחר שקיבלו עדותם ודרשום וחקרום ובאים לישא וליתן מי אמר שכך היה, שמא בעצה באתם. ולעולא אין עושים כך מפני שחוסמים בזה את העדים, (שאף שמסיעים אותם ממקום למקום, התם ממילא נידחו, וכאן דוחים אותם בידים), אלא פותחים בשאלה אם יש לו עדים להזימם.

לרבה אין פותחים בזה, מפני שיכול הנתבע לשתוק עד שיגמר הדין ולהביא עידי הזמה, ונמצא שפותחים בחובתו של השני, (אבל אם יזימם עכשיו, אין עדים זוממים נהרגים עד שיגמר הדין). אלא שואלים אותו אם יש לו עדים להכחישם.

לרב כהנא אומרים להם מדבריכם נזדכה פלוני.

לאביי ורבא אומרים לו שלא יפחד, כי אם לא הרג לא יהרג, וכן מבואר בברייתא שאומרת שהמקור שפותחים בזכות הוא מ"אם לא שכב איש אותך וכו' ".

לרב אשי אומרים שמי שיודע זכות יבוא ללמד זכות.

הטיה לחובה- בדיני ממונות מטין על פי אחד בין לזכות בין לחובה, ובדיני נפשות מטין על פי אחד לזכות אבל לא לחובה.

המשך ההבדלים בין דיני ממונות לנפשות יבוארו לקמן עד דף ל"ז: .

חזרת הדין, ומתי הדיין חייב לשלם

המשנה בתחילת הפרק (ל"ב.) מביאה י' הבדלים בין דיני ממונות לדיני נפשות, אחד ההבדלים הוא ש'דיני ממונות מחזירים בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות מחזירים לזכות ואין מחזירים לחובה'. ולהלן יבואר באיזה אופן ובאיזה טעות הדין חוזר, ובאיזה אופן ובאיזה טעות אין הדין חוזר, בדיני ממונות ובדיני נפשות, וכן בחיוב מלקות גלות ובמסית.

ל"ג. חזרת הדין בדיני ממונות- מבואר במתני' שבדיני ממונות מחזירים את הדין לאחר שגמרוהו ונודע להם שטעו, בין לזכות בין לחובה. ומאידך בבכורות קתני שאם היה טעות בדין שזיכה את החייב או חייב את הזכאי או טימא את הטהור או טיהר את הטמא, מה שעשה עשוי וישלם מביתו ואין הדין חוזר. ולכאורה הדברים סותרים.

רב נחמן מחלק שבדיין **מומחה** שאין גדול ממנו בחכמה ובמנין מה שעשה עשוי, ואם יש גדול ממנו הדין חוזר ע"י שאותו גדול מחזיר את הדין, ופטור מלשלם דמזלו גרם.

רב ששת מחלק שאם **טעה בדבר משנה**, ואפי' בברייתות של רבי חייא ורבי אושעיא שהם סידרו את התוספתא וסתמו בה מה שסתמו, ואינה עיקר כמו מתני' שסתמה רבי שהיה גדול מהם וכל הישיבה היתה מצויה אצלו ודקדקו עימו בדברים והעמידום על בוריים, או מימרות של רב ושמואל שפסקו מכח סברתם, או של רבינא ורב אשי, חוזר, ואם טעה בשיקול הדעת, כגון שנחלקו תנאים או אמוראים ולא נפסקה ההלכה, אך סוגיא דעלמא רוב הדיינים רגילים לפסוק כמ"ד השני, בזה אינו חוזר. (ורבי טרפון הטריף בהמה שניטל האם (-בית הריון) שלה, וחכמים התירו מפני שתודוס הרופא אמר שאין פרה וחזירה יוצאים מאלכסנדריה של מצרים לפני שחתכו את הרחם שלה כדי שלא תוליד, שהיו טובות ולא רצו שיהיו כמוהם במקומות אחרים, והרי אנו רואים שהם לא מתות, ואמר לו ר"ע שהוא פטור מלשלם למרות שיש סתם משנה שאם ניטלה האם שלה כשרה, כיון שהוא מומחה. וצ"ל שבאמת פטור מצד טועה בדבר משנה, אלא שאמר ר"ע שגם אם הטעות היתה בשיקול הדעת היה פטור, ואף שכבר האכילוה לכלבים וא"א להחזיר את הדין, מ"מ כיון שטעה בדבר משנה חוזר, א"כ לא היתה הוראתו הוראה, וא"א לחייבו דאיהו דאפסיד אנפשיה שהשליכה).

רב חסדא מחלק שאם הדיין **נטל ונתן ביד** מה שעשה עשוי וחייב לשלם, ואם לא נטל ונתן ביד הדין חוזר, ובזיכה את החייב כיון שאמר פטור אתה הוי כנטל ונתן ביד. הגמ' מקשה שלפי זה בדיני ממונות אם זיכו את החייב אין הדין חוזר, ואין מחזירים אלא לזכות שהיא חובה שאם חייבו את הזכאי ושילם ולא נשאו ונתנו ביד מחייבים אותו להחזיר מה שגבה. וא"כ בדיני נפשות וכי נימא שמחזירים לזכות ולא לחובה היינו שאין מחזירים לזכות שהיא חובתו של גואל הדם, וכי מפני חובתו של גואל הדם קטלינן ליה. קשיא.

ל"ג: רבינא מבאר על פי תירוצו של רב חסדא שנטל ונתן ביד היינו שנטל משכון מהמלוה, או שטימא **בידים** פירות שפסק שהם טמאים, או שעירב פירות שפסק שהם טהורים עם פירות טהורים ונמצא שהכל טמא.

בדיני נפשות מחזירים לזכות דכתיב "נקי אל תהרוג" משמע נקי מן החטא אע"פ שנתחייב בדין, ואין מחזירים לחובה דכתיב "צדיק אל תהרוג" משמע שנצטדק בדין אע"פ שאינו נקי. אמנם אם טעה בדבר שהצדוקים מודים בו שהוא כתוב במפורש בתורה ולא במשנה או בדברי האמוראים, מחזירים, דזיל קרי בי רב הוא, וכגון אם טעה וזיכה נואף או נואפת שאין כאן במה לטעות (דאילו ברוצח יכול לטעות לחייב באבן שאין בה כדי להרוג, או במותרה מפי ההרוג ולא מפי עדים, או שאמר שהוא הרג רודף ויכל להצילו באחד מאבריו), אבל אם פטר בשלא כדרכה אין מחזירים לחובה כיון שהחיוב לא כתוב להדיא.

במסית מחזירים לחובה ולא לזכות דכתיב "לא תחמול ולא תכסה עליו", וי"א מ"כי הרוג תהרגנו".

בחיוב גלות אין מחזירים לחובה, דילפינן רוצח רוצח.

במלקות אין מחזירים לחובה, דילפינן רשע רשע.

מי רשאי ללמד חובה- בדיני ממונות כל התלמידים היושבים לפני הדיינים ואינם חלק מהבי"ד מלמדים זכות וחובה, ובדיני נפשות הכל מלמדים זכות ואין הכל מלמדים חובה. והעדים, לרבי יוסי ברבי יהודה מלמדים זכות ולא חובה, דכתיב "ועד אחד לא יענה בנפש למות" אבל לזכות עונה, ולרבנן אין מלמדים אפי' זכות, דמחזי כנוגע בעדותו, שהוא חושש שמא יזימוהו, ואינו יכול לחזור לאחר כדי דיבור, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, ומ"למות" דורשים שאחד מן התלמידים אין מלמד חובה.

ל"ד. אם הדיין יכול לחזור באמצע הדין-

בדיני ממונות המלמד חובה שמתחלה הביא ראיות לחובה מלמד זכות, והמלמד זכות מלמד חובה, ובדיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה, וסברא היא, דבעינן "והצילו העדה".

רב אמר שרק בשעת המו"מ אינו יכול לחזור וללמד חובה, כיון שע"ז הוא יחזר אחרי ראיות להעמיד דברו הראשונים ושמא ימצא ראיות נכונות, אבל בשעת גמר דין שכבר חיזר על כל הצדדים ונראה לו שאין דבריו נכונים, יכול לחזור וללמד חובה. והא דתנן שאם היו ל"ז מחייבים ול"ה מזכים דנים אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבים דברי המזכים, ה"ה שאחד המזכים יכול לחזור בו, והתנא חיזר אחרי הזכות משום לישנא מעליא. ומ"מ אחד מן התלמידים שזיכה ומת רואים אותו כאילו הוא חי ועומד במקומו אף שהיה יכול לחזור ולחייב, כיון דמ"מ השתא לא חזר בו.

והא דקתני ששני סופרי הדיינים עומדים מימין ומשמאל וכותבים דברי המזכים והמחייבים, דברי המחייבים כותבים כדי שאם ימצאו טעם אחר למחר, יצטרכו לעשות הלנת דין, ודברי המזכים כותבים, לא כדי שלא יוכל לחזור בו, אלא כדי שלא יאמרו טעם אחד משני מקראות, שבאופן זה אין מונים להם אלא אחד, מפני שאחד מהם ודאי טועה, דכתיב "אחת דיבר אלוקים שתים זו שמעתי" מקרא אחד יוצא לכמה טעמים, (ולתנא דבי רבי ישמעאל לומדים דבר זה מ"כפטיש יפוצץ סלע" שכמו שפטיש מתחלק לכמה ניצוצות, מקרא מתחלק לכמה טעמים), ואין טעם אחד יוצא מכמה מקראות.

מה נחשב שטעם אחד יוצא מכמה מקראות-

אין לומר דהיינו מה שנחלקו בקרא ד"העולה על מוקדה על המזבח" ללמד שאם דבר שנפסל בעזרה **עלה למזבח לא ירד**, לרבי יהושע אייריי בראוי לאישים כעולה שהיא להקטרה על האש, ולר"ג אייריי בראוי למזבח, כעולה שהיא ראויה לאישים, זה לא חשיב טעם אחד מכמה מקראות, והיינו מ"מוקדה" או מ"מזבח", שהרי נחלקו בדם ונסכים, שלר"ג לא ירדו שהרי נראו למזבח, ולרבי יהושע לא ירדו כיון שאינם ראויים אישים, וא"כ אינו טעם אחד.

ל"ד: ואין לומר דהיינו מה שנחלקו בקרא ד"כל הנוגע במזבח יקדש" דאפילו פסול לא ירד, שלריה"ג ממעטים דבר שאינו ראוי מעולם, כגון שאור ודבש ואיל וצבי וחולין מהא דכתיב בסמוך "וזה אשר תעשה על המזבח כבשים", ולר"ע ממעטים דבר פסול מ"עולה". זה לא נחשב טעם אחד מכמה מקראות, שהרי נחלקו בעולת העוף פסולה, שלריה"ג אין דין אם עלה לא ירד בעוף דילפינן מ"כבשים", אבל לר"ע דילפינן מ"עולה" ה"ה בעולת העוף.

אלא אייריי ברבוי הזורק דם קדשים בחוץ לחיוב כרת כמו בשחיטת קדשים בחוץ, שלרבי ישמעאל לומדים מדכתיב בפרשת שחוטי חוץ "דם יחשב לאיש ההוא דם שפך", ולר"ע לומדים מדכתיב גבי מעלה בחוץ "או זבח", ואמר אביי שלכו"ע השוחט והזורק בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת, דערבינהו קרא דכתיב "שם תעלה עולותיך ושם תעשה", (אמנם לרבי אבהו חייב שתים אליבא דר"ע).

אם דנים או גומרים את הדין בלילה

איתא במתני' (ל"ב.) 'דיני ממונות דנים ביום וגומרים בלילה, דיני נפשות דנים ביום וגומרים ביום. דיני ממונות גומרים בו ביום בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות גומרים בו ביום לזכות ובביום שלאחריו לחובה, לפיכך אין דנים לא בערב שבת ולא בערב יו"ט'. ולהלן יבוארו פרטי דינים אלו מקורותיהם וטעמיהם, ואגב זה יבואר דין כשרות סומא לעדות ולדין ולנגעים, ועוד מדיני נגעים.

דיני ממונות מתחילים לדון (-מו"מ של הדין) ביום, דכתיב "והיה ביום הנחילו את בניו". ולענין גמר הדין, לתנא דמתני' גומרים בלילה אם רצו, דכתיב "ושפטו את העם בכל עת", ומסתבר ש"ושפטו" הכונה לגמר דין, דעיקר משפט היינו גמר דין.

לר"מ אין גומרים דין בלילה, דכתיב "ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע", מה נגעים ביום דכתיב "וביום הראות בו", אף ריבים ביום, (ומה נגעים שלא בסומין דכתיב "לכל מראה עיני הכהן", אף ריבים שלא בסומין, ולרבי יוחנן סומא כשר לדון, ואף שיש סתמא שסומא בעין אחת כשר לעדות ופסול לדון (אבל הכשר לדון כשר להעיד), מ"מ ממתני' מבואר שסומא כשר, ומתני' עדיפא שהיא סתמא דרבים, או משום דקתני לה גבי הלכתא דדינא), ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים, ואין לומדים שיצטרכו בנגעים שלשה, אם בממונו כ"ש בגופו, דכתיב "והובא אל אהרן הכהן או אל אחד". ומ"בכל עת" לומד ר"מ לאתויי יום המעונן, (שהרי נגעים אין רואים לא בשחרית ולא בין הערבים שאין אור החמה קיים, ולא בתוך הבית, ולא ביום המעונן, ולא בשעת הצהרים שאור החמה חזק ומבלבל את העיניים, מפני שזה משנה את מראה הנגע, ואע"פ שיום המעונן אינו ראוי לנגעים, הוא ראוי לשפוט), ומ"ביום הנחילו" לומד ר"מ שהמצוה את נכסיו בלילה, כותבים ואין עושים בזה דין אפילו למחר, שמתחילתן לא נראו לישב בדין, דאין עד נעשה דיין, (אבל ביום אם הם שלשה רצו כותבים רצו עושים דין).

ל"ה. דיני נפשות דנים ביום וגומרים ביום, דכתיב "והוקע אותם לד' נגד השמש", והוקעה היינו תליה דכתיב "והוקענום לד' בגבעת שאול בחיר ד' " [והיינו שהגבעונים ביקשו לתלות ז' מבני שאול בגלל שהרג ז' גבעונים למרות שנשבע שלא יהרגם], ורצפה בת איה ישבה שם לשמור ומבואר שהיו מגולים מפני שהיו תלויים על העצים, ואף דכתיב "לא תלין נבלתו על העץ" מוטב תיעקר אות אחת בתורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא, שישאלו כולם למה נתלו, וישמעו שהם בני מלכים ונתלו בגלל שפשטו ידם בגרים גרורים. וכתיב "קח את כל ראשי העם

והוקע", ואין הכונה להורגם שהרי הם לא חטאו, אלא הכונה לחלק להם בתי דינים כדי שידונו את עוברי העבירה, ו"והוקע אותם לד' " היינו מפני שצמדו לבעל פעור ועובד כוכבים בסקילה וכל הנסקלים נתלים, ולא משום שאין דנים שניים ביום אחד באותו בי"ד, שמא לא יעיינו כל הצורך, שהרי במיתה אחת ועבירה אחת דנים, אלא כדי שישוב חרון אף ד' מישראל ע"י שכולם עסוקים בדבר ומקנאים לכבודו.

אם אפשר לסיים את הדין באותו יום- בדיני ממונות גומרים את הדין בו ביום בין לזכות בין לחובה, אבל בדיני נפשות גומרים בו ביום לזכות, אבל לחובה ביום שלאחריו שמא ימצא בלילה זכות, לרבי חנינא לומדים מדכתיב "צדק ילין בה ועתה מרצחים" שלפי שעתה לא מלינים את הדין הרי הם כמרצחים, ו"אשרו חמוץ" היינו ולא חומץ שנזקקים לתובע תחילה, כגון אם תובעו הלוואה וטוען שנתן משכון ונתקלקל או אבד, דנים על ההלוואה עד שיהיה ממונו בידו, ואח"כ דנים על המשכון. ולרבא לומדים הלנת הדין מ"אשרו חמוץ", ומ"מלאתי משפט" לומדים שהמלינים את הצדקה בתענית כאילו שופכים דמים שעיני העניים נשואות לכך, ואם ילינו ירעבו העניים מפני שסמכו על זה, ודווקא כשמחלקים ריפתא ותמרי שהם מוכנים לאכילה, אבל במעות או חיטים ושעורים לית לן בה.

אין מתחילים דין בדיני נפשות בערב שבת או ערב יו"ט, דילמא חזו טעם לחובה, וצריך להלין את הדין, ולא יוכלו לגמור בשבת מפני שאין מיתת בי"ד דוחה שבת וכפי שיבואר להלן. ואין להורגו בלילה, ד"נגד השמש" בעינן. ואין לגמור את הדין בשבת ולהורגו למחר, דהוי עינוי דין כיון שכבר אינו מצפה להצלה. ואין להמתין עם גמר הדין לאחד בשבת שאין בזה עינוי דין כיון שלא נגמר הדין והוא מצפה להצלה, משום שישכחו את הטעם, שאף ששני סופרי הדיינים כותבים דברי המזכים והמחייבם, מ"מ ליבא דאינשי אינשי ואינו יכול ליישב הדברים לתת להם טעם הגון כבראשונה, אע"פ דהוא זוכר את יסוד הטעם.

דחיה בעבודה, שבת, מת מצוה, ומיתת בי"ד-

ל"ה: קבורת מת מצוה דוחה עבודה, דכתיב "ולאחותו" לאחותו הוא דאינו נטמא אבל נטמא למת מצוה, דכתיב בנזיר "על כל נפשות מת לא יבוא, לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו", אביו בא לומר שנזיר נטמא למת מצוה, אמו בא להתיר גם לכהן נזיר להטמא למת מצוה, לאחיו בא להתיר גם לכהן גדול נזיר, ואחותו בא להתיר גם לכהן גדול נזיר שהולך לשחוט פסח. ומ"מ אין קבורת מת מצוה דוחה שבת, אף שהיא דוחה עבודה ועבודה דוחה שבת, דמיתת בי"ד תוכיח שאינה דוחה שבת אף שהיא דוחה עבודה, דכתיב "מעם מזבחי תקחנו למות", ובלבד שלא יורידוהו מעל המזבח ממש, דכתיב "מעם" ולא "מעל".

מיתת בי"ד אינה דוחה את השבת, אבל היא דוחה את העבודה, דכתיב "לא תבערו אש בכל מושבותיכם" (והבערה שהיתה כבר בכלל שאר המלאכות, יצאה ללאו שאין בה כרת וסקילה, או לחלק לומר שאם עשאה עם עוד מלאכה חייב עליה בפני עצמה, ומזה לומדים לכל המלאכות לחלק), והרי שבת היא חובת הגוף ולא חובת קרקע כמו שביעית, או חובת פירות כמו ערלה וכלאים ותרומות ומעשרות, ולומדים מע"ז שמצוה שאינה תלויה בקרקע נוהגת גם בחו"ל, וא"כ שבת נוהגת גם בחו"ל, אלא הכונה שמיתת בי"ד שנאמר בה "חוקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם", אינה דוחה שבת. ואמר אביי שא"כ מיתת בי"ד אינה דוחה עבודה, שהרי אינה דוחה אפי' שבת שנדחית מפני העבודה, והא דכתיב "מעם מזבחי תקחנו למות", איצטריך לקרבן יחיד שאינו דוחה שבת. ורבא הקשה דהניחא למ"ד נדרים ונדבות אין קרבים ביו"ט איכא לאוקמא "מעם מזבחי" בקרבן יחיד, אבל למ"ד נדרים ונדבות קרבים ביו"ט, מיתת בי"ד לא תדחה גם קרבן יחיד, שהרי קרבן יחיד דוחה יו"ט, ויו"ט דוחה רציחה, אלא בהכרח ש"מעם מזבחי" היינו המיוחד לי, וממנו "תקחנו למות", ואתא קרא ועקר לק"ו.

ל"ו. מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, שתורתם וגדולתם של ישראל הם באדם אחד, שמשה היה גדול על כל ישראל במלכות ותורה, וכן רבי בנשיאות ותורה, שכל ימיו לא היה אחר עימו, אבל עם יהושע היה אלעזר, ועם פנחס אחרי שמתו יהושע ואלעזר היו הזקנים כגון עתניאל אבצן ובועז, ועם שאול בחלק מהזמן היה את שמואל, ועם דוד בחלק מהזמן היה את עירא היאירי שהיה שונה לרבנן ע"ג כרים וכסתות, ודוד הנהיגו עליו לראש, ועם שלמה בחלק מהזמן היה את שמעי בן גירא, ועם חזקיה בחלק מהזמן היה את שבנא שהיתה ישיבתו גדולה משל חזקיה, ועם עזרא היה את נחמיה בן חכליה.

מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, והונא בר נתן היה כפוף לרב אשי.

איזה דיין שואלים תחילה-

בדיני ממונות טומאות וטהרות שואלים תחילה את הגדול. ובמנייא דבי רבי היו מתחילים מן הצד (מרב) משום ענוה יתירא שהיתה בו.

בדיני נפשות מתחילים מן הצד -מן הקטנים, דכתיב "לא תענה על ר.ב" ולא כתיב ריב, ללמד שאסור לחלוק על המופלא שבבי"ד, ואם יאמר חובה לא יוכלו ללמד זכות, וי"א מדכתיב "ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש חרבו ויחגרו איש חרבו ויחגור גם דוד את חרבו" באחרונה, ודנו אותו למורד במלכות.

רב ותלמידו או אב ובנו בטהרות וטומאות מונים אותם כשניים שא"צ בהם מנין אא"כ חולקים, אבל בדיני ממונות ונפשות ומכות וקידוש החודש ועיבור שנה אין מונים אותם אלא כאחד, ולא ישב בצידו שותק אלא יעמוד ויילך לו, ואמנם תלמיד הצריך את רבו לגמריה למה ששמע מרבו, ולא לסבריה למצוא ראיות וליישב הטעמים, מונים אותם כשניים, דאי משום גמריה הרי כל ישראל קיבלו ממשה, ואין זו חכמת ליבו דנימא שאם היה לומד מרב אחר היה אומר טעם אחר, ולתלמיד כזה יכול הרב לשנות ולדון עימו בדיני נפשות שמראה לו פנים לזכות ולחובה בתוך הדין, ונמנה עימו לזכות או לחובה, ומטין הדין על פי התלמיד כאחד מן הדיינים.

ל"ז: דיני שור הנסקל- י' הדינים שנתבארו שיש בהם חילוק בין דיני ממונות לנפשות (אע"פ שהדין שאין הכל כשרים לדון דיני נפשות הוא בכלל מה שצריך כ"ג, דממזר פסול לדיני נפשות משום דבבי"ד של כ"ג נאמר "ונשאו איתך" בדומים לך, מ"מ איכא עשרה, דבדיני נפשות פסול זקן ששכח צער גידול בנים ואינו רחמני, וכן סריס ומי שאין לו בנים, ולרבי יהודה אף אכזרי פסול, ובמסית כשרים דכתיב "לא תחמול ולא תכסה עליו"), בכולם דין שור הנסקל כדיני ממונות, דכתיב "לא תטה משפט אביונך" אבל אתה מטה לרעה על פי אחד משפט שור הנסקל, ושאר הדינים לומדים מדין זה, שדינים שהם להצלת הנדון מסתבר שלא ללומדם לשור הנסקל, שעדיף לקיים "ובערת הרע" מאשר לחוס עליו, חוץ מבי"ד של כ"ג שצריך בשור הנסקל כדיני נפשות.

מי כשר לדיני ממונות ונפשות- הכל כשרים לדון דיני ממונות, ואפי' גר וממזר, וצריכא, דממזר ראוי לבוא בקהל, וגר לא בא מטיפה כשרה אלא מזרע עכו"ם. ואין הכל כשרים לדון דיני נפשות, דכתיב "ונשאו אתך" בדומים לך מיוחסים כמותך, דכשם שבי"ד מנוקים בצדק, כך מנוקים מכל מום פגם משפחה.

סדר ישיבת הסנהדרין

להלן יבואר סדר ישיבת דיני הסנהדרין, והמקור והטעם לזה, והיכן ישבו סופרי הדיינים וכמה הם היו ומה עשה כל אחד מהם, וצורת ישיבת הת"ח שיושבים לפני הסנהדרין, ומה היו עושים כאשר נחסר אחד מהדיינים.

ל"ז. שררך אגן הסהר אל יחסר המזג- הסנהדרין של ע"א או של כ"ג היו יושבים **כחצי גורן עגולה** כדי שכולם יראו זה את זה, ולא ישבו בעיגול שלם כדי שיוכלו העדים ובעלי הדין לדבר בפני כולם, שיהיו כולם רואים ומדקדקים בדברים, דכתיב "שררך אגן הסהר אל יחסר המזג", וסהר הוא עגול. והסנהדרין נקראת שררך לפי שיושבת בטיבורו של עולם, שביהמ"ק הוא באמצע העולם, ונקראת אגן לפי שהיא מגינה על כל העולם, ו"אל יחסר המזג" היינו שאם הוצרך אחד לצאת לא יצא אא"כ נשארו כ"ג שמזג הוא חלק אחד מים ושני חלקים יין, וכ"ג זה שליש משבעים. והא דכתיב "בטנך ערימת חיטים" היינו שהכל נהנים מהסנהדרין כמו שנהנים מחיטים, ו"סוגה בשושנים" היינו שאפי' אם התורה היא כסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות וא"צ גדר של אבנים כדי להפרישם מן העבירה, וכמו שמותר להתייחד עם נדה. ולריש לקיש כתיב "כפלח הרימון רקתך", שאפי' ריקנים שבך מלאים מצוות כרימון. ולרבי זירא כתיב "וירח את ריח בגדיו" אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו, והיה מקרב את הבריונים שהיו בשכנותו, ורבנן הקפידו עליו, וכשמת אמר הבריונים מי יבקש עלינו רחמים, וחזרו בתשובה.

שני **סופרי הדיינים** עומדים לפניהם ושניהם כותבים דברי המזכים והמחייבים שאם יטעה אחד יוכיח כתבו של חבירו. ולרבי יהודה היו ג', אחד כותב דברי המזכים, והשני כותב דברי המחייבים, שמא מתוך הטורח יקצרו, והשלישי כותב דברי המזכים והמחייבים, ואם יטעה אחד יוכיח כתבו של שלישי.

שלש שורות של ת"ח יושבים לפניהם על הקרקע וגם הם יושבים בצורה עגולה, כל שורה היא של כ"ג, כדי שאם יהיה אחד יותר לרעה יוכלו להוסיף עוד שנים שנים עד שבעים ואחד, ואין לעשות ב' שורות של כ"ד, לפי שכל שורה היא יותר מהדיינים, וכן אין לעשות שורות קטנות או ב' שורות של כ"ג ושורה אחת של שניים.

כל אחד מכיר את מקומו מפני שמושיבים אותם כסדר גדולתם, שורה ראשונה גדולה משל שניה, ושניה גדולה משל שלישית, ובכל שורה ג"כ יושבים לפי סדר גדולתם, ואם הוצרכו לסמוך כגון שמת אחד הדיינים, סומכים מן הראשונה, ואחד מהשורה השניה עובר לראשונה, ולא מן הקהל, לפי שהגרוע שבשורות גדול מהגדול שבקהל, ואחד מהשורה השלישית עובר לשניה, ואחד מהקהל יושב בשלישית במקום הראוי לו בסוף השורה, וכל אחד מתקדם מקום אחד, ואף שלפני כן ישב בראש, כבר אמרו הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים.

ל"ז: מה היו מאיימים על עידי נפשות כדי שלא יעידו עדות שקר- היו אומרים להם שמא אתם יודעים את העדות מאומד או משמועה או עד מפי עד ואפי' מאדם נאמן.

המשך מה שהיו מאיימים על העדים, ושאר דיני המשנה, יובאו להלן עם דברי הגמרא.

מה נחשב עדות מאומד- אם ראו אחד רודף אחר חבירו לחורבה ומצאו חרב בידו ודמו מטפטף וההרוג מפרפר, חשיב אומד ואינם יכולים להעיד, ומעשה בשמעון בן שטח שראה כך, ואמר שאינו יכול להעיד אך היודע מחשבות יפרע מהרוצח, ולא זזו משם עד שבא נחש והכישו, ואף שמיום שחרב ביהמ"ק אף שבטלו ד' מיתות, מ"מ מקבל פורענות בידי שמים הדומה למיתה שהוא מחוייב בה מי שנתחייב סקילה או נופל מהגג או חיה דורסתו, ומי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו והארס של הנחש שורפו, ומי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסטים באים עליו ודרך אלו להרוג בסייף, ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי, צ"ל שאותו אדם מת ע"י נחש מפני שהיה בו עוד חטא שהיה חייב עבורו שריפה, ומי שנתחייב ב' מיתות בי"ד נידון בחמורה ורוצח דינו בסייף שזה קל משריפה.

עדות מאומד בדיני ממונות- אין ראיה ממתני' שבדיני ממונות יכולים להעיד מאומד, וא"כ כשיטת רבי אחא שאם גמל אוחר (מזדווג, דדרך להכות את אלו שבצידו, וי"מ נושך) בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצידו בידוע שזה הרגו, שהרי היו מזכירים גם עד מפי עד, שזה פסול גם בדיני ממונות, אלא אע"פ שזה פסול גם בדיני ממונות היו מזכירים זאת בדיני נפשות כדי להרבות בדברים ולאיים, ובדיני ממונות לא איכפת לן לאיים עליהם כ"כ.

עד שאמר שהבעל חוב עצמו אמר לו שלא בפני התובע שהוא חייב, לא אמר כלום, עד שיאמר בפנינו הודה בפני התובע שהוא חייב לו.

היו מודיעים לעדים שיבדקום בדרישה וחקירה, ושאין מועילה מחילה ע"י ממון כמו בדיני ממונות, אלא דם כל הדורות הבאים תלוי בהם, כמו שנא' לקין "קול דמי אחיך צועקים", (דבר אחר לפי שהיה דמו מושלך על העצים והאבנים, ועשה קין בהבל פציעות פציעות לפי שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאה, עד שהגיע לצווארו, ופתחה הארץ את פיה לקבל את דמו של הבל, ומאז לא פתחה את פיה לטובה אלא לרעה לבליעת עדת קרח). ומ"מ אין להם להמנע מלהעיד, דכתיב "אם לא יגיד ונשא עוונו", וכתיב "באבוד רשעים רינה".

כפרה ע"י גלות-

י"א שגלות מכפרת מחצה, וי"א שמכפרת על חרב רעב ודבר, וי"א שמכפרת על הכל, דאחר שגלה יכניה כתיב ביה "ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו", אסיר שיעברתו אימו בבית האסורים, שאלתיאל שתלו א"ל שנתעברה אימו מעומד כיון שהמקום היה צר ולא היה אפשר לשכב שם, אע"פ שאין אשה מתעברת מעומד, דבר אחר לפי שנשאל הקב"ה על שבועתו שנשבע שלא יהיה לו בן. וזרובבל הוא נחמיה בן חכליה, ונקרא זרובבל לפי שנזרע בבבל.

ל"ח. צדקה עשה הקב"ה עם ישראל, שהקדים גלות צדקיהו בעוד שגלות יכניה קיימת שהיו חכמים בתורה ולימדוה לבני גלות צדקיהו, שגלות יכניה "החרש והמסגר" החרש היינו שכשפותחים את פיהם בתורה הכל נעשים כחרשים, והמסגר

היינו שכיון שסוגרים בהלכה שוב אין פותחים, והיו אלף. ולעולא הצדקה היא שהקדים את הגלות שתי שנים למנין "ונושנתם", ו"מהרה" של הקב"ה הוא שמונה מאות וחמישים ושתים שנה, שהם גלו אחרי שמונה מאות וחמישים שנה מאז שיצאו ממצרים, שהבית הראשון נבנה ארבע מאות ושמונים שנה אחרי שנכנסו לארץ, והיה קיים ארבע מאות ועשר שנים, ואם היו מתעכבים עוד שנתיים היה מתקיים בהם "כי אבוד תאבדון" ו"השמד תשמדון" דכתיב בהאי פרשתא.

אין משיח בן דוד בא עד שיכלה שלטונם של ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל.

נכנס יין יצא סוד.

היו מודיעים לעדים שהאדם נברא יחידי לפי שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא.

בריאת האדם

נתבאר במתני' שהיו מודיעים לעדים בדיני נפשות שהאדם נברא יחידי מפני שכל אדם שקול כעולם מלא, וכנ"ל. המשנה מביאה טעמים נוספים למה נברא האדם יחידי, והגמרא מבארת עוד דברים בענייני בריאת אדם הראשון, וכדלהלן.

למה נברא האדם יחידי- טעם אחד כנ"ל, וכדי שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך, וכדי שלא יאמרו המינים הרבה רשויות בשמים. וכדי שלא יהיו הצדיקים אומרים אנו בני צדיק ואין אנו צריכים להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה, ושלא יאמרו הרשעים אנו בני רשע ואיננו צריכים לעשות תשובה כי זה לא יועיל, וכדי שלא יהיו המשפחות מתגרות זו בזו, וכדי שלא יגזלו ויחמסו יותר ע"י שיאמרו קרקע זו לבני אבינו הראשון היתה ולא לבני אביכם, דאם עכשיו שנברא יחידי מתגרים וגוזלים וחומסים, אם נבראו שנים על אחת כמה וכמה.

אין אדם דומה לחבירו אע"פ שכולם טבועים בחותמו של אדם הראשון, לפיכך כל אחד חייב לומר בשבילי נברא העולם ולא אאבד עצמי מן העולם בשביל עבירה אחת. ולמה אינם דומים, כדי שלא יראה אדם דירה או אשה נאה ויאמר שלי היא ולא יוכלו להכחישו כיון שאין הכר ביניהם. בג' דברים אדם שונה מחבירו- בקול ומראה משום ערוה שלא יתחלף לאשה בבעלה, ביום מפני המראה ובלילה מפני הקול, ובדעת מפני הגזלנים והחמסנים שאם ידע מה בלב חבירו יחפש במחבואיו את ממונו.

האדם נברא בערב שבת כדי שלא יאמרו המינים שהיה שותף לקב"ה במעשה בראשית, וכדי שאם תזוח דעתו עליו יאמרו לו יתוש קדמך במעשה בראשית, דבר אחר כדי שיכנס למצוה (-שבת) מיד, דבר אחר כדי שהכל יהיה מוכן כבר בשבילו ויאכל מאשר יחפוץ, משל למלך וכו', שנא' "חכמות בנתה ביתה וכו' ".

אדם הראשון **הוצבר עפרו מכל העולם**, גופו מבבל שהיא עמוקה ונראה שמשם נלקח עפרו ולכן נעשית עמוקה, ראשו מארץ ישראל שהיא גבוהה וחשובה משאר הארצות, אבריו -ידיו ורגליו מכל שאר הארצות, ועגבותיו מאקרא דאגמא שזה בבבל וזה מקום עמוק מאד.

ל"ח: סדר בריאת האדם וחטאו- בשעה ראשונה הוצבר עפרו, בשניה נעשה גולם, בשלישית נמתחו אבריו, ברביעית נזרקה בו נשמה, בחמישית עמד על רגליו, בשישית קרא שמות למלאכים, בשביעית נזדווגה לו חוה, בשמינית עלו שנים למיטה וירדו ארבעה, ובתשיעית נצטוה שלא לאכול מעץ הדעת, בעשירית חטא, בי"א נדון, בי"ב נטרד.

תשובת המלאכים על בריאת האדם- כת אחת של מלאכים אמרה לקב"ה "מה אנוש כי תזכרנו" וגו', והושיט הקב"ה אצבעו הקטנה ושרפם, וכן היה בכת השניה, והשלישיים אמרו ראשונים מה הועילו, כל העולם כולו שלך, כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה. וכשהגיע דור המבול והפלגה טענו המלאכים שיפה ענו הראשונים, אמר הקב"ה "ועד זקנה אני הוא, ועד שיבה אני אסבול".

אדם הראשון היה אורכו מסוף העולם ועד סופו, וי"א שהיה עד הרקיע, וזו אותה מידה, וכשחטא הניח הקב"ה ידיו עליו ומיעטו, שנאמר "אחור וקדם צרתני (-שני פרצופים) ותשת עלי כפך".

אדם הראשון דיבר בלשון ארמי.

הראהו הקב"ה דור דור ודורשיו וחכמיו, כיון שהגיע לדורו של ר"ע שמח בתורתו ונתעצב במיתתו ואמר "לי מה יקרו ריעך א'ל".

אדם הראשון י"א שהיה מין -נוטה לעבודת כוכבים, וי"א שהיה מושך בערלתו, וי"א שהיה כופר בעיקר.

אין חיה שולטת באדם אא"כ הוא נדמה לה כבהמה.

הוי שקוד (-מהיר וזריז) ללמוד תורה.

תשובות לטוענים על התורה

דע מה שתשיב לאפיקורס של עכו"ם הבא להביא ראיה מן התורה לדברי מינות, אבל של ישראל כ"ש דפקר טפי שהרי הכיר וכפר, והוא מדקדק בטענותיו, ולא תוכל להשיבו דבר שיתקבל על דעתו. ורק מי שיודע להשיב למינים כרב אידית ישיב, ואם לא לא ישיב. (רב עידית ענה שמה שכתוב "ואל משה אמר עלה אל ד' ", זה נאמר ע"י מטטרון ששמו כשם רבו, ואסור לעבוד לו דכתיב "אל תמירני בו", ואין לו כח למחול עוונות, ואפי' למוציא ומביא לא קיבלוהו ישראל).

כל מקום שפקרו המינים ומביאים ראיה מן התורה להפקירם **תשובתם בצידם**, כתיב "נעשה אדם", ומאידך "ויברא אלוקים", וכו', וכל המקומות שכתוב על מעשי הקב"ה בלשון רבים זה משום שאין הקב"ה עושה דבר אא"כ נמלך בפמליא של מעלה, והא דכתיב "עד די כרסוון רמיו" שנתיישבו הכסאות, היינו אחד לדין ואחד לצדקה, ור"ע סבר מתחילה שאחד לקב"ה ואחד לדוד, וחזר בו, ואמר לו ראב"ע מה לך אצל דברי הגדה, כלך אצל נגעים ואהלות, אלא אחד לכסא לישב עליו, ואחד לשרפרף להדום רגליו.

הא דכתיב "וד' המטיר וכו' מאת ד' ", כך הוא דרך הכתוב, וכמו שאמר למך לנשיו "נשי למך האזינה אמרתי".

ר"מ היה דורש שליש בשמועות שליש באגדות ושליש במשלים. והיו לו ג' מאות משלי שועלים, ואנו אין לנו אלא ג', "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה", משל הוא שרימה השועל את הזאב להכנס לחצר היהודים בערב שבת ולהכין עמהם צרכי סעודה ויאכל עמהם בשבת, וכשבא להכנס באו להכותו במקלות, בא להרוג את השועל, אמר לו השועל לא הלקוך אלא בשביל אביך שפעם אחת התחיל לסייען בסעודה ואכל את כל נתח טוב, אמר לו ובשביל אבא אני לוקה, אמר לו הן "האבות יאכלו בוסר" וגו', אבל בא עמי וארחך מקום לאכול ולשבוע, בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מושכב עליו, ובשני ראשי החבל שני דליים קשורים, נכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה, אמר לו הזאב: למה אתה נכנס לשם אמר לו: יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע, והראה לו דמות הלבנה במים כמין גבינה עגולה, אמר לו אני היאך ארד, אמר לו הכנס אתה בדלי העליון, נכנס והכביד וירד, ודלי שהשועל עליו עלה, אמר לו היאך אני עולה אמר לו "צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו" לא כך כתיב "מאזני צדק אבני צדק".

ל"ט. הקב"ה נטל מהאדם צלע, והביא לו במקומה שפחה לשמשו, והפיל עליו תרדמה, דאל"כ היתה נמאסת בעיניו מפני שראה בחיתוכה קודם גמר תיקונה.

דברי רבן גמליאל לכופרים- כופר שאמר שיודע מה הקב"ה עושה, שאל אותו ר"ג היכן בנו. כופר שאמר שיכול למנות את הכוכבים, שאל אותו שיאמר לו כשהקדירה מסתובבת כמה חבושים יש בה, שהרי גם הרקיע מסתובב, וי"א שהראה לו שאפי' כמה שיניים יש בפיו הוא צריך למנות. כופר שטען שמי שברא הרים לא יצר רוח, דכתיב "יוצר הרים ובורא רוח", אמר לו א"כ גם באדם כתיב ויצר ויברא, ואם מי שנטע אוזן לא יצר עין דכתיב "הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט", א"כ איך בשעת מיתה כולם מתפייסים להמיתו. (ואמימר אמר למכשף שאם מחציו ולמעלה בראו שד וחציו ולמטה הקב"ה, איך מניח אהורמיז (-(-הקב"ה) להורמיז (-שד) שיעברו דרכו המים, שכל מה שהאדם מכניס דרך פיו הוא מוציא דרך הנקבים התחתונים). כופר שטען איך יתכן שבכל עשרה שורה שכינה, אמר לו שאם השמש שהיא אחד מאלף אלפי רבוא שמשים לפני הקב"ה היא זורחת על כל העולם, כ"ש השכינה.

רבי תנחום אמר לקיסר שאם רצונו שכולם יהיו לעם אחד, שימולו, ואמר הקיסר שניצחו וכל מי שניצח את המלך צריכים לזורקו לביבר (-מקום חיות רעות של המלכות), וזרקוהו ולא אכלוהו, וטען מין שהחיות לא רעבות, וזרקו את המין ואכלוהו החיות.

הקב"ה אמר לישראל שיזרעו שש שנים וישמיטו בשביעית, ועי"כ ידעו שהארץ שלו, והם לא עשו כך אלא חטאו ולכן גלו, וכיון שהקב"ה הוא רחמן מלא רחמים ייסר את הגדולים, (והיינו יחזקאל שאמר לו הקב"ה לשכב על צידו השמאלי, ואח"כ אמר לו לשכב על צידו הימני), ולא הרג את כולם או את חציים.

מין אחד טען שהקב"ה כהן דכתיב "ויקחו לי תרומה", וא"כ איך טבל אחרי שקבר את משה, והא כתיב "מי מדד בשעלו מים", וענה לו רבי אבהו שטבל באש שזו עיקר הטבילה, דכתיב "וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים".

אע"ג דכתיב "כל הגויים כאין נגדו", אין ישראל בכלל, שהרי דידכם (-בלעם שהיה נכרי) אמר "ובגויים לא יתחשב" שכל מקום שהוזכרו שם גויים, אין ישראל בכלל.

ל"ט: הקב"ה זן טובים ורעים, אבל אינו מגן מן הפורענות ומשלם שכר אלא לטובים, כבעל פרדס שמשקה את כולו כיון שזה במעשה אחד, אבל עודר רק סביב העצים הטובים, כך הקב"ה זן את כל העולם בדיבור אחד, אבל כשבא להגין מן הפורענות ולשלם שכר אינו אלא לקוויו.

אחאב

באבוד רשעים רינה- היינו אחאב שהיה העולם מצפה מתי תבוא הרינה ע"י איבודו של אחאב, וכשנהרג עברה והזכרה הרינה בפי הכל, ואף שאין הקב"ה שמח במפלתם של רשעים, וכמו שמצינו שכשטבעו המצרים בים אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, מ"מ הקב"ה משיש אחרים במפלת הרשעים.

והזונות רחצו -לאחר מיתת אחאב, י"א לקיים נבואת מיכיהו ואליהו, וי"א שעשתה איזבל צורת ב' זונות במרכבתו כדי שיתחמם.

ואיש משך בקשת לפי תומו- י"א בתמימות, וי"א להשלים נבואות מיכיהו ואליהו.

אחאב אמר **לעובדיהו** שאולי הבית לא מבורך בגלל שאינו ירא ד', שהרי בית לבן נתברך בגלל יעקב ובית המצרי נתברך בגלל יוסף, יצאה בת קול ואמרה "ועובדיהו היה ירא את ד' מאד", (ובאברהם לא כתיב מאד), אלא שביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. וזכה עובדיהו לנביאות אע"פ שהיה גר ואין השכינה שורה אלא על המיוחסים שבישראל, לפי שהחביא מאה נביאים, חמישים בכל מערה, כדי שאם ימצאו אחת תישאר השניה לפליטה, או משום שלא היה מקום במערה ליותר מחמישים.

חזון עובדיהו וכו' לאדום- שיבוא עובדיהו שדר בין ב' רשעים ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשיו הרשע שהיה דר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם, וי"א שעובדיהו היה גר אדומי, הוא יתנבא על אדום, וכן דוד שיצא מרות הכה את מואב.

ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה- נחלקו רב ושמואל אם זה היה לשם שמים או לשם ע"ז, ואף אם זה לשם ע"ז היה "קצף גדול על ישראל" לפי שלא עשו כמשפטי הגוים המתוקנים, אלא כמקולקלים, ובאותה שעה ירדו רשעיהן של ישראל למדרגה התחתונה.

נאמר באבישג "והנערה יפה עַד מאד", שלא הגיעה לחצי יופי של שרה שכתוב בה "כי יפה היא מאד".

היו בודקין

לאחר שנתבאר בפרק קמא (ב. – י"ח.) מהו מספר הדיינים הנצרך לכל ענין, ונתבאר בפרק שני דיני עדות ודין בכהן גדול ובמלך (ועוד מדיני כהן גדול ומלך), ובפרק שלישי נתבאר מי כשר לדון או להעיד, ובפרק רביעי נתבארו הרבה דינים השייכים לבית דין שיש בהם חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות, וכן נתבאר כיצד היו מאיימים על עידי נפשות שיעידו אמת, עוברת הגמרא לבאר כיצד היו חוקרים את העדים, וכיצד היו מכריעים את הדין.

חקירות

מ' מספר החקירות-

לת"ק היו בודקים את העדים לאחר שאיימו עליהם בשבע חקירות, באיזה שבוע [-שמיטה] של יובל, באיזה שנה של שבוע, באיזה חודש, בכמה בחודש, באיזה יום של שבת (ואע"פ שכבר אמרו באזה יום בחודש, שואלים אותם באיזה יום, שמא יש עדים להזימן וע"י הזכרת היום בשבוע יזכרו להזימם), באיזה שעה של יום (שמא אין עדים

להזימם על כל היום אלא רק על אותה שעה), ובאיזה מקום שלולא שאלה זו לא היה שייך הזמה כלל.

והמקור הוא מדכתיב לגבי עיר הנדחת "ודרשת וחקרת (-משמע יפה יפה) ושאלת היטב" (ושאלת לא משמע חקירה עד דכתב היטב בהדיה), וכתיב ביחיד העובד ע"ז "ודרשת היטב" הרי כאן שנים (ד"ודרשת" משמע חקירה גם אם לא כתוב היטב), וכתיב לגבי עדים זוממין "ודרשו השופטים היטב", וכיון שכולם כתובים בהדי הדדי שהם שווים לענין שצריך דרישה וחקירה, לומדים אחד מהשני, וכאילו נכתבו יחד.

ואף דשאני עיר הנידחת שממונם אבד, ושאני עבודה זרה שעונשה סקילה, ושאני עדים זוממים שא"צ התראה דכתיב "כאשר זמם" והוא זמם להורגו בלי התראה, וא"כ בכל אחד מהם י"ל שלא נאמרו בו אלא החקירות הכתובים בו, מפני החומרא שיש בו, מ"מ ילפינן בגזירה שוה "היטב היטב" לתת בזה את האמור בזה, וגזירה שוה זו היא מופנית משני צדדים וגזירה שוה מופנית אין משיבין עליה, דהוה מצי למיכתב בעבודה זרה "ודרשו וחקרו", ובעיר הנידחת "דרוש תדרוש" או "חקור תחקור", ולומדים נחנקים בק"ו מנסקלים (-ע"ז) ונהרגים (-עדים זוממין שהעידו על רציחה, דכתיב בהאי פרשה "נפש בנפש", ואף אי מיירי בכל עדים זוממין, כיון שיש מהם בסייף היה אפ"ל שדווקא בהם לא החמירה התורה להמיתם ללא חקירת המזימים), ונשרפים אליבא דרבנן שסקילה חמורה לומדים מנסקלים, ואליבא דר"ש ששריפה חמורה צ"ל ש"אמת נכון" שכתוב בע"ז ובעיר הנידחת, ומשמע דרישה וחקירה הרי כאן י"א לשונות חקירה, ז' לז' חקירות, ג' לגזירה שוה, ואחד לאתויי נשרפים, ואליבא דרבנן צ"ל דמילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב ליה קרא.

רבי אבהו מקשה דדילמא הפסוק בא לרבות ח' חקירות, והיינו באיזה בכמה בשעה, וכן איתא בברייתא שהיו בודקים בשמונה חקירות. והגמ' אומרת שזה קשה למ"ד שאין אדם טועה כלל, או למ"ד שאדם טועה במשהו, אבל אם אדם טועה חצי שעה או יותר אין תועלת בחקירה זו. או שכוונת רבי אבהו שישאלו באיזה יובל (ולרב יהודה אחרי שאמר באיזה שבוע א"צ לשאול באיזה יובל דאין עדים ממתינים עם העדות מיובל לחבירו), וא"צ לשאול בכמה ביובל, כיון שזה כלול בשאלת איזה שבוע.

לרבי יוסי שואלים רק באיזה יום באיזה שעה ובאיזה מקום. וטען רבי יוסי שמי שבא ואמר אמש הרגו וכי שואלים אותו באיזה שבוע שנה חודש ובכמה בחודש, ולרבנן אף שיודעים שואלים כרשב"א דס"ל (ל"ב:) שיש להטריח את העדים, שהרי מי שבא ואמר עכשיו הרגו יודעים גם באיזה יום באיזה שעה באיזה מקום, ולרבי יוסי מקרה זה אינו מצוי ברוב העדויות.

שואלים את העדים אם הם מכירים אותו -את ההרוג, שמא נכרי היה, (וזה לא חקירה אלא בדיקה, והבדיקות הם שמא לא יאמר אחד כדברי חבירו, והוא והם פטורים), ואם התרו בו. ובעובד ע"ז שואלים את מי עבד ובאיזה צורה. ובברייתא איתא שהיו שואלים גם אם הרג נכרי או ישראל, ואם קיבל עליו התראה לומר יודע אני שכך אני מוזהר שלא לעשות, ואם התיר עצמו למיתה שהתרו בו שלא יעבור כדי שלא יתחייב מיתה פלונית ואמר על מנת כך אני עושה, (דאי לאו הכי אינו נהרג דכתיב "יומת המת" עד שיתיר עצמו למיתה דמשמע שכבר הוא כמת קודם שבא לבי"ד, שחייב עצמו מיתה בפיו), ואם הרג תוך כדי דיבור מההתראה, דאם שהה איכא למימר שכבר שכח.

מ"א. מנין להתראה מן התורה- דכתיב "וראה את ערותה" עד שיראוהו טעמו של דבר שהיא ערוה לו, ואם אינו ענין לכרת שזה דין שמים ולא בעי התראה דכלפי שמיא גליא אם הוא שוגג או מזיד, תנהו ענין להתראת מלקות דשייך בבא על אחותו. וחייבי סייף לומדים מ"וכי יזיד", שהתרו בו ועדיין הוא מזיד דאי לאו הכי מנא ידעינן, אי נמי מדכתיב וכי יזיד ולא ואם יזיד משמע שתמיד הוא בזדונו, וזה עיקר. וחייבי סקילה לומדים מ"המוצאים אותו מקושש" ולא כתיב שקישש, שהתרו בו ועדיין הוא מקושש, ונשרפים לומדים מ"על דבר אשר עינה" על עסקי דיבור -התראה, ולרבנן שסקילה חמורה, מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא.

עידי נערה מאורסה שזינתה אינם נהרגים, שיכולים לומר **לאוסרה על בעלה באנו** ולא להורגה, וממילא גם היא אינה נהרגת דהוי עדות שא"א להזימה, ואיירי באשה חבירה ואליבא דרבי יוסי ברבי יהודה דס"ל שחבר א"צ התראה, ואם התרו אין יכולים לומר שבאו לאוסרה על בעלה. וה"ה בנשואה, וקמ"ל שאף בארוסה שאינה יושבת תחתיו וי"ל דלא אסקו אדעתייהו לאוסרה עליו, יכולים לומר שבאו לאוסרה על בעלה. ואם חזרה וזינתה עם אותו בועל, או שזינתה מקרוביה שהיא אסורה עליהם משום ערוה נהרגים, דבזה אין יכולים לומר לאוסרה על בעלה באנו, אבל אם זינתה עם אחר יכולים לומר שבאו לאוסרה על הבועל השני.

כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח.

הכחשה בין העדים-

אם מכחישים זה את זה אפי' בבדיקות עדותם בטילה והוא והם פטורים מיד, וכגון שעד אחד אומר שהרגו בסייף והשני אומר שהרגו בארירן, אבל אם עד אחד אומר כליו לבנים והשני אומר כליו שחורים לא חשיב הכחשה, דלא שייך הכחשה אלא בבדיקות בגופה של עדות, ואם הוכחשו בצבע הסודר שהרגו בו או בצבע הסנדל שבעט בו והרגו, הוי הכחשה.

בן זכאי בדק בעוקצי תאנים כשהעידו שהרציחה היתה תחת תאנה שאל אם עוקציה דקים או גסים, וס"ל שאם הוכחשו בצבע התאנים או אם עוקציה גסים או דקים הוי הכחשה, דלבן זכאי בדיקות כחקירות, (ואם עקץ תאנה בשבת, או שהרגו ביחור של תאנה הוי הכחשה גם לרבנן). ובן זכאי היינו רבן יוחנן בן זכאי, שאמר זאת בשעה שהיה תלמיד (ששנותיו מאה ועשרים, מ' שנה עסק בפרקמטיא, מ' שנה למד, ומ' שנה לימד, וכבר מ' שנה לפני החורבן גלתה הסנהדרין וישבה בחנות ולא דנו דיני נפשות, דבדיני נפשות כתיב "וקמת ועלית אל המקום" מלמד שהמקום גורם, (אבל דיני קנסות דנו), והוא חי אחר החורבן כדתנן משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי ואח"כ בשנים שלימד לא דנו דיני נפשות), וכיון שטעמו היה נראה שנו זאת במתני' בשמו דמעיקרא, ובברייתא שנו בשמו דהשתא, ובמקום אחד נקרא רבן יוחנן בן זכאי על שם סופו.

מ"א: מה בין חקירות לבדיקות- בבדיקות אפילו שניהם אומרים אין אנו יודעים עדותן קיימת, אבל בחקירות אם אחד אומר איני יודע עדותן בטילה, משום דבחקירות אם אינו יודע הוי עדות שא"א להזימה באותה חקירה, ובתורה כתוב שיש שבע חקירות שכולם צריכים לבוא לידי הזמה, דהזמה כתיבא בהו, וממילא בטלה כל העדות אפילו אם יש כאן מאה עדים, דאין עדים נעשים זוממים עד שיזומו כולם, (משא"כ בדיקות שאין ההזמה תלויה בהם, דמה שייך עימנו הייתם לגבי בדיקות, אף שגם בדיקות דאורייתא), ואם הוא אחד מתוך שלש, לר"ע שמקיש שלשה לשניים שאינם נעשים זוממים עד שיזומו כולם עדותן בטלה, שא"א להזימם, ולחולקים על ר"ע עדותן קיימת ע"י השניים האחרים שיודעים.

הכחשה בתאריך בחודש- אם עד אחד אומר שזה היה בב' בחודש, והשני אומר בג', עדותן קיימת, לפי שהשני לא יודע שעיברו את החודש, ואמר רבא שאם עבר רובו של חודש עדותן בטילה דכבר שמע על עיבורו של חודש, והגמרא אומרת שאין ראיה לדבריו ממה שאם אחד אומר בג' והשני בה' עדותן בטילה, די"ל שאין הטעם משום שעבר רובו של חודש, אלא משום שאין לומר שאינו יודע בתרי שיפורא -שני עיבורים, ונקרא שיפורא על שם שהיו תוקעים בשופר ביום תחילת החודש בין מלא בין חסר.

ברכת החודש

מ"ב. עד מתי מברכים את החודש אם לא בירך קודם, עד שתתמלא פגימתה, אבל אח"כ אינו חידוש ולא שייך לומר מחדש חודשים. י"א ז' ימים כדי חצי עיגול, (ואח"כ אין מברכים הטוב והמטיב על מה שמוספת להאיר לעולם, כיון דהיינו אורחיה, ואין כאן סימן של הטבה, דלכן לא מברכים גם דיין האמת), וי"א ששה עשר יום שיהיה עיגול שלם.

כל המברך על החודש בזמנו **כאילו מקבל פני שכינה**, ואלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חודש וחודש ולא זכו למצוה אחרת דיים, הלכך מפני כבוד שכינה צריך לאומרה מעומד, ומרימר ומר זוטרא הוי מכתפי ומברכי.

נוסח הברכה- י"א שמברך ברוך מחדש חדשים, וי"א ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם להתנהג בהילוך תקופותיהם, ששים ושמחים לעשות רצון קונם, פועלי אמת שפעולתם אמת ואינם משנים מתפקידם, וללבנה אמר הקב"ה שתתחדש בכל חודש, עטרת תפארת היא זו לעמוסי בטן שהן עתידים להתחדש כמותה בגלותם ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו, ברוך אתה ד' מחדש חדשים.

במי אתה מוצא מלחמתה של תורה, במי שיש בידו חבילות של משנה, שהוא יכול לעמוד על בוריה ועיקרה, שיכול ללמוד טעם או תשובה ממשנה אחרת, ולא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא שלא למד משניות וברייתות הרבה.

הכחשה בשעות-

אחד אומר קודם הנץ ואחד אומר אחרי הנץ או בתוך הנץ עדותן בטילה, דאין לטעות בזה, ואין לומר שראה זהרורי וחשב שזה הנץ.

עד אחד אומר בב' שעות והשני אומר בג' עדותן קיימת דטעי אינשי בהכי, ואם אחד אומר בג' והשני אומר בה', לת"ק עדותן בטילה, ולרבי יהודה עדותן קיימת דגם בזה אנשים טועים, אמנם אם אחד אומר בה' והשני אומר בז', עדותן בטילה גם לרבי יהודה, לפי שבה' החמה במזרח, ובז' במערב.

לימוד הזכות והחובה, ופסק הדין ע"פ הרוב-

אחרי בדיקת העד הראשון היו מכניסים את העד השני, אם נמצאו דבריהם מכוונים ונמצא שצריכים לישא וליתן בדבר, פותחים בזכות -לומר לנדון שאם לא הרגת אל תפחד.

העדים אינם יכולים ללמד זכות וכ"ש חובה, דמחזי כנוגע בעדות, והתלמידים אינם יכולים ללמד חובה, אבל תלמיד שבא ללמד זכות מעלים אותו ומושיבים אותו ביניהם, ולא היו מורידים אותו משם כל היום שלא יתבייש, ואם נמצא שיש ממש בדבריו שומעים לו, ומשאירים אותו שם לעולם, ואפי' הנדון עצמו יכול ללמד על עצמו זכות, ובלבד שיש בדבריו ממש.

אם מצאו לו זכות פטרוהו, ואם לאו ממתינים למחר מפני שצריך להלין את הדין, וביום הראשון אחרי שהתפזרו הדיינים מזדווגים זוגות זוגות בבתיהם או בשוק, וממעטים ממאכל, ולא שותים יין כל היום, ונושאים ונותנים כל הלילה איש איש לעצמו.

למחרת משכימים ובאים לבי"ד, וכל אחד אומר אם הוא עומד בדעתו, -המלמד חובה יכול לחזור וללמד זכות, אבל המלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה, ושני סופרי הדיינים מזכירים למי שטעה מה הוא אמר אתמול.

אם מצאו זכות פטרוהו, ואם לאו עומדים למנין, אם י"ב מזכים וי"א מחייבים זכאי, אבל אם י"א מזכים וי"ב מחייבים שאין פוסקים לרעה ע"י יתרון של דיין אחד, או שאחד אומר איני יודע ואפי' כ"ב מחייבים שהאומר איני יודע כמאן דליתא ואין כאן אלא כ"ב דיינים, מוסיפים שניים שניים עד ע"א דיינים -אם אחד אומר חובה והשני זכות, ואז אם ל"ו מזכים ול"ה מחייבים זכאי, ואם ל"ו מחייבים ול"ה מזכים, דנים אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מהמחייבים דברי המזכים או שיראה אחד המזכים דברי המחייבים, דבשעת גמר דין אף המלמד זכות יכול ללמד חובה. ואם לא שינו דעתם פוטרים אותו, ואין פוטרים אותו מיד אע"פ שאין לנו לחזר אחר חובה, כדי שלא יצאו מבי"ד מעורבבים במחלוקת ואין יכולים לגמור את הדין.

לרבי יוסי אין מוסיפין על בי"ד של כ"ג כמו על בי"ד של ע"א, אלא פוטרים אותו.

נזדקן הדין- גדול שבדיינים אומר נזדקן הדין, י"מ דהיינו קש דינא שדין זה עמוק וקשה וצריך להמתין בו, ואומרים כך בדיני נפשות ולא בדיני ממונות, מפני שבדיני נפשות צריך לעיין יותר, והגדול אומר משום שאינו דומה מתבייש מעצמו ממתבייש מאחרים, וי"מ דהיינו חכם דינא שהעמידוהו על בוריו וא"צ להפך ולדקדק בו, ואומרים כך בדיני ממונות, אבל לא בדיני נפשות שהרי אף אחר גמר דין אם ימצאו לו זכות מחזירים, והגדול אומר זאת אע"ג דכתיב "יהללך זר ולא פיך", דשאני מילתא דבי"ד דרמיא אגדול.

נגמר הדין

לאחר שנתבארו בפרקים הקודמים כיצד דנים דין תורה, בכמה דיינים, מי כשר לדון, כיצד חוקרים את העדים, וכיצד מכריעים את הדין, עוברת הגמרא לבאר בפרקים הבאים כיצד היו מוציאים לפועל את הכרעת הדין כאשר הנדון התחייב סקילה או שריפה או הרג או חנק, וכן יבואר מי חייב כל מיתה ממיתות אלו. ובפרק זה יבואר סדר הסקילה (שזה המיתה החמורה ביותר. רש"י), ותלית הנסקלים וקבורתם.

יציאה לסקילה

מ"ב: אחרי גמר הדין לחובה היו מוציאים אותו לסוקלו.

חוץ לג' מחנות וחוץ לבי"ד-

אם בי"ד היה ג"כ חוץ לג' מחנות, (בירושלים היינו חוץ לעזרה שהוא מחנה שכינה, וחוץ להר הבית שהוא מחנה לויה, וחוץ לעיר שהיא מחנה ישראל, ובכל עיר צריך שיהיה מחוץ לעיר כמו בירושלים), צריך שבית

הסקילה יהיה גם חוץ לבי"ד רחוק מבי"ד קצת, דכתיב "הוצא את המקלל", כדי שלא יראה שבי"ד הם רוצחים והבי"ד הוא מקום איבוד נפשות, וכמו שמצינו שבי"ד שהורגת פעם בז' שנים נקראת קטלנית, וכן כדי שיהיה זמן שיוכלו להצילו וללמד עליו זכות.

והא דבעינן חוץ לג' מחנות, בברייתא יליף מדכתיב "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה", וילפינן מפרים הנשרפים (פר העלם דבר של ציבור ופר כהן משיח שאינם נאכלים אלא נשרפים), דהיינו חוץ לג' מחנות, דכתיב בפר העדה "ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון", הרי חוץ למחנה אחד, וכתיב "והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה" ליתן לו מחנה שניה, וכתיב "אל מחוץ למחנה" בדשן, וזה מיותר דהא כתיב בפר כהן משיח "אל שפך הדשן ישרף", וכתוב שם שזה מחוץ למחנה, ליתן לו מחנה שלישית, שהרי כולם נעשים במקום אחד. ומקלל דומה לפרים הנשרפים שכן הוצא, אל מחוץ למחנה, (-במקלל ופרים נאמר הוצאה ואל מחוץ למחנה, ובשחוטי חוץ לא נאמר הוצאה ולא נאמר אל), ומכשיר ומכפר (במקלל ופרים מחוץ למחנה זה הכשר מצוותם וזה מכפר, ובשחוטי חוץ זה עבירה), ועדיף ללמוד מכשיר ממכשיר שבשניהם עשאו כדין וכמצוה, ולא ללמוד משחוטי חוץ אף שהם דומים שכן אדם (מקלל, ובשחוטי חוץ זה נאמר על האדם ולא על הפרים, אבל בפרים הנשרפים זה נאמר על הפרים) חוטא (מקלל ושוחט בחוץ הם חוטאים, משא"כ פר), בנשמה (מקלל נסקל ובשחוטי חוץ שוחט, אבל פר הוא שחוט ועומד, או שהכונה ששוחט בחוץ זה מחייב אותו כרת), ופיגול שייך רק בפר אם שחטו ע"מ להקטיר אימוריו בחוץ.

לרב פפא כוונת הברייתא שהיה אפשר ללמוד דין זה בגזירה שוה, אמנם באמת הדבר מפורש בתורה, שהרי משה שהיה במחנה לוויה אמר "הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה", וכתיב עוד "ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה", נמצא חוץ לג' מחנות, ולא איצטריך לומר שכך עשו, דכתיב "ובני ישראל עשו". והפסוקים של פרים נצרכים כדי שלא נלמד משחוטי חוץ, שזה קדשים מקדשים. (ומ"וירגמו אותו אבן" לומדים שאין רוגמים אותו בכסותו, ושאם מת באבן אחת יצא, וא"צ מעיקרא להשליך ב' אבנים, וכתיב נמי "אבנים" לומר שאם לא מת בראשונה מביאים אחרת).

מ"ג. לרב אשי לומדים ממה שמשה שהיה במחנה לויה אמר "הוצא את המקלל" חוץ למחנה לוויה, "אל מחוץ למחנה" חוץ למחנה ישראל, (והגמ' שואלת לדבריו כל הני הוציא מאי דריש ביה), והא דכתיב "ויוציאו את המקלל" היינו עשיה, ו"ובני ישראל עשו" איצטריך שעשו סמיכה –"וסמכו כל השומעים", ודחיה שאחד מן העדים דוחהו ומפילו מגובה בית הסקילה לארץ, דבית הסקילה היה גבוה ב' קומות, ודין זה נאמר על מי שיתקרב להר סיני -"או ירה יירה".

אחד היה עומד בפתח בית הדין ובידו סודרים, וסוס רחוק ממנו באופן שיכולים לראות אותו, ואם אחד אומר שיש לו ללמד זכות מניף בסודרים והסוס רץ ומעמידם.

משל מי היו הדברים שהוצרכו למיתה ולהצלה- אבן שנסקל בה ועץ שנתלה עליו וסייף שנהרג בו וסודר שנחנק בו, כולם משל ציבור, דלא אמרינן ליה שיתן משלו עבור הריגתו. וקורט של לבונה בכוס של יין, שנותנים לו כדי שתיטרף דעתו ולא ידאג ויתמהמה בהריגתו, היו נשים יקרות שבירושלים מתנדבות ומביאות אותם, ואם לא התנדבו היו באים משל ציבור דכתיב "תנו שיכר לאובד". והגמ' מסתפקת על הסודר שמניפים בו והסוס שרץ ומעמידם, אם הוא משלו כיון שזה להצלתו, או משל ציבור כיון שחובת הבי"ד לעשות לו הצלה.

לימוד זכות-

אם אחד התלמידים **זיכה ומת**, מחשבים אותו במנין המזכים. ואם אמר שיש לו ללמד זכות ונשתתק יש להסתפק אם חוששים לדבריו שמא אם לא היה נאלם היה ממש בדבריו וצריך לסתור את הדין ולהביא דיינים אחרים, או לא. ורב פפא טען שאם חוששים בנשתתק תמיד יש לחוש לאחד בסוף העולם שיודע עליו זכות, והגמרא דוחה דשאני הכא שכבר אמר שיש לו עליו זכות.

אם הנדון בעצמו אומר **יש לי ללמד על עצמי זכות** מחזירים אותו לבי"ד אפי' ארבע וחמש פעמים, בפעם הראשונה והשניה מחזירים אפי' אין ממש בדבריו, ואח"כ היו שולחים איתו ב' תלמידי חכמים ולא היו מחזירים אא"כ יש ממש בדבריו (-קצת ראיה הדומה לזכות), ומעיקרא לא היו שולחים ת"ח, דאגב דבעית לא יכול לומר כל מה שיש לו לומר.

מצאו לו זכות פטרוהו, ואם לאו היה יוצא להסקל, והיה כרוז יוצא לפניו איש פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ביום פלוני ובשעה פלונית ובמקום פלוני ופלוני ופלוני עדיו (כדי שיוכלו להזים את העדים), כל מי שיודע עליו זכות יבוא וילמד עליו, אבל לא היו מוציאים כרוז לפני כן -לפני יציאתו להסקל, [ובישו הוציאו כרוז מ' יום לפני סקילתו, מפני שהיה קרוב למלכות. והכרוז היה שהוא כישף והסית והדיח את ישראל ומי שיש לו זכות יבוא וילמד עליו, ולא מצאו לו זכות ותלאוהו בערב פסח, ואף דמסית אין מהפכים בזכותו דכתיב "לא תחמול ולא תכסה עליו", עשו זאת מפני שהיה קרוב למלכות. והרגו גם את חמשת תלמידיו מתאי נקאי נצר בוני ותודה. בדפוסים שלפנינו קטע זה הושמט ע"י הצנזורה].

מ"ג: כל הזובח את יצרו -לאחר שהסיתו לחטוא הוא זובחו והורגו ושב בתשובה ומתוודה עליו, כאילו כבדו לקב"ה בעוה"ז ובעוה"ב.

מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב את כל הקרבנות, ואין תפילתו נמאסת.

וידוי- כשהיה רחוק י' אמות מבית הסקילה היו אומרים לו להתוודות, כדרך כל המומתים, שכל המתוודה יש לו חלק לעוה"ב, כדמצינו בעכן שנתוודה וכיפר לו ווידויו, ואם אינו יודע להתוודות אומרים לו אמור 'תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי'. ולרבי יהודה אם יודע שאינו אמת יאמר תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי חוץ מעוון זה, אמרו לו א"כ יהו כולם אומרים כך כדי לנקות את עצמם, (ויצא לעז על בתי דינים ועל העדים. ל"ד:).

עכן

לאחר שנכנסו בני ישראל לארץ ישראל, כבשו בתחילה את יריחו, וכל מה שביריחו הוחרם לד' ונאסר על ישראל לקחת משם, ועכן לקח מהחרם ולא ידעו מכך, ובגלל זה כשנלחמו בעי ניצחו בני העי את ישראל, והקב"ה אמר ליהושע שזה בגלל שמעלו בחרם, וכדלהלן.

הקב"ה אמר ליהושע "חטא ישראל", שאל אותו יהושע **מי חטא**, אמר לו הקב"ה וכי דילטור אני לך והטל גורלות, והטיל גורלות ונפל **הגורל** על עכן, וטען עכן שאין להוכיח מהגורל בלי עדים כיון שבכל מקרה יפול הגורל על מישהו, אמר לו יהושע שלא יטען על הגורלות שהרי הארץ עתידה להתחלק בגורל, ושיחדו בדברים שאין עליו אלא להודות ויפטר והיה סבור שלא יהרגוהו, ואמר עכן "חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי" והיינו שמלבד מעל זה בימי יהושע **מעל** בב' חרמים בימי משה, כחרם שהחרים משה את ערי הכנעני מלך ערד, וכן עשה משה בעיירות נוספות ולא נתפרסמו, ולרבי יוחנן מעל בד' חרמים בימי משה, ולא נענשו ישראל על מעילותיו עד עתה לפי **שלא ענש הקב"ה על הנסתרות** עד שעברו את הירדן ושמעו וקיבלו עליהם את הברכות והקללות בהר גריזים והר עיבל ונעשו ערבים זה בזה ליענש גם על דברים שאינם ידועים, ולרבי נחמיה אף על הנגלות לא ענש עד שעברו את הירדן ועל הנסתרות לא ענש אף משעברו את הירדן, ומה שנענשו ישראל על חטא עכן, משום שידעו בזה אשתו ובניו.

וידויו של עכן כיפר לו.

מ"ד. ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, דכתיב "חטא ישראל".

עכן עבר על חמשה חומשי תורה, ואפי' על מצות מילה שהיא בגופו עבר, שהיה מושך בערלתו כדי שלא יראה מהול, וי"א שפקר עד כדי שבעל נערה המאורסה שהוא רע לשמים ולבריות שמבייש את משפחתה ואוסרה על בעלה, וי"א שדינו סקילה כדין נערה המאורסה.

בניו ובנותיו וכל ישראל היו בסקילת עכן, כדי לרדותם שיראו את קלקולו ויזהרו בעצמם ולא יוסיפו למעול בחרם.

רכושו שהיה ראוי לשריפה (-כסף וזהב ובגדים) נשרף, והראוי לסקילה (-הוא שורו ובהמותיו) נסקל, וזה היה קנס כדי שאחרים יראו זאת ויזהרו מלחטוא.

מה לקח מהחרם- י"א איצטלא דמילתא (-בגד צמר ששמרו עליו מהיום שהכבש נולד כדי שלא יתלכלך), וי"א סרבלא דצריפא (-סרבל צבוע בצריף).

יהושע הטיח את מה שעכן לקח לפני המקום, ואמר העל אלו תיהרג רובה של סנהדרין, דכתיב "ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש", (וכן עשה פנחס שהטיח את זמרי וכזבי לפני המקום, ואמר לפניו רבונו של עולם העל אלו יפלו כ"ד אלף מישראל), ולרבי נחמיה לא נהרגו ל"ו איש, אלא נהרג יאיר בן מנשה, שהוא שקול כרוב הסנהדרין.

נחלקו רב ושמואל אם שמו עכן, ונקרא זמרי על שם שעשה מעשה זמרי שבא על נער המאורסה, וגם גרם למיתת רוב הסנהדרין כמו שבעוון זמרי מתו כ"ד אלף. או שזמרי שמו, ונקרא עכן מפני שעיכן גלגל שיזכרו עוונותיהם של ישראל. (מ"ד:).

יהושע

תחנונים ידבר רש זה משה, **ועשיר יענה עזות** זה יהושע שאמר "ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן". לרב שילא יהושע חטא, דהקב"ה אמר לו "והיה בעברכם את הירדן תקימו", והוא ריחק ס' מיל שהקים את האבנים בהר גריזים והר עיבל הרחוקים ס' מיל מהירדן, וזה הכוונה "קום לך" שגם בגללך נענשו שלא קיימת את דברי. ורב סובר שיהושע לא חטא, דכתיב "לא הסיר דבר מכל אשר ציווה ד' ", ו"קום לך" היינו שהוא גרם שיחטאו במה שעשה חרם, שהקב"ה לא ציווהו לעשות כך, ולכי בעי אמר לו הקב"ה "ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבוזו לכם".

אסור לאדם **לתת שלום בלילה** שמא שד הוא ואין מוציאים שם שמים על המזיק, וכ"ש שאין משתחוים דדומה כמשתחוה לשעירים. ומ"מ יהושע השתחוה למלאך אע"פ שזה היה בלילה שהרי אמר "הלנו אתה אם לצרינו" ואם זה היה ביום היה רואה אם הוא משר מישראל או מאומות העולם, כיון שהוא אמר "אני שר צבא ד' ", ואין השדים מזכירים שם שמים לבטלה.

מ"ד: המלאך אמר ליהושע "עתה באתי", משמע שהיתה טענה נוספת מלבד מה שהיה עכשיו, אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם תורה, שכיון שלא יכלתם לעסוק בתורה ביום בגלל המלחמה הייתם צריכים לעסוק בתורה בלילה ולא להיות במצור, ועל ביטול תורה הוא בא ליפרע, מיד נזהר יהושע ולא הוסיף לבוא במצור בלילה, ולן יהושע בעומקה של הלכה, דגדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין.

הקב"ה אמר ליחזקאל שיאמר לישראל "אביך האמורי ואמך חיתית" שתרח ואבותיו באו מכנען, וטענה רוח פסקונית גבריאל שאין לומר לישראל גנאי על אחרים ולא לבזות את אברהם ושרה, דשמא אברהם ושרה יעמדו לפניך, האם אתה מכלימם, שהר הם יטענו מה חטאנו שאתה מכלימנו. ויש לו רשות לפסוק דברים כלפי מעלה, ולכן נקרא פיסקון, ונקרא גם אטמון שאוטם עוונותיהם של ישראל, וסיגרון, שאם סוגר שוב אינו פותח שאם אין לו רשות לבקש רחמים כגון כשגברה חימה, אין רשות למלאך אחר לבקש כי זה לא יועיל.

היערוך שועך לא בצר- י"מ שלעולם יקדים אדם תפילה לצרה, שאמרו חברי איוב לאיוב שאם היה מתפלל מתחילה שלא תבוא הצרה היו כולם מאמצים את כוחך. וי"מ שכל המאמץ עצמו בתפילה מלמטה אין לו צרים שיכולים להסטינו מלמעלה. וי"מ שיבקש אדם רחמים שיהיו המלאכים כולם מאמצים את כוחו לסייעו בבקשת הרחמים, ולא יהיו צרים לו -שלא יהיו לו מסטינים מלמעלה.

חזרה מהעדות- עדים אינם יכולים לחזור בהם מהעדות, אפי' אם נותנים טעם לדבריהם שהעידו מפני שהיו שונאים אותו, די"ל שחוזרים בהם כדי שלא לחוב בדמו. ומעשה באדם אחד שיצא ליהרג ובשעת מיתתו אמר אם יש בי עוון זה לא תהא מיתתי כפרה לכל עוונותי, ואם אין בי עוון זה תהא מיתתי כפרה לכל עוונותי, ובי"ד וכל ישראל מנוקים, והעדים לא תהא להם מחילה לעולם, וחזרו בהם העדים מעדותם, ואמרו חכמים להחזירו א"א שכבר נגזרה גזירה, אלא יהרג ויהא קולר תלוי בצואר עדים. וכן היה מעשה עם אותו מוכס רשע שמת, ובאותו יום מת אדם גדול בעיר, ובאו כל בני העיר ונתעסקו במיטתו, וקרובי המוכס נתעסקו במיטת המוכס, וקפצו עליהם אויבים והניחו המטות וברחו, וכשחזרו נתחלפו להם המיטות, והיה תלמיד שנשאר שם וצעק על כך ולא השגיחו בו, ונצטער אותו תלמיד מאד איזה חטא גרם לאותו אדם גדול להקבר בבזיון, ולמה זכה המוכס הרשע להקבר בכבוד גדול, נראה לו רבו בחלום ואמר לו שלא יצטער, והראה לו את כבודו הגדול בגן עדן, ואת אותו רשע בגיהנום, ואמר לו שנענש בגלל שפעם אחת שמע גנות תלמידי חכמים ולא מחה, ואותו רשע הכין פעם אחת סעודה לשר העיר ולא בא שר העיר וחילקה לעניים, וזה היה שכרו. ואמר אותו אדם גדול לתלמידו שאותו רשע יהא נדון בדין קשה עד שימות שמעון בן שטח ויכנס תחתיו, מפני נשים כשפניות ישראליות שיש באשקלון ואינו עושה בהן דין, למחרת סיפר אותו תלמיד את הדברים לשמעון בן שטח, כינס שמעון בן שטח שמונים בחורים בעלי קומה ביום גשום, ונתן ביד כל אחד כד גדול ובו טלית, ואמר שכשיכנסו לכשפניות יגביה כל אחד אחת מהן ואז לא יוכלו לעשות כשפים, ונכנס לכשפניות לבדו ואמר להם שבא לנסותם בכשפים, והוא יכול להביא להם ביום גשום זה שמונים בחורים עטופי טליתות יבשות, ואותם בחורים הלבישו את הטליתות שבכדים

ונכנסו, וכל אחד הגביה אחת, ותלו את כולן, ונתקנאו קרוביהם בדבר, ובאו שנים מהם וכוונו דבריהם והעידו על בנו של שמעון בן שטח חייב מיתה, ונגמר דינו, וכשיצא להסקל אמר אם יש בי עוון זה לא תהא מיתתי כפרה לי, ואם אינו כן תהא מיתתי כפרה על כל עוונותי וקולר תלוי בצוואר עדים, ושמעו אלו וחזרו בהם ונתנו טעם לדבריהם מחמת שנאת הנשים, ואעפ"כ לא נפטר.

הסקילה

מ"ה. הפשטת הבגדים- כשהיה רחוק ד' אמות מבית הסקילה היו מפשיטים אותו את בגדיו. לרבי יהודה היו משיירים לאיש פרק אחד (-מעט, וי"מ חתיכת בגד) מלפניו ומכסים את ערוותו, ולאשה גם מאחריה לפי שכולה ערוה, אבל שאר בגדים לא דכתיב "אותו" בלא כסותו, ולא חיישינן להרהורא כיון שהיא נהרגת, ואין חוששים שיחטא בנשים אחרות, דאין יצר הרע שולט אלא במי שעיניו רואות. (משא"כ בסוטה סובר רבי יהודה שאם ליבה היה נאה לא היה מגלהו, ואם שערה היה נאה לא היה סותרו, שמא תצא מבי"ד זכאה ויתגרו בה פרחי כהונה). ולחכמים האיש נסקל ערום, ואין האשה נסקלת ערומה, דכתיב "אותו" ולא אותה, וא"צ להפשיטה כדי שיקחו מוסר, כיון שיקחו מוסר ממה שהיא נהרגת, ולא מוסיפים גם לביישה דאמר קרא "ואהבת לרעך כמוך" ברור לו מיתה יפה, ואדם מעדיף לא להתבזות אף שיסבול ע"י זה, (אבל גבי סוטה אוחז בבגדיה שיקרעו קריעה רגילה או יפרמו -קרע משונה לכאן ולכאן ולחתיכות קטנות, עד שמגלה את ליבה, וסותר את קלעי שערה, כדי שהנשים יקחו מוסר אף אם תצא זכאה ולא יעשו כמעשיה להיות פרוצות, שהרי קינא לה ונסתרה). ורבי יהודה מודה שצריך לברור מיתה יפה, אלא דס"ל שאדם מעדיף למהר למות מאשר לא להתבזות.

גובה בית הסקילה- בית הסקילה היה גבוה ב' קומות ומשם מפילו לארץ, וקומה שלו הרי כאן שלש שהיה מפילו מעומד ולא מיושב, ואע"פ שכבר בי' טפחים יש בו כדי להמית, כדמצינו שזהו שיעור בור ושיח ומערה לחייבו אם נפלו שם שור או חמור ומתו, דסתם בור אינו פחות מעשרה, ובפחות מעשרה פטור אם מתו, מ"מ אמר קרא "ואהבת לרעך כמוך" ברור לו מיתה יפה שימות מהר, ולא עושים גבוה יותר, משום דמינוול שמתפזר גופו ואבריו מתפרקים וכריסו נבקעת.

דחיפת הנסקל- אחד מהעדים דוחפו על מתניו, ואם כשנפל נהפך על ליבו הופכו על מתניו שכשהוא מושכב פרקדן הוא מגונה יותר. והמקור שדוחים את הנסקל הוא, דכתיב על הנוגעים בהר סיני "כי סקול יסקל או ירה יירה" יירה הוא לשון השלכה, וסקול הוא לשון סקילת אבנים, ללמד שדינו בדחיה, ודינו בסקילה, ודינו בשניהם אם דחפוהו ולא מת, ואם מת בדחיה יצא. ואף לדורות כן דוחפים חייבי סקילה, דכתיב "סקול יסקל" לשון עתיד.

מ"ה: אם הנסקל לא מת בדחיה, נוטלים ב' העדים אבן שהיתה בבית הסקילה, שהיא משוי ב' בני אדם, והעד השני (שלא דחפו) משליך אותה לבדו על הנסקל, כיון שהשלכה ביחיד היא חזקה יותר, כיון ששניים אינם יכולים לכוין כוחם להשליך יחד.

אם הנסקל לא מת באבן זו רגימתו בכל ישראל, ואמנם מעולם לא היו צריכים לזה.

והיו קוברים את האבן (וכן את עץ הנתלה, ואת סייף הנהרג, ואת סודר הנחנק, דכתיב "קבור תקברנו" יתירא), בתפיסתו בתוך ד' אמות של הנסקל, ולא עימו ממש, והיו מתקנים אבן אחרת לנסקל אחר.

נקטעה יד העדים, לשמואל פטור מסקילה, דבעינן "יד העדים תהיה בו בראשונה" וליכא, ואמנם אם מעיקרא היו גידמים נסקל, דאמר קרא "יד העדים" יד שהיתה כבר. ולפי דבריו אם מעידים שניים אחרים בבי"ד אחר שנגמר דינו לסקילה, א"א לסוקלו.

אי בעינן קרא כדכתיב-

הגמ' מדייקת מדברי שמואל דבעינן קרא כדכתיב, ואף שלגבי **רוצח** איתא שאם א"א להמיתו בסייף, יש להמיתו בכל מיתה שאפשר, שאני התם דכתיב "מות יומת" מכל מקום. ואין ללמוד משם, דרוצח וגואל הדם הם ב' כתובים הבאים כאחד, שאינם מלמדים, דב**גואל הדם** מצינו ג"כ דאע"ג דכתיב "גואל הדם ימית את הרוצח" מ"מ אם אין לו גואל בי"ד מעמידים לו גואל שימית את הרוצח בשוגג שיצא מעיר מקלט, דכתיב "בפגעו בו".

ולמ"ד ב' כתובין הבאין כאחד מלמדין, איכא עיר הנידחת, דכתיב "הכה תכה", ונסקלים דכתיב "מות יומתו דמיהם בם".

ומהא דמצינו שאינו נעשה **בן סורר ומורה** אם אביו או אמו גידמים דכתיב "ותפשו בו", או אילמים דכתיב "ואמרו", או חיגרים דכתיב "והוציאו אותו", או סומין דכתיב "בננו זה", או חרשים דכתיב "איננו שומע בקולנו" וחרשים אינם יודעים מה משיב להם, ואם שמע את תוכחתם. אין מזה ראיה דבעינן קרא כדכתיב, דשאני התם דכוליה קרא יתירא הוא.

אך יש להוכיח ממה שנחלקו רבי ישמעאל ור"ע לגבי **עיר הנדחת**, שלרבי ישמעאל אם אין לה רחוב אינה נעשית עיר הנדחת, ולר"ע עושים לה רחוב ונעשית עיר הנדחת, ונחלקו אי בעינן "רחובה" דמעיקרא או לא, ומבואר שלכו"ע בעינן רחוב. וצ"ל שנחלקו בזה תנאים לגבי **מצורע** שאין לו בוהן יד או בוהן רגל או אוזן ימנית, שלת"ק אין לו טהרה עולמית, ולר"א נותן על מקומו ויוצא, ולר"ש נותן על שמאלו ויוצא, ומבואר מדברי ר"א ור"ש דלא בעינן קרא כדכתיב, ולא נכתב אלא למצוה בעלמא.

תלית הנסקלים

לר"א כל הנסקלים נתלים, אבל לא בשאר מיתות בי"ד, ולחכמים אינו נתלה אלא מגדף –מברך את השם, ועובד ע"ז. ונחלקו בהא דכתיב "והומת ותלית" וכתיב "כי קללת אלוקים תלוי" דגנאי הדבר שיאמרו העוברים ושבים שהוא נתלה מפני שבירך את השם [ולכן לא מלינים נבלתו על העץ], **רבנן** דורשים כללי ופרטי, ואין בכלל אלא מה שבפרט שהפרט הוא פירוש של הכלל (ואם יש עוד כלל אחריו מרבים כעין הפרט), אך כיון שהפרט רחוק מהכלל מרבים עבודת כוכבים הדומה למקלל לכל מילי, והיינו שכופר בעיקר כמותו. ור"א דורש רבויי ומיעוטי, שהמיעוט אינו עוקר את הרבוי לגמרי, אלא לומר אל תרבה הכל אלא את הדומה לרבוי, (ואם חזר וריבה מרבים הכל, חוץ מדבר אחד שאינו דומה כלל לפרט), ואם היו קרובים היה מרבה דדמי ליה, וכיון שהם רחוקים מרבה גם את שאר הנסקלים.

מ"ו. תלית איש ואשה- לר"א איש תולים אותו פניו כלפי העם, ואשה פניה כלפי העץ, ולחכמים אין תולים אלא איש ולא אשה, ואין לומדים דין זה מ"ותלית אותו" ולא אותה, שהרי משם לומדים שתולים אותו בלא כסותו, אלא רבנן דורשים מ"וכי יהיה באיש" ולא באשה, ור"א לומד לרבות בן סורר ומורה שנתלה, דכתיב "איש" למעט בן (והרי מי שהוא ראוי להוליד אינו נדון בבן סורר ומורה דכתיב בו "בן"), וכתיב "חטא" שרק מי שנהרג על חטאו נתלה ובן סורר ומורה לא חטא, ואינו נדון אלא על שם סופו, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות.

ר"א הביא ראיה ממה ששמעון בן שטח תלה נשים באשקלון, ולחכמים אין משם ראיה, שהרי תלה פ' נשים, **ואין דנים שניים ביום אחד** בבי"ד אחד, ושמעון בן שטח לצורך שעה עשה שלא יתאגדו קרוביהן להצילן, והיינו שאין דנים שניים הנדונים במיתה אחת כעין ב' מיתות בב' עבירות שאינם דומות כגון שבת וע"ז, וכ"ש שתי מיתות ממש, והנשים היה בהם אוב והיה בהם ידעוני, אבל במיתה אחת ועבירה אחת דנים, דטעמא משום שא"א לעיין בשניהם. והא דמצינו שאין דנים נואף ונואפת ביום אחד שזו מיתה ועבירה אחת, היינו בת כהן ארוסה או נשואה ובועלה שהיא בשריפה ובועלה בסקילה אם היא ארוסה, ובחנק אם היא נשואה, או בת כהן וזוממי זוממיה, שהיא בשריפה, והזוממים נדונים בחנק כמיתת הבועל, דכתיב "כאשר זמם לעשות לאחיו" ולא לאחותו.

בי"ד מכים ועונשים שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה לבוד מיתה מלובם למי שאינו חייב, אלא מתי שהשעה צריכה לכך, כדמצינו שסקלו אחד שרכב על סוס בשבת דאינו אלא שבות, ועשו כן מחמת שהיו פרוצים בעבירות כיון שהיו המצוות בזויות בעיניהם מחמת שהיו רואים בלחצם של ישראל מחמת גזירות היוונים, וכן מצינו שבי"ד הלקו אדם שהטיח את אשתו תחת התאנה מקום גלוי.

(חלק מהדברים דלהלן מובאים בתוספת דברי הגמ' בעמודים הבאים).

קורת התליה- לא היו תולים על עץ מחובר, דכתיב "כי קבור" שאינו מחוסר אלא קבורה ולא קציצה וקבורה, לת"ק נועצים קורה בארץ, ועץ (-ענף כמין יתד) יוצא מראש הקורה, ולרבי יוסי הקורה היתה מוטה מהארץ על הכותל כדרך הטבחים, ולא היתה נעוצה, דס"ל דבעינן שלא יהיה מחוסר גם תלישה, ולרבנן תלישה אינה כלום.

היו מקרבים את שתי ידיו של הנתלה זו לזו.

קבורת הנסקלים

זמן התליה והקבורה- משהים מלגמור את הדין עד סמוך לשקיעה, שאם יתלוהו בבוקר שמא יתרשלו בקבורתו וישכחו, ואחר גמר הדין היו ממיתים אותו, ואח"כ היו תולים, ולא היו תולים ואח"כ ממיתים כדרך המלכות, שנא' "והומת ותלית", והיה אחד קושר והשני מתיר מיד בלא שהות בינתיים.

איסור הלנת המת- אם התלוי לן עובר בלא תעשה שנא' "לא תלין וכו' ", ואיסור זה הוא בכל מת, דכתיב "כי קבור תקברנו", ואם מלינו כדי להביא לו ארון ותכריכים או מלווים או מקוננות אינו עובר.

הא דכתיב **כי קללת אלוקים תלוי** היינו ששואלים למה הוא תלוי, ואומרים מפני שבירך את ד', ונמצא שם שמים מתחלל. ולר"מ היינו שהשכינה מצטערת אפי' כשדמם של רשעים נשפך, ואומרת "קלני מראשי קלני מזרועי", וכ"ש כשדמם של צדיקים נשפך, ופירוש קלני לאביי הוא קל לית, כאדם יגע ועייף שאומר שראשו כבד עליו, ולרבא היינו קיל לי עלמא ואינו רוצה להזכיר כבידות בעצמו. משל לשני אחים תאומים ואחד מהם מלך, ותלו את השני, ואף האדם עשוי בדיוקנו של מקום.

מקום קבורתו- לא היו קוברים אותו בקברות אבותיו אלא בבית קברות של הנסקלים והנשרפים שהם רשעים חמורים, (והיה בית קברות נוסף לנהרגים ולנחנקים שהם רשעים קלים), לפי שאין קוברים רשע אצל צדיק, (ולכן כשקברו נביא שקר אצל אלישע הוא קם לתחיה, וכשהלך מאצל אלישע מיד הוא מת, ומה שנתברך "ויהיה נא פי שניים ברוחך" ואליהו החיה את המת, נתקיים באלישע במה שהחיה את בן השונמית ובמה שריפא את צרעת נעמן, שהיא שקולה כמת), וכן אין קוברים רשע חמור אצל רשע קל, אך לא מתקנים ד' קברות, דהלכה למשה מסיני שיש ב' קברות.

ואחר שנתעכל הבשר מלקטים את העצמות וקוברים בקברות אבותיו, שכבר נתכפר במיתתו ובבזיונו.

הקרובים שואלים בשלום הדיינים והעדים, כדי לומר שאין בליבם עליהם, לפי שדנו דין אמת.

מ"ו: לא היו מתאבלים עליו כדי שהבזיון יהיה כפרה, אבל היו אוננים, דאין אנינות אלא בלב ואינו כבוד להם.

ענייני קבורה והספד

קבורת המת- לרשב"י יש רמז בתורה לקבורת המת דכתיב "כי קבור תקברנו", וממה שקברו את הצדיקים אין ראיה, דדילמא מנהגא בעלמא הוא, וכן משה י"ל שנקבר ע"י הקב"ה כדי שלא ישתנה המנהג, וכן י"ל בהא דכתיב "וקברו אותו" ובהא דכתיב "ולא יקברו".

למה קוברים- הגמ' מסתפקת אם סיבת הקבורה היא משום שלא יתבזה המת (שיראוהו מת ונרקב ונבקע), או משום כפרה שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות, ונ"מ אם אדם יכול לומר שלא יקברוהו (דיכול לומר שאינו רוצה כפרה, אבל שיתבזה לא), אבל גם לטעמא דכפרה, צדיקים (-אברהם יצחק ויעקב) נקברו, לפי ש"אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ובאמת מצינו רשעים שלא נקברו כדי שלא תהיה להם כפרה לפי שאף על פתח קברם לא היו חוזרים בתשובה.

למה מספידים- הגמ' מסתפקת אם מספידים משום יקרא דחיי, או משום יקרא דשכבי, ונ"מ באופן שהמת אמר שלא יספידוהו, דאינו יכול למחול אלא אם זה לכבודו, וכן נ"מ אם מוציאים ממון מהיורשים עבור כך, דאם זה לכבוד המת כופים אותם. ומסקנת הגמ' שההספד הוא יקרא דשכבי, ממה שאמרו שמת שלא נספד (או שלא נקבר או שחיה גוררתו או שגשמים זילפו על מיטתו), הרי זה סימן יפה לו דיש לו כפרה בכך.

מ"ז. ואמנם גם אי נימא שההספד הוא יקרא דחיי, ניחא למה עיכבו את קבורתה של שרה כדי שאברהם יספוד לה כשיחזור מעקידת יצחק, משום שניחא לה שאברהם מתכבד בה. וכן נח לצדיקים שמתכבדים בהם אפי' רשעים, (ולכן הספידו את אביה), אך הצדיקים החיים לא רוצים להתכבד במתים הרשעים. וחזקיהו גרר עצמות אביו על מיטה של חבלים דרך בזיון, ולא חש לכבודו, ולא לכבוד אב כיון שאינו עושה מעשה עמך כדי שתהיה לאביו כפרה, והיה נח לישראל לוותר על כבודם לשם כך. ורבי אמר אל תספדוני בעיירות קטנות אלא בכרכים גדולים שיש

שם הרבה אנשים ויבואו לשם גם מהעיירות, כי סבר שעי"ז יתכבדו בו יותר. ומותר להלין את המת להביא לו ארון ותכריכים, או כדי להביא עוד מלווים או מקוננות, דכל דבר שעושים לכבוד החי אין בו בזיון למת.

דיחוי בקרבנות, ואם יש כפרה למתים

אכל חלב והפריש קרבן, והמיר דתו, שאין מקבלים קרבן מן המומרים, דכתיב "מעם הארץ", וחזר בו, הואיל ונדחה ידחה, ואע"פ שהיה בידו לחזור. וכן בהפריש קרבן ונשתטה ושוטה אינו בר כפרה ד"יקריב אותו לרצונו" כתיב, וחזר ונשתפה, הואיל ונדחה ידחה, אע"פ שנדחה ממילא ולא בידים, ולא אמרינן דהוי כישן.

קדשים של עיר הנדחת אינם נשרפים, דכתיב "שללה" ולא שלל שמים, אבל אינם קרבים דמומר לע"ז אין מקבלים ממנו שום קרבן, ולכן קדשי מזבח ימותו ואפי' עולות ושלמים נדבה, אבל קדשי בדק הבית יפדו כשאר קדשי בדק הבית, והפודה יאכלם, ולא נאסרו כיון שאינם שלהם.

ואמר רב יוסף שיש מזה ראיה שכיון שנדחה ידחה, שהרי יש לבני עיר הנדחת כפרה במיתתם.

ואמר רבא שמי שמת מתוך רשעו כי אורחיה אין לו כפרה, אך מי שנהרג מתוך רשעו יש לו כפרה, ואף הרוגי בי"ד עיר הנדחת יש להם כפרה, ואמנם צריכים מיתה וקבורה כדי להתכפר שהמיתה מכפרת אם נקברו, ולכן אין מתאבלים עליהם, אבל אחרי שנתעכל הבשר קוברים אותם במקומם.

לאביי מי שמת מתוך רשעו ולא חזר בו, אין לו כפרה, דמטעם זה אדם כהן שפירשו אבותיו מדרכי ציבור כגון מומר, אין לו להטמא להם במותם, דכתיב "בעמיו" בעושה מעשי עמיו. אבל נהרג מתוך רשעו יש לו כפרה, וכדכתיב "נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים", ודווקא בהרוגי מלכות עכו"ם, יש להם כפרה, כיון שנהרגו שלא כדין, אבל הרוגי בי"ד -עיר הנדחת שנהרגים בדין אין להם כפרה, כדמצינו שלא קוברים אותם בקברות אבותיהם.

מ"ז: ולרב אשי א"צ עיכול בשר, אלא מספיק צער מועט של חיבוט הקבר, והטעם שלא מתאבלים עליהם הוא משום שהאבילות מתחילה מסתימת הגולל (-הדף הנתון על הארון לכיסוי, ודופק היינו מה שבצדדים), והכפרה היא כשרואים מעט מצער הקבר, והואיל ונדחו בתחילה מהאבילות ידחו, (ואף שהקובר מתו ברגל מונה שבעה לאחר הרגל, התם מנחמים אותו גם ברגל), ומה שמעבירים אותם רק אחרי עיכול הבשר, היינו משום דלא אפשר ליטלו לפני כן, כיון שנבקע כריסו ומסריח.

איסור הנאה מדברים של מת

קרקע של קבר- מותר לקחת עפר מקרקע המת, (כפי שהיו לוקחים מקברו של רב לרפא אישתא בת יומא), דקרקע עולם אינה נאסרת, דכתיב על ע"ז "וישלך את עפרה על קבר בני העם", שכמו שע"ז לא נאסרת במחובר דכתיב "את אלוהיהם על ההרים" שאין ההרים אלוהיהם אלא רק על ההרים, כך גם קבר עצמו אינו נאסר במחובר.

והא דמצינו שקבר שיועד לאביו אסור לקבור בו אחר וקס"ד דאביו לאו דווקא, וכן מצינו שקבר שהטיל בו נפל אסור בהנאה (אבל קבר חדש שחצבו סתם שאם ימות מת יקברנו בו, מותר, ולרשב"ג אין לנפלים תפיסת הקבר. מ"ח.), וכן מצינו שקבר ידוע שנקבר שם מדעת בעל השדה, (אסור לפנותו, ואם פינהו) מקומו טמא מדרבנן, כדי שלא יפנוהו, ואסור בהנאה, וכן קבר המזיק את הרבים שמטמא במקום הילוך הרבים, (מותר לפנותו מפני שמזיק את הרבים, ואם פינהו מקומו טהור, ו)אסור בהנאה דאיסורא דאורייתא לא פקע. איירי בקבר בנין מעל הקרקע, וכן לגבי ע"ז תלוש ולבסוף חיברו הוי תלוש.

> קבר הנמצא והבעלים יודע שנקבר שם בגזילה, מותר אף לפנותו, שלא קנה את מקומו, ואע"פ שגזרו טומאה על הקברות אע"פ שהמת נתפנה משם, בזה לא גזרו שיטמא, ומותר אף בהנאה דאין תורת קבר עליו, ואין לחוש למת מצוה שקנה מקומו, דקלא אית ליה.

בגד שנארג לצורך מת, לאביי הבגד אסור בהנאה ע"י ההזמנה, שהזמינו לכך ונקרא שם המת עליו, גזירה שוה שם שם מעגלה ערופה, שכבר בהזמנה היא נאסרת, דירידתה לנחל איתן אוסרתה. ולרבא הבגד מותר בהנאה, (ואם ארגו מחיים לכו"ע לא נאסר, ונחלקו דווקא בארגו לאחר מיתה, וכגון בני הרפניא, שאורגים בגד למת רק אחר מותו. מ"ח:). ורבא לומד משמשי מת גזירה שוה שם שם ממשמשי ע"ז שאינה נאסרת להדיוט בהזמנה, שאם אמר בית זה לע"ז או שור זה לע"ז אינו נאסר, דאין הקדש לע"ז, ולא למד גזירה שוה מעגלה ערופה, כיון שהיא עצמה קדושה, אבל בגד למת וע"ז הוי משמשין, ואביי לא למד מע"ז כיון שאינו אורחא של היהודים לעשות כך, שהרי גם לבני נח אסור לעבוד ע"ז, ולכן הזמנה לא אוסרת, דשמא יחזור בו, אבל מת ועגלה ערופה הוי אורחא.

אי הזמנה מילתא

מ"ח. כפה -צעיף של אשה הטמאה מדרס כיון שלפעמים יושבת או נשענת עליו, שייחדו אותה לס"ת, לאביי הזמנה מילתא וטהור מן המדרס בלא טבילה, כיון שבטל ממנו שם מדרס, שאם ישב עליו יקימוהו, אבל שם כלי עליו לטמא במגע, ולרבא רק אם נתנתו וכרכתו הדין כנ"ל.

סודר שזימנוהו לצור בו תפילין, (או כיס שעשאו להניח בו תפילין. מ"ח:), לאביי נאסר בזימון לבד, ואם לא זימנו אף אם צר בו תפילין באקראי בעלמא לא נאסר. ולרבא ורב חסדא אינו נאסר אלא אם זימנו וצר בו, אבל באחד מהם אינו נאסר. והגמ' (מ"ח:) מביאה ברייתא שמבואר בה שאינו נאסר בהזמנה לחוד, והגמ' אומרת שזה מחלוקת תנאים.

נפש (-בנין שעל הקבר) **שבנאו** לשם חי מותר בהנאה, ואם הוסיף בו דימוס (-נדבך של אבנים) אחת לשם מת, לאביי אסור בהנאה מחמת שזימנו, ולרבא אינו נאסר אלא אם השליך שם מת דאיכא הזמנה ומעשה, ואע"פ שפינהו, כיון שהוסיף בו שורה אחת הכל אסור, אך אם מכיר איזה שורה הוסיף יכול לחולצה והשאר מותר.

החוצב קבר לאביו וקברו בקבר אחר, אף לרבא אין להקבר בו עולמית, משום כבוד אביו. וכן החוצב אבנים מן ההר לאביו לא יקבר בהם עולמית, ובזה בהכרח הטעם משום כבוד אביו אבל בחצבו לשם מת אחר לא נאסר, שהרי הטווה חוטים לתכריכים לכו"ע אינם נאסרים.

מותר המתים והיינו כשגבו צדקה למתים עניים או מתי מצוה בסתמא והותירו מהם, ינתן למתים אחרים, ואם גבו לצורך מת מסוים, אם גבו מחיים ינתן ליורשיו להנות מהם, ואם גבו לאחר מיתה לת"ק ינתן ליורשיו, ולר"מ לא יגע בהן עד שיבוא אליהו, ולרבי נתן יעשה בהם דימוס על קברו, או זילוף יין לפני מיטתו. לאביי לכו"ע הזמנה מילתא, אלא שלת"ק לא נתפס אלא מה שראוי למת, ור"מ מסתפק אם נתפס מה שלא ראוי למת ולכן לא יגע בהם כדי שלא להפסיד את היורשים, ולרבי נתן הכל נתפס. ולרבא לכו"ע הזמנה לאו מילתא, ואין הנדון משום איסורי הנאה, אלא הנדון הוא אם המת מוחל על מה שנתבזה כשגבו אותם בשמו, לת"ק מוחל מחיים, דניחא ליה שיתבזה אחר מותו כדי שיהנו בהם היורשים, ור"מ מסתפק בזה, ולר"נ אינו מוחל.

מ"ח: אם אביו ואמו של המת **זרקו הרבה בגדים על מיטתו של המת** יותר מהצורך, מפני חיבתו, ומפני צערם מתכוונים לאסור כל ממונם, מצוה על האחרים להצילם דאין השבת אבידה גדול מזה, ואף לאביי דס"ל הזמנה מילתא לא נאסרו הבגדים, דלא זרקו אלא מפני צערם ולא חשיב הזמנה, ומ"מ לרשב"ג אם הבגדים נגעו במיטה הנקברת עימו הם אסורים מדרבנן, משום דמיחלפי בתכריכי המת, אבל מיטה שמת בה שאין רגילים לכרוך ממנה תכריכי קבורה מותר, דאין כאן הזמנה כיון שזה מחמת צער, ואין סיבה לגזור כיון דלא מיחלפי בתכריכי המת.

מסקנת הגמ' שיש מחלוקת תנאים אם הזמנה מילתא או לא, דאיתא בברייתא שאם ציפה את התפילין בזהב פסולות מהלכה למשה מסיני, וכן בעור בהמה טמאה פסולות דבעינן "בפיך" מן המותר בפיך, אבל בעור בהמה טהורה כשרות, אע"פ שלא עיבדם לשמם דס"ל שהזמנה לאו מילתא וממילא גם אינה מעכבת, ולרשב"ג אם לא עיבדם לשמם פסולות.

והלכה כרבא.

נכסי הרוגי בי"ד נמסרים ליורשים.

נכסי הרוגי מלכות ישראל, וכגון מורדים במלכות, לחכמים נמסרים למלך, ולרבי יהודה נמסרים ליורשים. ונחלקו בהא דכתיב **שאחאב ירש את כרם נבות,** לחכמים קיבלו בתורת מלך, ובניו לא נהרגו, והא דכתיב "את בניו ראיתי" היינו בנים שהיו ראויים לצאת ממנו. ולרבי יהודה קיבל את הכרם מדין ירושה, לפי שהיה בן אחי אביו, ואת כל בניו הרג, והא דכתיב בירך נבות אלוקים ומלך, טען זאת אחאב כדי לאפושי ריתחא של הדיינים עליו, שלא יחרגו לומר שהרגו בשביל עצמו ללא סיבה.

והא דכתיב **"וינס יואב אל אוהל ד'** ויחזק בקרנות המזבח וכו', ויאמר לא אצא כי פה אמות", לרבנן ניחא שלא רצה להיות נדון למלכות כדי שנכסיו לא יהיו למלך, ולרבי יהודה עשה כן כדי לדחות את מיתתו עד שיאמרו את הדברים לשלמה ויחזרו.

המשך מעשה הריגת יואב-

יואב אמר שיגידו לשלמה שאם ימיתהו, לפחות יקבל עליו את מה שקיללו דוד, ואם לא מקבל עליו את הקללות שיניחו, והסכים שלמה לקבל על עצמו את הקללות, ובאמת נתקיימו כל הקללות בזרעו של דוד, זב ברחבעם, מצורע בעוזיהו, מחזיק בפלך –במקל להשען עליו באסא שאחזתו פודגרא -חולי מסוים, (ואמר מר זוטרא שהיא כמחט בבשר החי, וידע כך מחמת שהוא עצמו חלה בכך, או מרבו, או "סוד ד' ליראיו"). נופל בחרב ביאשיהו, שעשו כל גופו ככברה, וחסר לחם ביכניה, שאכל מנבוכדנצר. והיינו דאמרי אינשי שמוטב שיקללו אותו אחרים ולא יקלל הוא את אחרים שסוף קללת חינם לשוב אל המקלל.

מ"ט. יואב טען בבי"ד שהרג את אבנר משום שהוא גואל הדם של עשאל שנהרג ע"י אבנר, ועשאל לא היה רודף משום שאבנר היה יכול להציל את עצמו באחד מאבריו דבכהאי גוונא אם הרג את הרודף הוא חייב מיתה, שהרי מצינו שכיון לפגוע בו בדופן החמישית במקום שמרה וכבד תלוים בו. ופטרוהו מהריגת אבנר.

ועל הריגת עמשא טען יואב שהיה מורד במלכות, שאיחר מלהזעיק את יהודה תוך ג' ימים כפי שאמר לו המלך, ואמר לו שעמשא דרש אכין ורקין, וכתיב "כל איש אשר ימרה את פיך וכו' יומת, רק חזק ואמץ", ו"רק" ממעט דברי תורה שאם המלך בא לבטל דברי תורה אין שומעין לו, ומצאם באמצע מסכת ולא רצה לבטלם, (וכתיב והשיב ד' את דמו על ראשו, אשר פגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו", טובים שדרשו אכין ורקין, וצדיקים שלא עשו כמצות המלך בפה, והוא עשה כמצות המלך באיגרת להרוג את אוריה).

אמרו ליואב שהוא עצמו מורד במלכות, שנטה אחרי אדוניהו, ואחרי אבשלום רצה לנטות ולא נטה, מפני שאז עדיין לחלוחית גבורתו של דוד קיימת. וי"א שפחד מד' מאות ילדי דוד מגדלי בלורית כמשפט הגוים כדי שיפחדו מהם, והיו בני יפות תואר המותרות בשביה, שהלכו בראשי הגייסות, ודוד נסמך עליהם ועשה על פיהם. ורבי אבא בר כהנא סובר שדוד עשה משפט וצדקה והיה עוסק בתורה, מפני שהסתמך במלחמה על יואב, ויואב הצליח במלחמה מפני זכות התורה וצדקה ומשפט של דוד.

יואב נקבר בביתו במדבר, והיינו שהיה מופקר לכל העניים להתפרנס ממנו כמדבר, או שמנוקה מגזל ועריות כמדבר, והיה משלח לבני העיר העניים אפי' דגים קטנים שהיה טועם.

בור שלקח דוד צפחת מים ממראשותיו של שאול כשהיה ישן במעגל, וסירה היינו קוץ שחתך דוד מכנף שאול במערה, גרמו לאבנר ליהרג, שהיה לאבנר למחות בשאול ולומר לו שיראה כמה חס עליו דוד ולא הרגו.

עמשא לא נשמר מחרב יואב לפי שלא חשדו.

ארבע מיתות

מתי הסדר נכתב בדווקא ומתי לא

איתא במתני' ארבע מיתות נמסרו לבי"ד סקילה שריפה הרג וחנק. והגמרא אומרת שהסדר שנכתב כאן וכן בשאר המקומות לאחר המנין וכדומה, אינו בדווקא, וכדלהלן.

מ"ט: ד' מיתות- לת"ק סדר החומרא הוא סקילה שריפה הרג וחנק, ולר"ש שריפה סקילה חנק והרג. ונ"מ שמי שנתחייב ב' מיתות נדון בחמורה.

ז' סמנים מעבירים על הכתם לבודקו אם הוא דם נדה או סתם צבע, ונ"מ לטומאת טהרות שנגע בהם, שאם כיבסו את הכתם בז' סממנים אלו כסדרן והכתם ירד בידוע שזה דם, ואם הוא לא ירד בידוע שהוא צבע. רוק תפל -של אדם שלא טעם כלום באותו יום, מי גריסים שלועסים גריסים של פול וכוססים אותם ומשפשפים את הכתם ברוק זה, מי רגלים שהחמיצו והסריחו, נתר -סוג אדמה, בורית -סוג עשב, קמוליא, אשלג

והא דכתיב **"וינס יואב אל אוהל ד'** ויחזק בקרנות המזבח וכו', ויאמר לא אצא כי פה אמות", לרבנן ניחא שלא רצה להיות נדון למלכות כדי שנכסיו לא יהיו למלך, ולרבי יהודה עשה כן כדי לדחות את מיתתו עד שיאמרו את הדברים לשלמה ויחזרו.

המשך מעשה הריגת יואב-

יואב אמר שיגידו לשלמה שאם ימיתהו, לפחות יקבל עליו את מה שקיללו דוד, ואם לא מקבל עליו את הקללות שיניחו, והסכים שלמה לקבל על עצמו את הקללות, ובאמת נתקיימו כל הקללות בזרעו של דוד, זב ברחבעם, מצורע בעוזיהו, מחזיק בפלך –במקל להשען עליו באסא שאחזתו פודגרא -חולי מסוים, (ואמר מר זוטרא שהיא כמחט בבשר החי, וידע כך מחמת שהוא עצמו חלה בכך, או מרבו, או "סוד ד' ליראיו"). נופל בחרב ביאשיהו, שעשו כל גופו ככברה, וחסר לחם ביכניה, שאכל מנבוכדנצר. והיינו דאמרי אינשי שמוטב שיקללו אותו אחרים ולא יקלל הוא את אחרים שסוף קללת חינם לשוב אל המקלל.

מ"ט. יואב טען בבי"ד שהרג את אבנר משום שהוא גואל הדם של עשאל שנהרג ע"י אבנר, ועשאל לא היה רודף משום שאבנר היה יכול להציל את עצמו באחד מאבריו דבכהאי גוונא אם הרג את הרודף הוא חייב מיתה, שהרי מצינו שכיון לפגוע בו בדופן החמישית במקום שמרה וכבד תלוים בו. ופטרוהו מהריגת אבנר.

ועל הריגת עמשא טען יואב שהיה מורד במלכות, שאיחר מלהזעיק את יהודה תוך ג' ימים כפי שאמר לו המלך, ואמר לו שעמשא דרש אכין ורקין, וכתיב "כל איש אשר ימרה את פיך וכו' יומת, רק חזק ואמץ", ו"רק" ממעט דברי תורה שאם המלך בא לבטל דברי תורה אין שומעין לו, ומצאם באמצע מסכת ולא רצה לבטלם, (וכתיב והשיב ד' את דמו על ראשו, אשר פגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו", טובים שדרשו אכין ורקין, וצדיקים שלא עשו כמצות המלך בפה, והוא עשה כמצות המלך באיגרת להרוג את אוריה).

אמרו ליואב שהוא עצמו מורד במלכות, שנטה אחרי אדוניהו, ואחרי אבשלום רצה לנטות ולא נטה, מפני שאז עדיין לחלוחית גבורתו של דוד קיימת. וי"א שפחד מד' מאות ילדי דוד מגדלי בלורית כמשפט הגוים כדי שיפחדו מהם, והיו בני יפות תואר המותרות בשביה, שהלכו בראשי הגייסות, ודוד נסמך עליהם ועשה על פיהם. ורבי אבא בר כהנא סובר שדוד עשה משפט וצדקה והיה עוסק בתורה, מפני שהסתמך במלחמה על יואב, ויואב הצליח במלחמה מפני זכות התורה וצדקה ומשפט של דוד.

יואב נקבר בביתו במדבר, והיינו שהיה מופקר לכל העניים להתפרנס ממנו כמדבר, או שמנוקה מגזל ועריות כמדבר, והיה משלח לבני העיר העניים אפי' דגים קטנים שהיה טועם.

בור שלקח דוד צפחת מים ממראשותיו של שאול כשהיה ישן במעגל, וסירה היינו קוץ שחתך דוד מכנף שאול במערה, גרמו לאבנר ליהרג, שהיה לאבנר למחות בשאול ולומר לו שיראה כמה חס עליו דוד ולא הרגו.

עמשא לא נשמר מחרב יואב לפי שלא חשדו.

ארבע מיתות

מתי הסדר נכתב בדווקא ומתי לא

איתא במתני' ארבע מיתות נמסרו לבי"ד סקילה שריפה הרג וחנק. והגמרא אומרת שהסדר שנכתב כאן וכן בשאר המקומות לאחר המנין וכדומה, אינו בדווקא, וכדלהלן.

מ"ט: ד' מיתות- לת"ק סדר החומרא הוא סקילה שריפה הרג וחנק, ולר"ש שריפה סקילה חנק והרג. ונ"מ שמי שנתחייב ב' מיתות נדון בחמורה.

ז' סמנים מעבירים על הכתם לבודקו אם הוא דם נדה או סתם צבע, ונ"מ לטומאת טהרות שנגע בהם, שאם כיבסו את הכתם בז' סממנים אלו כסדרן והכתם ירד בידוע שזה דם, ואם הוא לא ירד בידוע שהוא צבע. רוק תפל -של אדם שלא טעם כלום באותו יום, מי גריסים שלועסים גריסים של פול וכוססים אותם ומשפשפים את הכתם ברוק זה, מי רגלים שהחמיצו והסריחו, נתר -סוג אדמה, בורית -סוג עשב, קמוליא, אשלג

הנמצא בנקבי מרגליות שמעלים מן הים, ואם העבירם שלא כסדרם, או בבת אחת, לא עשה ולא כלום, ואף אם הכתם לא עבר יתכן שהוא דם, מפני שאינם מועילים להסיר כתם דם אלא בסדר הזה.

סדר יום הכיפורים- אם עשה עבודות יוה"כ שלא על הסדר לא עשה ולא כלום.

רב הונא אמר שרק בז' סמנים יש קפידא בסדר, אבל בשאר מקומות ששנו חכמים דרך מנין וסידרו דבר אחרי דבר אין הסדר בדווקא. הגמרא מבארת שרב הונא לא מנה ד' מיתות, דבפלוגתא לא קמיירי, ולא מנה סדר יוה"כ שזה מעכב, מפני דהוי חומרא בעלמא והיינו שהעיכוב הוא משום חומר היום שלא לשנות בו, ולא משום סדר חשיבות העבודות. ולא מנה סדר תמיד (כפי שמנה רב הונא בריה דרבי יהושע), דההוא למצוה בעלמא.

מצות חליצה- היבם ויבמתו באים לבי"ד, ונותנים לו עצה ההוגנת לו שאם הוא ילד והיא זקינה או איפכא אומרים לו כלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך, דכתיב "וקראו לו זקני עירו ודיברו אליו", והיא אומרת בלשון הקודש "מאן יבמי" וגו', והוא אומר בלשון הקודש "לא חפצתי לקחתה", ואח"כ היתה חולצת נעלו, ויורקת בפניו רוק הנראה לדיינים, וענתה ואמרה "ככה יעשה לאיש" וגו', ו"ונקרא שמו בישראל" וגו'. והסדר הנ"ל הוא למצוה, אבל אינו מעכב.

בגדי כהונה- כהן הדיוט משמש בד' בגדים, כתונת מכנסיים מצנפת ואבנט, וכהן גדול משמש בח' בגדים, שהיה מוסיף חושן ואפוד מעיל וציץ. וצריך שלא יהא דבר לפני לבישת המכנסיים שנאמר "ומכנסי בד יהיו על בשרו", ומ"מ התנא מנה כתונת קודם, כמו הפסוק, משום שהכתונת מכסה את כל גופו.

סדר חומר ד' מיתות

אדם שעבר עבירה ומתחייב מיתה בבי"ד, יש ד' סוגים של מיתות, סקילה שריפה הרג וחנק, ונחלקו רבנן ור"ש בסדר חומרת המיתות, ונ"מ למי שנתחייב ב' מיתות שהוא נדון בחמורה שביניהם, והגמרא מבארת כיצד למדו רבנן ור"ש את סדר חומרת המיתות לפי חומרת העבירות במקום שהתורה מחייבת כל מיתה.

נ. לרבנן-

סקילה חמורה משריפה ומסייף שכן ניתנה למגדף ולעובד ע"ז, שהם פשטו ידיהם בעיקר וזה חמור יותר מבת כהן שזינתה שדינה בשריפה, דפושט ידו בעיקר עדיף. וס"ל שבת כהן שזינתה נשואה בשריפה ובת ישראל בחנק, וארוסה בסקילה כמו בת ישראל, דסקילה חמורה, וארוסה חמורה מנשואה שהרי היא מחללת ומזנה בית אביה, וכן מצינו שנשואה בת ישראל במיתה הקלה שהיא חנק, וארוסה בסקילה. ואע"פ שסייף ניתן לאנשי עיר הנידחת, דחמורים שהרי ממונם אבד, מ"מ כח המדיח חמור יותר, והוא נדון בסקילה.

סקילה חמורה מחנק אע"פ שחנק ניתן למכה אביו ואמו שהוקש כבודם לכבוד המקום, לפי שארוסה בת ישראל שזינתה דינה בסקילה, אע"פ שנשואה דינה בחנק, וארוסה חמורה מנשואה מפני שהיא רעה לשמים ולבריות ולעצמה, שפוגמת כבודה ומשפחתה, ואיכא קלון טפי מנשואה שכבר נפגמה.

שריפה חמורה מסייף גזירה שוה "אביה אביה" מסקילה, ואין ללמוד חומרת שריפה ממה שניתנה לבת כהן שזינתה, שחמורה מפני שהיא מחללת את אביה שאם היו נוהגים בו קדושה נוהגים בו חול, ואומרים ארור שזו ילד ארור שזו גידל, דמאידך סייף ניתן לאנשי עיר הנדחת, שחמורים שהרי ממונם אבד.

שריפה חמורה מחנק שהרי נשואה בת ישראל שזינתה בחנק, ובת כהן בשריפה, ואין ללמוד מעצם מה ששריפה ניתנה לבת כהן, שחמורה שהרי היא מחללת את אביה, די"ל שחנק חמור שהרי ניתן למכה אביו ואמו, שהוקש כבודם לכבוד המקום.

סייף חמור מחנק שכן ניתן לאנשי עיר הנדחת, שממונם אבד, ואע"פ שחנק ניתן למכה אביו ואמו, שהוקש כבודם לכבוד המקום, מ"מ פושט ידו בעיקר חמור יותר.

לרבי שמעון-

שריפה חמורה מסקילה אף שסקילה ניתנה למגדף ולעובד ע"ז, דס"ל לר"ש שבת כהן שזינתה בין ארוסה בין נשואה דינה בשריפה, וכיון שארוסה בת ישראל בסקילה ובת כהן יצא דינה לשריפה, מבואר ששריפה חמורה.

שריפה חמורה מחנק שהרי נשואה בת כהן שזינתה בשריפה, ובת ישראל בחנק.

שריפה חמורה מסייף שהרי כח המדיח חמור מכח הנידח, ומדיחי עיר הנדחת בחנק, וחנק חמור מסייף, ושריפה חמורה אפי' מחנק וכנ"ל.

נ: סקילה חמורה מחנק שהרי ארוסה בת ישראל שזינתה דינה בסקילה ונשואה בחנק, וא"א ללמוד ממה שסקילה ניתנה למגדף ועובד ע"ז, שהרי חנק ניתן למכה אביו ואמו שהוקש כבודם לכבוד המקום.

חנק חמור מסייף אף שסייף ניתן לאנשי עיר הנידחת שהם חמורים שממונם אבד, שהרי לר"ש מדיחי עיר הנדחת בחנק, והנידחים בסייף, וכח המדיח חמור מכח הנידחים.

סקילה חמורה מסייף שהרי אפי' חנק חמור מסייף והסקילה חמורה מחנק.

מיתה אשת איש שזינתה ארוסה או נשואה

בתורה מצינו כמה סוגי עונשים לארוסה או נשואה שזינתה. בנשואה כתיב "ואיש אשר ינאף את אשת איש, מות יומת הנואף והנואפת", והיינו שמיתתם בחנק, דכל מיתה האמורה בתורה סתם אינו אלא חנק, ולר"ע דינה בשריפה. ובבת כהן כתיב "ובת איש כהן כי תחל לזנות, את אביה היא מחללת באש תישרף". ובבעל שאומר שאשתו זינתה בעודה ארוסה כתיב "ואם אמת היה הדבר הזה וגו' והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וסקלוה" (דזנות של ארוסה חמורה משל נשואה, מפני שהיא פוגמת גם את כבודה וכבוד משפחתה), ולא נתבאר להדיא בתורה האם בת כהן ארוסה שזינתה דינה כבת ישראל שדינה בסקילה, או שדינה כנשואה בת כהן שדינה בשריפה. ולהלן יבוארו הדינים והילפותות בזה, לרבנן ולר"ש. ומה הדין בנערה שזינתה עם אביה, ובעדים זוממים על זנות.

בת כהן שזינתה לרבנן נשואה בשריפה וארוסה בסקילה, שהרי ארוסה בת ישראל שזינתה דינה בסקילה, ולא יתכן שבת כהן תהא קלה הימנה. ולר"ש אף ארוסה בשריפה. ולרבי ישמעאל (נ"א.) ארוסה בשריפה ונשואה בחנק.

בתורה מבואר שנערה המאורסה שזינתה דינה בסקילה, ונשואה בת ישראל בחנק דכתיב "מות יומת הנואף והנואפת", ובת כהן בשריפה. לר"ש כיון שהתורה החמירה על בת כהן נשואה יותר מבת ישראל, אף בארוסה החמיר הכתוב לדונה בשריפה ולא בסקילה.

נערה המאורסה בת ישראל שזינתה מאביה שהיא חייבת סקילה משום ארוסה, ושריפה משום שזינתה מאביה, לרבנן שסקילה חמורה דינה בסקילה, ולר"ש דינה בשריפה, דכל המתחייב ב' מיתות בי"ד נדון בחמורה.

עונש עדים זוממים בזנות- זוממי נשואה בת כהן דינם כזוממי בת ישראל בחנק, דכתיב "תישרף" היא ולא בועלה ולא זוממיה. וזוממי ארוסה בת כהן דינם כזוממי ארוסה בת ישראל.

סיכומי 'תמצית'

ניתן להשיג את גליונות סיכומי תמצית החודשיים על הדף היומי / משנה ברורה ומוסר (לפי סדר הדף היומי בהלכה).

- **בנקודות ההפצה**
- **במייל** 7692282@gmail.com

בנוסף ניתן לקבל במייל סיכומים על כל מסכתות הש"ס, ועל כל המשנה ברורה, ועל תנ"ך וספרי מוסר, או סיכומים לפי סדר הלימוד של: העמוד היומי, חבורת ש"ס, קנין ירושלמי, דף הכולל, קנין הלכה, תרי דף, אורייתא, אהבת שלום, ומפעל הש"ס.

מבחני 'לדעת'

מבחן שבועי על דף היומי ומשנה ברורה חפץ חיים ואהבת חסד

ניתן לעשות את המבחנים מיום שישי עד יום שלישי בשעה 7:00 בבוקר:

- **בטלפון 0737-289-669**
- **במייל** 7692282@gmail.com
- **בנדרים פלוס קופת לדעת.**

הגרלות: בכל שבוע על 500 ₪ במזומן, זיכוי 300 ₪ ברשת 'יפה נוף', ו10 זוכים בזיכוי 100 ₪ ברשת 'יפה נוף'.

מגבית והגרלה

לצורך ביסוס והרחבת מערכת סיכומי 'תמצית' ומבחני 'לדעת' נפתחה בימים אלו מגבית עם הגרלה מיוחדת.

אנו פונים בזאת לכל אלו שמקבלים תועלת מהסיכומים והמבחנים ליטול חלק במגבית זו, כדי שנוכל לייעל את המערכת ולזכות לומדים רבים יותר בסיכומים איכותיים יותר.

פרטים על ההגרלות בעמוד האחרון

ניתן לתרום בנדרים פלוס קופת 'תמצית'. או בטלפון 03-7630585 שלוחה 1450

לפרטים 052-7692282

מבחני גמר

מבחן 264 יואל סעדיין ל"ג עד ל"ט

שיעור בדרך חיצוני

לדעת חכמה

מבחן עצבוני בדרך חיצוני

מבחן 265 בא סעדיין מ' עד מ"ו

שיעור בדרך חיצוני

לדעת חכמה

מבחן עצבוני בדרך חיצוני

מבחן 266 בשלח סעדיין מ"ז עד נ"ג

שיעור בדרך חיצוני

לדעת חכמה

מבחן עצבוני בדרך חיצוני

אלעזר
מבחנים שבועיים
בדק ומסר: יעקב ב"ר אברהם הכ"ן
0737-289-669

אלעזר מרדכי הכהן
בנקודות הקצה: בשאנה 0737-289-669 שלוחה 4
בקפס: 0799-414-144
בטל': 0737-289-669
בנמדות 'נרים פלוס' (לדעת)
בדוא"ל: 7692282@gmail.com

ניתן לקבל את הסיכומים והמבחנים:

הגליון בכל שבוע:

פרס ראשון עד 500 ש"ח בנוסף,
פרס שני זכיין 300 ש"ח ב"יפה נעל",
מהבוחנים המבטיחים פרסומות מרים שיעור בנקודה עד יום שני בלילה

לדעת
מבחנים שבועיים
בדף היומי, משנ"ב, ח"ח ואהבת חסד
0737-289-669

מבחני 'הדף היומי'

מבחן 267 יתרו סנהדרין נ"ד עד ס'

מבחן שבועי בדף היומי

גדול שבא על זכר קטן, מאיזה גיל בנשכב חייב הגדול השוכב?
א' בכל גיל.
ב' מגיל שלש.
ג' י"א מגיל שלש וי"א מגיל תשע.

האם המערה בזכר או בבהמה ולא גמר ביאתו חייב?
א' חייב.
ב' פטור.
ג' בזכר חייב ובבהמה פטור.

האם בן נח נהרג על ברכת השם?
א' כן ומיתתו בסייף.
ב' כן, ומיתתו בסקילה.
ג' אינו חייב מיתה.

אלו מצוות נצטוו ישראל במרה מלבד ז' מצוות בני נח?
א' דינים שבת וכבוד אב ואם.
ב' דינים שבת ומילה.
ג' שבת מילה וכבוד אב ואם.

על פי מה דנים בן נח למיתה?
א' בעדים דיינים והתראה כישראל.
ב' בעדים ודיינים אבל אינו צריך התראה.
ג' בעד אחד אפילו קרוב, ובדיין אחד, וללא התראה.

נכרי שנשא אשה ובתה ונתגיירו, מה דינו?
א' כונס אחת ומוציא אחת.
ב' אסור בשתיהן משום קנס.
ג' מותר בשתיהן, דגר שנתגייר כקטן שנולד.

מנין שעכו"ם ששבת חייב מיתה?
א' שנאמר "יום ולילה לא ישבותו".
ב' שנאמר "כי אות היא ביני וביניכם".
ג' שנאמר "מורשה קהילת יעקב".

האם יפת תואר מותרת לבן נח?
א' מותרת.
ב' אסורה.
ג' במלחמה מותרת ואח"כ אסורה.

מתי הותרה אכילת בשר?
א' לאדם הראשון.
ב' לנח.
ג' לאברהם.

מתי עדים על ברכת ד' חייבים לקרוע?
א' רק בזמן שמיעה.
ב' גם בזמן העדות.
ג' אינם צריכים לקרוע.

-לע"נ ר' ברוך ב"ר יוסף יום טוב ז"ל-

לדעת חכמה

בן ט' ויום אחד שבא על זכר גדול, האם הם חייבים (גמרא ורש"י)?
א' חייבים.
ב' פטורים.
ג' השוכב פטור והנשכב חייב.

ישראל שבא על בהמה בשוגג, האם הבהמה נהרגת או לא?
א' נהרגת.
ב' אינה נהרגת.
ג' ספק בגמרא.

נכרי שהרג נכרי או עובר, האם הוא חייב מיתה או פטור?
א' בנכרי חייב מיתה ובעובר פטור.
ב' בנכרי חייב מיתה ובעובר מחלוקת.
ג' בנכרי פטור ובעובר מחלוקת.

מי שאינו חייב מיתה?
א' המגפף והמנשק לעבודה זרה.
ב' הפוער עצמו לבעל פעור.
ג' שתי התשובות נכונות.

שאלה מדברי התוס'

בן ט' שבא על יבמתו, מה יעשה?
א' יתן גט מיד כשיגדיל.
ב' כשיגדיל יבעול ויתן גט.
ג' כשיגדיל יחלוץ או יבעול ויתן גט.

-לע"נ ר' ישראל יעקב ב"ר יצחק אייזיק ז"ל-

ניתן לעשות את המבחנים:
בטל': 0737-289-669
בעמדות 'נדרים פלוס' (לדעת)
במייל: 7692282@gmail.com
ניתן לקבל את הסיכומים והמבחנים:
במייל: 7692282@gmail.com
בפקס: 0799-414-144
בנקודות הפצה להאזנה: 0737-289-669 שלוחה 4
מערכת המבחנים פתוחה מיום שישי בבוקר עד יום שני בלילה

הגרלות בכל שבוע:
פרס ראשון על 500 ₪ במזומן,
פרס שני זיכוי 300 ₪ ב'יפה נוף',
פרס שלישי: 10 זוכים בזיכוי 100 ₪ ביפה נוף

תמצית
סיכומי גמרא, הלכה ומוסר
7692282@gmail.com

בס"ד
תמצית
להתענג בידיעת התורה
החגרלה הגדולה
הזדמנות אחרונה להשתתפות בהגרלות שיתקיימו בט"ו בשבט!!!
מגבית מיוחדת עבור מערכת סיכומי 'תמצית' ומבחני 'לדעת' עם הגרלות מיוחדות. במטרה לזכות יותר לומדים בסיכומים ומבחנים איכותיים ומושקעים.
אפשרות א'
תוכנת 'אוצר החכמה'
אוצר החכמה
אפשרות ב'
מכשיר 'דרימי' איכותי שואב ושוטף בפעולה אחת לנקיון קל ומהיר של הבית
סיכוי יכיה גבוהים! 2 זוכים, עד 800 משתתפים בלבד.
אפשרות ג'
סוף שבוע זוגי במלון 'גלי צאנז' או 'כינורות'
התורם 18 ש"ח לחודש (או 216 חד פעמי) זכאי לכרטיס אחד בהגרלות,
התורם 50 ש"ח לחודש זכאי ל4 כרטיסים בהגרלות, התורם 100 ש"ח לחודש זכאי ל10 כרטיסים בהגרלות.
הגרלה נוספת מוגבלת ל220 משתתפים בלבד!
ניתן להשתתף רק בהגרלה הנוספת בתרומה של 120 ש"ח.
דירה משופצת לשבת בצפת המתחדשת!
5 חדרים, עד 12 מיטות + עריסה ומיטת תינוק, סלון ענק, 4 חדרי שינה מתוכם שני חדרי שינה המתאימים לזוגות, מרפסת מקורה חלומית, נוף מדהים על הכינרת והרי הגולן,
בקירבת בתי כנסיות ובתי מדרשות חנויות וצרכניות ותחנות אוטובוס, כעשר דקות הליכה מהעיר העתיקה, ובקירבת מעיין (המשמש גם כמקוה) ומסלול הליכה בתוך הטבע יפה ונגיש.
הזדמנות אחרונה להשתתפות בהגרלות שיתקיימו בט"ו בשבט!!!
ניתן לתרום בטלפון 03-7630585 שלוחה 1450 בעמדות 'נדרים פלוס' קופת תמצית משנה ברורה.
בהעברה בנקאית בנק הפועלים (12) סניף 533 חשבון 422736 על שם משה שלום.
ניתן לקבל קבלה לפי סעיף 46 בתרומה ב'נדרים פלוס' דרך קופת הילכתא לדעת לחיות כהלכה. ההגרלה בעזרת ד' בחודש שבט ה'תשפ"ה
ההגרלה על דעת המערכת, ובליווי דיין מורה הוראה. לפרטים- 052-7692282 או במייל A0527692282@gmail.com